KORT BERIGHT

VAN

BALTHASAR BEKKER

S. T. D. Predikant tot Amsterdam.

Aangaande alle de Schriften,

Welke over sijn Boek

De

BETOVERDE WEERELD

Enen tijd lang heen en weder verwisseld zijn.

De tweede Druk / met enige stukken vermeerderd.

Tot AMSTERDAM,

By DANIEL vanden DALEN, Boekverkoper ter sijden de Beurs.

AAN
den
LESER.

KRiſtelijke Leſer. Dit is het derde ſchrift, dat ik na 9. maanden ſwygens, op ſo vele ſchriften, ſedert de laatſte Synodus van Noordholland tegen my uitgekomen, in de laatſte 6. weken op 't papier gebracht, en aan 't licht gegeven hebbe. Het eerſte is een Antwoord op het Naſchrift van *Haggebher Philalethes* achter ſijnen levenden Brief, 't welk hy noemt een *Vervolg van de kerklike Procedueren*; wel te weten, aangaande mijn Perſoon en Boek, tegen welken hy die Brieven heeft gemaakt. Ik hadde hem in 't eerſt al eens geantwoord, wanneer hy in 't begin van ſchrijven was; met mening, dat ik daar mede hem en anderen van ſulk ſchrijven ſoude doen ophouden, of beſcheideliker daar in te werke gaan. Dat antwoord dan ſo wel als dit, briefswijſe geſteld zijnde, deed ik onlangs herdrukken, ende voor dit tweede ſtellen; en ſo t' ſamen onder deſen tijtel van *Twee Brieven van B. Bekker aan Ev. vander Hooght* &c. gedrukt tot Franeker (daar ik den laatſten ſchreef) by Leonard Strik. Dit ſiet op de laatſte handelingen des Claſſis van Amſterdam, my aangaande, en 't gene verder daar ontrent is voorgevallen; van hem niet na waarheid verhaald: ende nochtans op ſulken wijſe, en met die verſekeringe, als of het waarheid moeſte zijn; om de menſchen in een geheel ander gevoelen te brengen, belangende den ſtaat daar ik in ben, dan het waarlik is. Het ander geſchrifte, dat ik aanſtonds daar op dede volgen, noem ik *Nodige Bedenkingen op de nieuwe Bewegingen, gemaakt door circulaire Brieven ende andere middelen, tegen den Autheur van 't boek de Betoverde Weereld*, tot Amſterdam by Daniël van den Dale gedrukt. Dit ſiet op alle ſulke ſchriften, ten deele gedrukt, en ten deele niet gedrukt; maar nochtans door alle Claſſen en Synoden der vereende Nederlanden omgeſonden: welke op publijken name van Kerkenraden, Claſſen en Synoden, tegen my, ende eenpariglik tot mijn verderf zijn ingeſteld. Beide komen ſy dan op een einde uit: dat ſchrijven van Haggebher, en die circulaire Brieven, met den aankleve en

gevolgen van dien. So veel aanſienliker, ſo veel bedenkeliker waren deſe laatſten ſchriften dan dat eerſte; en derhalven immers alſo nodig te beantwoorden: op dat een ieder weten moghte waar het einde vaſt is. Doch dit ſiet of op 't gene my geſchied, of op den ſtaat waar in ik ben, in aanſien van 't Bewuſte Boek. Dan daar zijn noch andere ſchriften, die de leere aangaan, of 't gevoelen 't welk ik in dat Boek beweere; het zy om datſelve voor te ſtaan, of te weerleggen. Daar aan acht ik dat nu veel gelegen is, om de Leſer 't regt beſcheid te geven: op dat elk een magh oordeelen, of ik die man ben, die verdiend hebbe ſulk een ſwaar oordeel als men over my gebracht heeft, ende noch al verder poogt te brengen; inſgelijx, of het ſulk een ſnood boek is, ende ſulk een ergerlike leere die daar in gevonden word, of daar achter ſchuilt. Want ook moet de Leſer weten, dat, hoewel my Godt tot noch toe de genade doet, dat ik goeds moeds ben, ende niet en ſwighte (ſchoon ik ſwijge) voor de felſte mijner vyanden: het nochtans *my grote droefheid, ende mijn herte een gedurige ſmerte is*, (daar ik Paulus woorden in gebruike, Rom. 9: 2.) dat ik byna ſes maanden lang niet meer, gelijk ik plege, *henen ga onder de ſchare, ende met haar trede na Gods Huis*; om *Gods gereghtigheid te vermelden, en ſijne wonderen te verkondigen in de grote Gemeinte*. Dus magh ik hier met David klagen uit Pſal. 40: 10. en 42: 5. en 71: 16, 17. Ik wil dan onder Gods genade ſpreeken, daar geen ſwijgen langer helpt: *ik ſal mijn deel ook antwoorden, ik ſal mijn gevoelen ook vertonen; mijne redenen ſullen de opreghtigheid mijns herten, ende de wetenſchap mijner lippen, 't gene ſuiver is, uitſpreken*. Job 32: 17. en 33: 3. Doch daar in ſal ik my hoeden, dat ik niet het minſte tegen die Verklaringe ſpreke, welke in de welbekende *Acte van Satisfactie*, den 22. January aan de Claſſis overgegeven, ende by haar aangenomen is.

BEKKER.

KORT

KORT BERIGT.

I. HOOFDSTUK.

Beſtaande in eene vergelijkinge der wederſydſche ſchrifte met malkander.

VOor alle dingen / om allerhande voor-oordeel / ſo veel als daar raad toe is / uit der menſchen herten wech te nemen; ſal ik mijne verklaringe / belangende de ſchriften die tot voorſtand van mijne eere ofte leere uitgekomen zijn / hier laaten voorgaan: om daar na te beiliger en bypmoediger te konnen ſpreken van de gene diemen tot mijn nadeel uitgegeven heeft. Doch ik ſal voor af eene vergelijkinge van beider ſijdſche ſchriften maken; waar uit men ſal konnen ſien / dat die ſchrijvers welke mijne ſake of gevoelen voorſtaan / ſo ſy wederſijds misdoen / lichteliker te verſchonen zijn / dan de genen die my tegen ſtaan. Want ten eerſten is het altijd eerliker / den genen die in't leeg is op te helpen en te ondersteunen / dan hem verder te beſwaren / ende in den grond te ſtoten. Afflicto non eſt addenda afflictio: men moet den genen die beladen is niet noch meer belaſten; maar veel eer verlichten: en dat ſo lang als de ſake noch in 't kijf is / en den uitſlagh word verwacht; die ons eerſt ſal leeren / waar de ſchuld is / en hoe groot. Noch minder paſt hem / iemant die ſijn reght heeft uitgeſtaan / op 't nieuw aan te klagen / en te willen ſtraffen: alſo het ook in reghten altijd hateliker word geoordeeld / ſelf bekende misdadigers in pleite voor te ſpreken / dan op 't ſwaarſte aan te klagen. 't Eerſte is den inhoud van de boerkens / die ſo voor als na het uitgeſproken vonnis van de Claſſis voor my uitgegeven zijn: en het laatſte is het werk der genen / die in beiderley gelegentheit ſich op 't meeſte hebben laten ſien; om dat vonnis te bewerken / te verhaaſten / te verſwaren / ende nu 't gedaan is / op 't beſwarelixte te verniewen. Ten anderen is ook te ſien / dat de tegenſchrijvers d'eerſten zijn geweeſt / die d'anderen hebben uitgelokt: en dat deſe meeſtendeel maar geantwoord hebben / op dat gene dat van anderen gepredikt of geſchreven was; gelijk wel klaarlik blijkt uit de opſchriften en den ſtijl van ſchrijven / die doorgaans op deſen ofte genen ſlaat / die ſich tegen my of mijne ſake dus of ſo had uitgelaten. Het derde dat ik hier in aangemerkt wil hebben / is: dat mijne tegenſpreekers veel kraghtiger tegen my / dan d'anderen voor my zijn. Want ſy ſpreken reghtsdraads en uitdrukkelik mijn gevoelen tegen; (immers ſo als ſy 't begrijpen of beſchrijven) maar deſe niet als van ter zijden / ſchrijvende alleenlik tegen de gevoelens en de handelingen der partijen: ſo dat ik wel

met waarheid soude mogen seggen / dat niet een tot noch toe eigentlik voor my geschreven heeft / en so vele tegens my. Dan is ten vierden noch te sien / dat de genen die op mijne zijde zijn / meest al mijn gevoelen reght verstaan / en datse spreken 't gene sy weten; gelijk de Saligmaker met sijn eigen voorbeeld leert: Joh. 3: 11. maar dat mijne tegenspreekers alle / niemand uitgesonderd / lasteren het gene sy niet weten; (om datse niet en willen) en hoewel meestendeel Leeraars zijnde / nochtans al willens niet en weten watse seggen noch watse bevestigen: gelijk als Judas V. 10. en Paulus 1. Tim. 1: 7. van sodanige menschen spreken. Ik beroepe my in beiden op den inhoud hunner schriften / ende in 't besonder op het gene dat ik verder daar in tonen sal. Hier by komt noch een vijfde onderscheid / dat boven al aanmerkens weerdig is. Te weten / dat het altemaal / behalven een of twee ongestudeerde menschen zijn / die 't werk so regtshands hebben opgevat: maar dat d'anderen / die sich weetens of onweetens op so slimme wijse tegen mijn gevoelen stellen / zijn (so veel als ik te weten kome) allegader luiden van bewind en oefeninge / in Kerk of Scholen; Professoren / Predikanten / en de minste een Kranck-besoeker. Daar by hebben dese niet alleen 't gemeen gevoelen / en de bygelovige menigte tot hulpe; maar ook kerkelike handelingen en besluiten van so vele Kerkenraden / Classen en Synoden t' hunner bate: d'anderen daar tegen staan alleen / en elk op sich selven; en also bloot voor den gemeenen haat. Daar ik dan voor 't laatste dit noch by moet voegen / dat die goede luiden / latende voor my 't verdedigen van mijn gevoelen / 't gene sy my selven ook wel best betrouwen; 't herte hebben om den vyand in sijne eigene beschansingen aan te tasten / en hunne bewijsredenen te wederleggen / waar mede sy mijn gevoelen meinden tot den gront toe neer te werpen; maar dat die geleerde mannen niet so veel en doen / dat sy eenen van die allen onderneemen te overtuigen; en also degenen die door mijn geschrift op den doolwegh mogten geraakt zijn / daar van af te brengen: uitgesonderd eenen onbenoemden / die de Cartesianen ende Coccejanen van den swadder hen door E. W. aangewezen / heeft bestaan te suiveren. Uit welk alles blijkt / dat van beyder sijdsche schrijvers / hebben se wel gedaan / d'eersten boven d'anderen te prijsen; of so het qualik is / te verschonen zijn.

II. HOOFDSTUK.

Sprekende van de Gedighten in 't besonder.

EEr ik nu van d'eenen ofte d'anderen mijn opregt gevoelen segge / merk ik boven het voorschreven aan / het getal en den onder-

derſcheidenen ſtijl der ſchrijften / die van beide ſijden uitgekomen zijn. Sommige zijn in gebondene / andere in ongebondene tale / dat is / gerijmd of buiten rijm. Van de eerſten heb ik minſt te ſpreken; dan wel / datſe my den meeſten haat veroorſaakt hebben. Want mits dien datter onder zijn / die beſondere perſonen en ook kerklike vergaderingen in hunne eere quetſen; ſo heeftmen daar uit oorſaak van noch meer misnoegen tegen my genomen; even oft ik maker ware van alſulke ſnode rijmen. Maar wat reden hadden ſy om dat te denken / ſonder dat ik ook dan moet geloven / dat ſy heulen met de genen die mijn ſchendig ſmaden. Want der ſchimp-gedichten zijnder meer die tegen my / dan die voor my ſpreken. Dat meer is / ſelf van 't volk dat met hen houd / die van Utrecht ſonderlinge / derzen wel de ganſche Claſſis ſmaden; is 't niet met Gedichten / 't is door Brieven / door Aanmerkingen op de quanswys ongenoeglame ſatisfactie; ja ſelfs door dat Requeſt van een deel opgeraapte menſchen: in welken allen de geheele Claſſis ſcherp en vinnig doorgeſtreken word. Ja ſo verre gaat de onbeſchaamdheid / dat ſich Hendrik Brink niet heeft ontſien / onſe heeren Burgemeeſteren in 't openbaar te ſmadigen / door opdraghte van ſijn godloos boek / 't welk hy noemt ongenoegſame ſatisfactie: hen daar in verwijtende / dat ſy ſich hebben laten welgeballen een vonnis van de Claſſis / die onder hunne vleugelen vergadert; om dat hy / die daar ginder t'Utrecht ſit / en met wien ſy niet te doen hebben / daar in niet te vreden is.

Ook moet men weten / datter veel misnoegde menſchen zijn / onder ons wonende / die op onſe Kerkenraden / Claſſen en Synoden niet te vreden zijn; by welken hunne leere veroordeeld is / ende hunne vergaderingen verhinderd worden: die nu meinen voet te hebben / om ſich te rechtveerdigen / uit inſighte van diergelijke handelingen / op heden (ſo 't hen toeſchijnt) ontrent my te werk geſteld. Selfs van Papiſten is my dat wel voorgekomen / die ſich anders minſt over mijne ſchrijften te bedanken hebben: datſe meinen enige ſodanige meeſterſchap by onſe Kerkeliken te verneemen / als wy hunne Geeſtelikheid gewoon zijn te verwijten; en dat de maght by d'onſen ſo groot zijnde als by deſen is / ſy den wille hebben ſouden / om ook ſo te doen. Neemt dan datter boven dien noch wel een Petrus onder onſe eigene gemeinte is / die my met het ſweerd beſchermen; of een Boanerges / die 't vuur dan den Hemel bidden wil: kan my dat geweten worden / ſo men niet bewijſt / dat ik'er deel aan hebbe / het zy met blote kenniſſe / of raad of daad? Hoe ſal ſich Chriſtus ſelve dan onſchuldigen / dat hy ſulk een ongeregeld volk onder ſijn geſelſchap hadde?

Noch ongerijmder is't / dat men my de Penningen / de Beeltenisſen / en d'Opſchriften verwijt / die ſommigen op my en op mijn werk gemaakt hebben. Daar zijnder die ik ſelf noch niet geſien hebbe: dan daar iſſer een / met een verſje / van H. M. die warelik mijn vrient is /

en

en het oversulx buiten twijfel uit genegentheid gedaan heeft. Maar isset daarom ook met mijn voorweeten of toestemminge geschied? Daar slechs maar een weinig liefde is / daar heeft sulken argwaan niet de minste plaats. Hoe? Is het dan by ons so ongewonen sake / dat vrienden ook malkanderen wel eens verrasschen? Of ben ik by mijn eigen volk en medebroeders voor alsulken sot bekend / dat ik my selven in goud of silver / koper / tin of lood / soude laten munten? Hebben ooit de genen die met my verkeeren / den minsten trek van sulken ydelheid aan my bespeurd? Maar achten sy ook myn verstand so klein / dat ik als Herodes Agrippa / my so lichtelik de eere aanmatigen sal / die my van de menschen uiterlik gegeven word? en dat ik anders geene reden soude konnen sien / waar door de konstenaars bewogen zijn geweest / om pemingen te maken? Soud ik alleen onweetende zijn van 't gene een yder weet / dat de konst om brood gaat. Doch laat het al een weinig zijn dat ik van die eere hebbe; van de winst en heb ik altoos niet. Noch goude noch silvere penning / noch van tin / heb ik of de mijnen ooit daar van gehad. Ik ben niet gewoon enig tijdlik goed by mijne boeken te gewinnen / maar wel te verliesen. Wonnen anderen niet meer / of ten minsten sochten sy geen winst / sy schreeven niet so veel.

Wat voorts alle de Gedichten aangaat / die / ook buiten opspraak van eens ander eer of achtinge te quetsen / in een goed getal tot lof van mijne werken spreken: so betuig ik opentlik alhier voor al de weereld / datter niet een met myne kennisse / veel min door mijn toedoen / voor of na aan 't licht gekomen is; dat ik 't meerderdeel der Dichters noch niet kenne; en die ik nu kenne / na 't uitgeven van die versen eerst te weten ben gekomen; dat ook by deselve luiden zijn / die ik noch niet eens van aangesighte kenne / schoon my hunne namen en beroep / enigsins beschreven zijn. Anderen achter na gebleken datse mijne besondere vrienden waren / hadden echter hunne veersen voor my self verborgen / tot datse openbaar voor al de weereld waren; en hunne namen / tot dat my die van anderen gemeld zijn. Doch so verre is 't van my altijd geweest / eerdichten en lofrijmen te ontvangen; als een ieder siet dat van alle mijne uitgegevene schriften niet een / met een eenig losdicht of afbeeldsels mijner gedaante op het voorhoofd pronkt: daar anderen so mede brallen / en ook niewe en nuchtere schrijvers sich op 't breedste door vertonen; ja self verssen van de vrienden afbedelen / en sich selven laten uitprenten: *Ut possit digito monstrarier & dicier, hic est*; om datmen op hem met den vinger wijsen, en seggen sal, dat is de man. Maar ik hebbe alles / wat my van dien aart van self is toegekomen / ook van onbekende lieden / by my wechgelegd: niet willende sulken krans uithangen / so mijn wijn niet koopbaar wesen moghte; ende indien ja / dan denkende dat ik het niet be-

behoefde. Johannes Hilarides / Conrector tot Dokkum / my voor desen wel bekend / doch nooit omgang met my gehad hebbende / heeft buiten mijn weten / ook met verbod van het my te seggen / aan Daniel van den Dale / hem doe ook noch onbekend / de teikening gesonden van dat sinnebeeld / daar mijn hoofd op enen teerling staat: met begeerte om het t'Amsterdam te laten snyden / en met het vers / (daar hy eerst ook sijnen naam af liet) also te drukken / dat het voor de liefhebbers voor in 't boek konde gesteld worden; gelijk ik achterna bevonden hebbe / dat van velen is gedaan. Dit weet ik nu so lang daar na / nu 't alleman ook weet; maar te voren wist ik nergens af. Dus leestmen nu met my: bekende en onbekende vrienden pogen my te eeten; dat van anderen, die my noch al groter vrienden wesen moesten tot mijne oneere misduid word.

Doch wanneer ik echter al die veersen uit malkander schifte / die 't een door 't andere gedrukt zijn / so alsse moghelijk van tijd tot tijd den Drukker in de hand gekomen zijn: so bevind ik dat het getal der genen die het goede van my spreken / en tot mijne eere zijn geright / verre 't grootste is. Nochtans hadden dese dichters wind en stroom en alles tegen: daar d'anderen de stem en steun van den gemeenen roep tot hulpe hadden: Waar uit ik magh besluiten / dat hun getal niet kleen is / nocht hun over slaaw / die voor mijn gevoelen zijn. 't Verstand dat sy doorgaans in hunne veersen tonen / so van Schrifture als Reden; (ik spreke alleenlik van de genen die in sedigheid geschreven zijn) bewijst met een / dat sy weten watse prijsen of verwerpen; ende door gewoonheid hunne sinnen geoefend hebben tot onderscheidinge van goed en quaad; sodanige derhalven als Paulus wenschte dat sijne Hebreewsche Kristenen moghten zijn. Hebr. 5: 14. Maar onder de genen die my beschimpen / heeft den grootsten name van Poeet / en dat met reghte / die noch niet en weet het onderscheid tusschen de oude Griekesche ende niewe Nederduitsche Oversettinge des Bybels; of hy en weet so veel niet van den inhoud van mijn Boek / dat hy onderscheiden kan / of het d' oude Grieken zijn / of de niewe Nederlanders / welker oversettinge ik somtijds berispe. Doch dewijl hy over 't selfde en sijn ganssche veers al te ongenadelijk van anderen gehandeld is; welker ik niet eenen kenne wiese zijn / noch kennen wil: so sal ik hem self met vrede laten; die dit hier maar segge / om te tonen / datter geen de minste reden is / datmen my de Lofgedichten sal verwijten / of ten ergsten duiden; mitsdien dat ik daar in geheel onnoosel ben.

III. HOOFDSTUK.

Van de verſcheidene boexkens, welke voor des Auteurs gevoelen uitgegeven zijn.

Angaande nu die andere Schrijvers / welke ſich voor my gequeten hebben / om mijne tegenſprekers te weerleggen / daar af behoef ik niet veel ſchrifts te maken. Seg alleenlijk / dat ſy dat uit eigene beweeginge gedaan hebben: ſonder mijne hulpe / ſonder mijne aanradinge / ſonder mijne kenniſſe; en ſommigen ook tegen mijnen ſin. Ja tegen mijnen raad; ſo verre als het wel gebeurd is / dat my iemant iets voor af van ſijn voorneemen te kennen gaf; die evenwel daar na / anderen raad meer volgden dan den mijnen / ontrent ene ſake / die my ſelf aanging; alſo niemant lichtelick ſijns ſelfs raadsman weſen kan. Deſelve moeſt ik dan / wanneer evenwel daar na ſulk een werk uitkwam / daar by kennen. Maar wanneer 't in mijne maght was te beletten / ſo heb ik belett / dat het niet in 't licht en quam. Wanneer ik al iets ſoude laten drukken / ſo liet ik dat liefſt van mijn eigen doen: dan wiſt ik wat het was / en wat ik kon verdedigen. Maar van vrienden ſelf verſocht / die enige Extracten uit mijn Boek met mijne Antwoorden / die hen ſchenen te voldoen / geſien hadden; om die te doen drukken: ſo heb ik dat volſtandiglik geweigerd. En naderhands gewaar gworden zijnde / dat een afſchrift van mijn Antwoord op die 13. Artykelen des Kerkenraads gevaar liep van gedrukt te worden; hoewel my ſelf daar aan gelegen was / dat de wereld wiſte / wat redenen ik hadde om die niet te ondertekenen: ſo heb ik echter / met beſondere bekommering en ſorgvuldigheid / den voortgang van dit werk verhoed.

Vraagt iemant / hoe een ander aan dat afſchrift quam: ſo is voor my genoegh / te ſeggen / dat het gene ik des daags te voren aan de Claſſis had gegeven / die my vermaande / om het toch niet uit te geven; 's anderen daags verloren was: ſo dat ik 't eigenhandig ſchrift / van my opgeſteld / den Scriba in de plaatſe gaf / om het in 't boek van de Claſſis over te ſchrijven. Weet nu de Claſſis niet / wie dat afſchrift daar heeft weeh genomen; hoe iſſet dan te weeten / hoe 't in drukkers handen komen konde?

Maar ſo veel als my belangt de ſtoffe en den ſtyl van deſe Schrijvers: dat gaat my weinig aan. Men kan in hunne ſchriften ſien / datſe niet van mijne ſyde / maar van de kant van mijne tegenſprekeren daar toe zijn aangeporrd: Want ſy hebben het voorgaans op predikatien / die tegens my gedaan / of tegen boekskens die ten ſelfden einde uytgekomen zijn. Doch men heeft ook onderſcheid te merken: alſo ſommige op de handelingen

lingen met my en mijn Boek; anderen op den inhoud / en op mijn gevoelen sien. So groot als dat onderscheid is / so groot is ook 't verscheel tusschen 't een slagh hunder schrijften en het ander. Daar sy van mijn gevoelen spreken / gaanse doorgangs netter / dan sy doen in hun verhaal van kerkelike handelingen / en andere omstandigheden die daar ontrent zijn voorgevallen. De reden is / dat sy om het eerste te doen uit mijn Boek genoegsaam onderright waren: maar tot het ander het bericht van anderen behoesden; die dat niet en konden geven door eigen bywesen / en door middel van de autentijke stukken uit de boeken van den Kerkenraad / of van Classis en Synode. En nu sietmen uit die reden wel / dat sy met mijn half niet geploegd hebben; also ik hen daar af ten besten hadde konnen dienen / ende niet en soude hebben willen lijden / datmen dese saken na waarheid niet verhaalde / vermits my daar het meeste aan gelegen was.

Evenwel so was ik noch verwonderd / van waar sy 't hebben moghten / 't gene sy by wijlen netter wisten te verhalen / dan ik 't self onthouden hadde: en derhalven niet volkomelik herdenken konde / door dat ik de Acten na sagh; die ik dan bevond met den inhoud van hun seggen over een te stemmen. Maar 't schijnt / dat sich sommige grotelijx daar aan hebben laten gelegen zijn: en tot dien einde ook wel list gebruikt. Immers is het my eens in den Hage voorgekomen / dat iemant / my tot noch toe onbekend / en ongenoemd / aan 't huis van den heer Beaumont Secretaris van Staat / op mijnen naam en als door mijnen last / (die nergens af en wiste) Copy versocht had van 't Request dat de Gedeputeerden der Synode tegen mijn Boek ingegeven hadden. Ende heeft seker geleerd man / die (gelijk ik nu bevinde) wel 't voornaamste deel aan dese soort van schriften heeft / wel vijf of ses brieven achter een aan my geschreven; sonder dat ik eenen ooit beantwoord hebbe: ende in den Hage meer dan eens na my gesocht / sonder my te vinden. Want dewijl hy meerder yverigheid dan d'anderen in sijn schrijven blijken liet / en geen kerkelike personen noch vergaderingen seer verschoonde: so en wilde ik den minsten schijn niet geven / daar ik by was van de daad / dat ik enige gemeenschap hadde met sijn schrijven.

Men sal seggen / dat verscheidene stukken by Van Dalen / die mijn eigen Drukker is / zijn uitgegeven. Doch daar op dient voor eerst / dat hy ook gedrukt heeft seekere Brieven, die my in schrifte toegesonden waren / en aan hem van my gegeven om te drukken / hoewelse tegen my zijn. De schrijvers van die Brieven zijn my onbekend. Daar by weten alle Boekverkopers / dat hen dikmaals dingen toegesonden worden om te drukken / sy en weten niet van waar. Doch ten einde van het jaar vinden sy het in de rekeninge niet malkander; te weten wie 't gedrukt of uitgegeven heeft: blijvende nochtans de schrijver dikmaals onbekend: daar sy ook niet veel om geven / so sy maar bekend geld daar by winnen mogen / en dat voor hen self behouden / sonder met den Schout te moeten

deelen. Ik heb hem dan dikmaals vermaand / geen ding te drukken / dat na 't oordeel van verstandige en bescheidene luiden / met wien hy moest te rade gaan / niet stichtelijk of veilig wesen moghte: maar met my en moest hy geenen raad plegen / over werken van alsulke vrienden / die by my self niet bekend wilden zijn; noch ook mijn eigen oordeel vragen. Onlangs heeft hy my nochtans een schrift vertoond / van onbekende hand en sonder naam / gesonden als van Haarlem: en dat dewijle hy verlegen was / over den beknopten tijd dien hem de schrijver stelde / om het voor de laatste Classis / die doe binnen de 8. daghen op den 7. deser maand aanstaande was / af te drukken. Hy wilde dan weten / of 't werk sulken haast vereischte / ende so veel nuts kon doen. Het was voornamelik tegen Brink; en / uitgesonderd enige weinig kleinigheden / verstandig en manierlik ingesteld: maar doe hy met my te rade ging / moest de druk wel achter blyven; om dat ik niet en soude hebben konnen seggen / dat het buiten my geschied was. En dat niet alleen: maar ook te voren al / wanneer my sulk iets in de handen quam / ben ik d'oorsaak self geweest dat het niet gedrukt is. 't Welk gemerkt zijnde; so hebben sulke schrijvers / die iets voor my deden / sich gewacht / dat ik 't niet te weten quam.

Sal ik nu noch in 't besonder van die schriften spreken / welke my ten goede (immers zo als 't oogmerk was) zijn uitgekomen: zo moet ik voor af te kennen geven / dat se tweederlepe zijn. Sommige die op den handel slaan / welken my in desen tijd met my en met mijn boek gehouden heeft: andere die de saak betwisten / ende / meer of min voor mijn gevoelen spreken. Die van den eersten inhoud zyn dan nader tweesins aan te merken: zo als sy die handelingen daar verhalen / en zo als sy daar over ook hun oordeel geven. Op het laatste zal ik niet met alle zeggen: om dat het mijne beurte nu niet is te oordeelen / maar geoordeeld te worden. So zal ik dan slechs hier en daar wat melden / van 't verhaal dat sy van dese handelingen doen: ende in 't gemein / dat se / mijns vermoedens / niet als waarheid hebben willen schrijven; doch dat sy / by gebrek van beter onderright / somtijds die te buiten gaan. Doch dat is ook maar in omstandigheden / welker sommige tot de saak niet veel en doen: echter te veel soekens hebben om die aan te tekenen: weshalven ik die liever in 't geheel voorby wil gaan; te vreden zijnde / slechs de tijtels en opschriften van die stukken hier te melden.

I. Antwoord op een Brief, geschreven van een Vriend tot Utrecht, den 12 Julii 1691. zijnde een korte inhoud van het tweede boek genaamd de B. W.

Brief gesonden van Utrecht aan een Vriend tot Amsterdam, over het Boek de B. W. alsmede wat daar ontrent is voorgevallen, den 12. Sept. 1691.

III.

III. Aardige Duivelary, voorvallende in onse daghen, begrepen in een Brief aan een Heer t'Amsterdam, geschreven aan een van sijne vrienden tot Leewarden.

IV. Vervolg van d'Aardige Duivelary, begrepen in een twede Brief. &c. Gedrukt tot Rotterdam, by Pieter van Veen.

Over dese twee Brieven ben ik verpligt te seggen/ dat ik gantsch geen behagen hebbe in die ruwe maniceren van spreken/ waarmede de schrijver onse Leeraars en kerklike vergaderingen/ mitsgaders derselver handelingen te mijwaart beschrijft: hoewel hy anders veelen d'ogen geopend heeft/ om my beter te verstaan; 't welk noch meer soude geweest zijn/ had men sich aan sijnen stijl van schrijven/ in 't gene gesegd is/ niet gestoten.

V. Copy van een *Brief*, geschreven aan een Heer, woonende tusschen Rotterdam en Dort; rakende 't gepasseerde in de saak van Dr. *Bekker*. Gedrukt tot Dort, by Gerrit Abrahams.

VI. Rescriptie op sekere Missive van seker Vriend, om sijn Advis over d'omsweevende Brieven van enige Kerkenraden, wegens de sake van D. Bekker. t'Amsterdam by vanden Dalen.

VII. Een Brief van Utrecht aan D. T. S. de Jonge, geschreven aan sijnen Vriend H. V. G. tot Amsterdam, dat het *Provisioneel Advis*, achter sijn Brief van den 4. Febr. gedrukt niet voor 't sijne wil gehouden hebben &c. In 's Gravenhage by Eldert van der Stoel.

VIII. Missive van M. D. E. P. aan een Vrind, rakende de saak van D. B. *Bekker*, en het Boek van den Professor *Leydecker*. Tot Rotterdam by Jacob Gijsen

IX. Brief aan een Regent der stad Amsterdam, over de *Artykelen van satisfactie* &c. *ondertekend* E. W. S. S. TH. U. J. & PH. Doctor. En gedrukt by M. Uitwerf in den Hage.

Achtende/ om reden slus geseid/ dese blote aanmeldinge genoeg te zijn: so ga ik tot de andere schrijsten over/ die de saken meest behandelen; waar van het eerste maar alleen den inhoud van mijn Boek verhaald/ sonder goed of quaad daar af te seggen: ende is also niet anders dan een duidelik Register/ na verbolg der Boeken en Hoofdstukken daar in begrepen. So dat het is gelijk het ook den name voert.

I. Een Kort Begrip van de twee boeken der B. W. &c. seer dienstig tot het reghte verstand (en teffens strekkende voor een bondig Register) &c. opgesteld door een Redenlievenden hater van bygeloof. *Gedrukt te Rotterdam by Isaak van Ruinen.*

Dit boexken kan aan niemand oorsaak geven van misnoegen/ also

het slechs den inhoud van myn Boek verhaalt / of 't moeste zijn dat hy de Schryver somtyds syn genoegen toont / of dat het bloot uitgeven van sulk gevoelen voor wat onbetamelyk gehouden word.

II. Zedige Overweginge op de Predicatie van D. P. S. gedaan in de oude Kerk den 30. Sept. 1692.

Veertien dagen na die predicatie heb ik gemerkt / dat dit laatst voor myn eigen werk gehouden wierd; ende namaals meer dan eens vernomen / dat dit ook 't gevoelen van geleerde luiden was. Ja 't besonder hoorde ik eenen / sich by monde openlik met sulken styl en yver tegen dat geschrift uitlaten / en den inhoud met myn gevoelen mengen: dat hy anders niet te kennen gaf / of hy hadde daar met my te doen. Maar de waarheid is / dat ik lange na 't uitkomen van dat blad gantsch niet geweten hebbe / wie de schryver was; en wanneer hy my daar na genoemd wierd / den selven noch van aangesighte niet en kende: onder des kan ik nu den Leser seggen / dat hy is een burger man / van de gene die men noemt ongestudeerd; om dat se geen Latijn verstaan / nocht hunne weetenschap in de Scholen hoog of laeg verkregen hebben.

III. De Volmaakte Kragt Gods Verheerlykt. nevens enige Aanmerkingen over de drie predicatien van D. P. S. gedaan over Psal. 72: 18. Gen. 18: 1, 2. en Gen. 32: 24, 25. in haar eigen gronden onderzocht, en met de waarheid vergeleken, en enige andere Aanmerkingen daar by gevoegd. *By* D. van den Dalen *gedukt.* 1691. *De Voor-reden* is *ondertekend* J: P. L: R.

IV. Verhandeling van de eerste predicatie door D. P. S. gedaan in de oude Kerk, op den 30. Sept. 1691. tot een grondslagh op de wederlegginge van het Boek, genaamd de B. W. beschreven door B. *Bekker*; over de woorden Psal. 72: 18. *Gedrukt voor den Auteur*, K. *Jakobs.*

V. Verhandeling van de twede predicatie door D. P. S. gedaan in de nieuwe Kerk op den 7. Octob. 1691. tot wederlegginge &c. over de woorden, Gen. 18: 1, 2. en enige volgende verssen des Capittels, en uit Gen. 19. enige verssen. *Deselfde K. Jakobs.*

Ik hebbe dese drie stukken hier alleenlik met de blote Opschriften aangewesen; niet voorhebbende iet meer daar af te seggen: om redenen die my de bescheidenheid in geest. Dan dit moet ik echter seggen / dat degene die sich K. Jakobs noemt / met de Versoekinge des Heeren in de Woestijne verder gaat dan ik hem volgen wil: gelijk hy selve ook verklaart / dat hy sich aan myn gevoelen niet en bind; en de Leser self gemaklelik kan sien / dat hy 't stuk geheel anders verklaart dan ik doe.

VI.

VI. AANMERKINGE over de predicatie van D. A. v. W. des Sondaghs morgens den 25. Novemb. gehouden in de Weſter-Kerk over Matt. 4: 5, 6, 7. diſcourswijſe voorgeſteld; wederleggende met eens alle predicatien van ſijn Eerw. en andere, aangaande de Verſoekinge onſes Saligmakers, reeds gedaan en welken noch ſtaan gedaan te worden, beweerende de eigentlijkheid van deſelve.

Hier nevens enige openinge, hoe men D.B. *Becker* in ſijn XIX. (nu het XX.) hoofdſtuk des II. Boeks, rakende 't gene ſijn Eerw. ſegt, van de verleidinge der eerſte menſchen, verſtaan moet. Door S. W. S. F. *Gedrukt by D. vanden Dalen.*

Op dit laatſte moet ik ſeggen / dat ik den ſchrijver nu wel kennende / den Leſer volgens dien verſekeren kan / dat hy die opening van my niet heeft / nochte aan my te kennen gegeven dat hy ſchreef; noch ook naderhand met my daar van geſproken heeft. Ondertuſſchen is daar in te ſien dat het mijne ſchuld niet is / dat my mijne eigene Medebroederen in dit ſtuk niet wel verſtaan: nademaal een particulier / en een Luterſch man (gelijk hy is) betoont dat hy my wel verſtaat.

ANTWOORD op het jongſte *poſtſcriptum* van de VI. *Brief* van *Haggebber Philalethes*, tegen enen van de (ſo hem dunkt) *ſchadelike Helpers* van D. Bekker, rakende deſſelfs *Aanmerking* over de predicatie van D. A. v. W. 's Sondaghs by ſijn Eerw. in de Weſterkerk den 25. Nov. over Matt. 4: 5, 6, 7. &c. gedaan, dienende tot een kraghtig bewijs, dat deſelve niet eigentlik, maar by forme van een geſighte, en in den geeſt geſchied zy, door den ſelven S. W. S. F. *Gedrukt by D. vanden Dalen.*

VIII. Een KLAAR BEWYS Van de *Onmagt des Duyvels*, voorgeſteld in Antwoord op de vierde Brief van *Haggebber Philalethes*: &c. *Ondertekend Heuralethes*, en *gedrukt voor den Auteur.*

IX. Een klare UITLEGGING Over de *Verſoeking* des Heeren in de woeſtijne, in antwoord op de vijfde Brief van *Philalethes*: *gedrukt voor den Auteur*, die ſich *Heuralethes*, dat is *Waarheidvinder* noemt.

X. OOGMERK van *Everhardus van der Hooght*, in ſijn brabbelen tegen het Boek de B. W. genoemd. Sulx blijkt uit den groten ophef, om D. Bekker eens voor al, wel ter degen, ſwart te maken. *Gedrukt by vanden Dalen.*

XI. BRIEF van L. R. tot antwoord aan D. *Everard van der Hooght* Predikant tot Niewendam. *By van den Dalen gedrukt.*

XII.

XII. SPIEGEL van den verwarden en warſoekende *Haggebber Philalethes*, waar in uit ſijne 6. Brieven (**de ſevende is namaals uitgekomen**) getoond word ſijne onkunde en verwarring, ſo in Taal, als ſaaken. ofte

Een BRIEF van *Zalomon Noomtjins* tot Amſterdam, geſchreven aan ſijnen Vriend C. S. S. tot Buikſloot, inhoudende (nevens andere ſaken) voornamelik, eenige Aanmerkinge, over den Perſoon, en de 6. Brieven, enz. van *Haggebber Philalethes*: alſmede over den Brief, en den Perſoon van *Everhardus van der Hooght*, en daar by ook over ſijne Aanmerkingen, over de ordre vau een welgeſtelde Predicatie. *Gedrukt by D. vanden Dalen.*

Siet daar / Leſer / ſes onderſcheidene ſchrijften van vier onderſcheidene ſchrijvers tegen enen ſelfden Vander Hooght. De zorge van het antwoord laat ik hem bevolen. Hoewel ik gelove datſe niet alle even veel klemmen; nochtans en dunkt mp niet / dat hp der af ſal raken / met bloot voorgeven / datſe geen antwoord weerdig / en een deel ſchavuiten zijn; gelijk ik weet dat hpſe genoemd heeft. De laatſte deſer ſchrijvers heeft ſijn werk / wanneer 't gedrukt was / met enen brief aan mp geſonden / en daar door de moeite doen nemen / dat ik 't in volle beſigheid doorliep. Waar uit ik wel geſien hebbe / dat deſe altoos niet en ſchrijft als een ſchavuit.

XIII. OVERDENKINGE op het Boek *den Satan in ſijn weſen, aart, bedrijf en Guichelſpel &c.* beſchreven door *Simon de Vries. Gedrukt by van den Dalen ſonder enige betekening van den name des Auteurs.*

ZEDIGE AANMERKINGE over de *Voorreden* genaamd, *de Godslaſteringen van den Amſterdamſche Predicant Dr. Becker, ter waarſchouwinge van alle vrome in den lande wederleid, in de Voorreden voor de Toetſteen der waarheid en der meiningen, door Henr. Brink &c.* Door N. N. *gedrukt by vanden Dalen, en getekend* J. C.

XV. KORTE AANMERKINGE op de *Overweging* van d'Hr. N. M. v. H. rakende het Hooftpoint in D. Bekkers Boek, genaamd de B. W.

Deſe Aanmerkingen zijn doch kort / geen half vel papiers beſlaande: doch van enen man / (zo ik bevinde) die kort van ſtijl is / zo in ſprekeu als in ſchrijven; deſelfde die de Zedige Overweginge der predicatie over Pſal. 72: 18. had ingeſteld; zo ik niet qualik bereght ben. Hp toont met weinig woorden / dat de Overweger niet wel gewogen heeft: geen doel treft / en gehouden was het tegendeel te bewijſen van 't gene daar

hy bewijs af eischt. En daar in heeft hy reght; gelijk ik self wel breeder tonen sal / wanneer ik ook die Overweginge sal overwegen.

Nu onlangs is my noch een boexken in octavo van Dordreght toegesonden met enen brief van den Auteur / my onbekend / gelijk hy ook betuigt dat ik hem ben van aangesichte. Den tijtel stelt hy dus:

XVI. ONTDEKTE WAARHEID, behelsende verscheidene Aanmerkingen op het Boek van Simon de Vries &c. als ook op het Lasterschrift van Henr. Brink, beide strekkende tot nadeel van D. B. Bekker Predikant tot Amsterdam: door H. M. V. D. P. H. E. S. in 8°.

Ter selfder ure kreeg ik noch twee Brieven / den eenen van Vlissingen / den anderen van Brugge; van even gunstigen inhoud als de voorgemelde: beide schrijvers verklarende / datse van myn gevoelen in de hoofdsake overtuigd / ende met myn ongemak bewogen zijn. Doch beide insgelijks myn persoon niet kennende / ende my self onbekend; gelijk de laatste schrijft / dat hy ook voorseerst noch blijven sal.

Sie daar dan / Kristelike Leser / 't bewijs dat enige personen schriftelik gegeven hebben / van hun gevoelen; so over myn Persoon en Boek / als nopende die sware opschuddingen / die daar over zijn ontstaan.

Ik sal hier ter plaatse niet meer daar af seggen: dan wel in 't verbolg / onder myne aanmerkingen op de Tegenschriften / wat dienstigs van den een of den anderen ontleenen; hoewel ik gelove / datse alle op een of twee na / nu by dese ongelegentheid allereerst aan 't schrijven zijn geraakt / en dat die grote bewegingen hen hebben gaande gemaakt. *Si natura negat, facit indignatio carmen.*

Die self Natuur niet heeft te baat,
Door moeilikheid aan 't dichten slaat.

Jeder van hen heeft sich na de mate syner bequaamheid gequeten / ende my so seere verplight: ja ook vertroost / dat ik onder hen voorvechters vinde / die ik self niet wist dat in de weereld waren; so als my buyten dese schrijvers ook van anderen noch dagelijks gebeurt. Dese magh ik stellen tegen oude vrienden / die my als enen afvalligen met de nek aansien / tsedert datse sich hebben laten wijs maken / dat ik met dit laatste Boek van de oude waarheid afgeweken ben. Nu sal ik tot die schriften over gaan / die daar krachtig toe geholpen hebben; mitsdien datse alle tot dat einde zijn gericht. Maar eerst moet ik van myn eigen spreken.

IV. HOOFDSTUK.

Naakte uitbeeldinge van het I. Boek der *Betoverde Weereld*, dienstig om de reghte meininge des Schrijvers te verstaan, en de gemeene misslagen van de tegensprekers aan te wysen.

EEr ik de schriften tot weerlegginge van mijn gevoelen ondersoeke / so sal het niet ondienstig zijn / hier in 't kort den Leser klaar voor ogen te vertonen: wat het gene zy / dat ik eygentlijk in die vier boeken / die ik de Betoverde Weereld noeme / bevoogd hebbe; op wat grond dat ik bouwe / en door welken wegh ik na de waarheid soeke. Want al is 't dat ik van dit alles duidelijk en onderscheidentlijk gesproken hebbe / so in den ingang van het werk / als in de voorreden van het eerste deel: so sie ik evenwel / dat het niet genoegh geweest is / om de menigvuldige swaare vooroordeelen te verwinnen; aan welken niet so seer de gemeene man / als wel de geleerden sich betonen vast te zijn. Al dacht ik dat in 't eerste niet / so kan ik echter achter na de reden nu wel zien. Te weten / dat de genen die buiten scholen en winkels / uit lust tot d'oefening der wetenschap en konsten sich begeven / doorgaans wyze luiden zijn / wien 't niet en scheelt van wiense leeren / alsse maar wat leeren mogen: of so sy lust tot raritepten hebben; sy en kreunen sich der mode niet / of die oud of niew is / maar bemunnen de deugdelikheid der stoffe en de kunst van 't werk. Maar die op winkels zijn geweest / houden sich meer aan den trant die daar gehouden wierd: by den eenen meester maakte men 't werk dus / by den anderen so; in d'eene stad werkte men op dese / in d'andere op die manier. En die geset is op de mode / sal dikmaals iet versmaden / als isset sijn gerief / al isser ook een koopjen aan; enkelik om dat het geen gebruik is. Alle niew is hem ten eersten vreemd / so lang als hy 't geen meester is; maar een weinig in de gewoonte gekomen zijnde / mishaagt hem 't ander / als te onderwerps. Met de weetenschap is 't even so gelegen. Die op de scholen gaan / gewennen aan den trant die daar dan is; en schikken hunne oefeningen na die leest / waar op sy werken die den grootsten naam hebben / of hunder sinnelikheid wel meest behagen. Door desen is 't dan dat hy sich meest bloot stelt / die een vry man wil zijn / en geen zijde kiesen: maar noch meest / indien hy iet van voren wil ondersoeken / en ten einde van dien niet op een uitkomt met den gemeenen wegh. *Hinc illæ lacrymæ*; daar komt het onheil van daan.

§. 2. Het gemeen gevoelen der menen van den Duivel heeft / en van menschen die men houd dat met hem gemeenschap houden / quam my alleyn-

allenxkens by dat licht dat ik van naturen hadde / en door de Schriftuur versterkt en meer gesuiverd wierd / seer twijfelachtig voor; oft ik't / wel by 't licht bekeken / langer daar voor aansien moest of niet. Niet alleenlik was mijn twijfel of het waar was / maar ook of het der Godvrugtigheid betamelijk was. En 't gemoed begon my self te dringen: ik moeste antwoorden aan de genen die my vraagden / ik moest weten hoe my by sulk volk die so en so gesteld waren / te dragen: het was mijn amt / en het quam my dagelijx te huis. Daar van te spreken alsmen spreekt / en te doen gelijkmen doet; dat quam my meer en meer beswaarlijk voor: ende my daar tegen aan te stellen / of self ook in woord of doen van andere te verschillen; dat was eensdeels mijn meegaande aart niet / en daar by so had ik geenen grond. Des was my 't naaste / dat ik daar met ernst na socht.

§. 3. Dit doende ga ik dus te werk. Eerst soek ik door de gansche weereld heen / waar dit gevoelen sijnen oorspronk uit genomen heeft: en om dat te weten / sla ik tijden nochte plaatsen over. Ik merke / dat de sake die ik ondersoeken wil tweeledig is: Van den Duivel / wat hy aan hem selven weet of kan; en van Menschen / watse door sijn toedoen weten of verrighten konnen. Doch dewijle 't dingen zijn / die de Natuur te boven gaan / of immers diemen daar voor houd; ende also tot God behoren: so moest ik mede weten / wat gevoelen dat de menschen van de Godheid hebben; en de Geesten in 't gemein / het zy goeden of quaden; ook de Zielen van de menschen / (mede Geesten zijnde) afgescheiden van den lijve door den dood. Dit alles soek ik na / eerst in oude / en daar na in niewe boeken / van allerleye volkeren / godsdienst en gevoelen: die ik echter / so als nu de weereld is / in Heidenen / Joden / Mahometanen / en Kristenen onderscheiden wil.

§. 4. Van de Heidenen beginnende / ga ik eerst tot de ouden / zijnde meest de Grieken en Romeinen / uit de griekſche en latijnsche boeken ons bekend; in 't 2. 3. en 4. hoofdstuk: want van andere volkeren en landen zijn seer weynig oude historien tot ons gekomen. Daar in vind ik / wat sy doe van God geloofden / en van de Geesten die geen God noch menschelijke Zielen zijn; als mede van den staat der Zielen na den dood: en wat voor middelen sy ook gebruykten / om door tusschen komen van alsulke Geesten / als sy geloofden datter waren / te mogen weten en te mogen werken dingen die de Natuur te boven gaan.

Daar na tot de se tijden overgaande / doorsoek ik de geheele weereld in het Heidendom: eerst van Europa / in 't 6. daar na van Asien in 't 7. en 8. voorts in Africa in 't 9. en eindelijk in America in het 10. hoofdstuk van het selfde boek.

§. 5. Hier uit bevind ik nu / en betoon in 't 11. hoofdstuk / dat die oude (so als ook de hedendaagsche) Heydenen / sonder de Schriftuur / gedachten hadden van eene opperste Godheid / alles magtig: doch met een van mindere Goden / by de Grieken meest al Daimones en Dæmonia, voorts

 ook

ook Goden/ ende heden by de Heidenen mede dus/en anders ook genaamd; die de Weereld elk hun deel regeeren/ der menschen saken by en op den name van den Oppergod bestieren/ ende als Middelaars tusschen beiden zijn. Die ook omgang met de menschen hebben: en dat dese daarom saken de Natuur te boven gaande door deselve weten en verrighten konnen; welker eerste Waarseggers/ en de laatste Toveraars genaamd zijn. Over sulx word alles/ daar men geene reden nochte oorsaak af en wist/ aan die Dæmones of Ondergoden toegeschreven.

De Zielen van de doden worden by hen mede onder de Dæmones gerekend: en na dat sy wel of qualik op der aarden sich gedragen hadden/ of na dat den menschen goed of quaad bejegent; aan den eenen dit/ den anderen dat toegeschreven; en alsso die Dæmones of Ondergoden in goeden en quaden onderscheiden.

§. 6. Van d'enkele Heidenen/ die den waren God noch synen Dienst niet kennen/ ga ik over tot de genen/ die de H. Schrift te bate hebben. Welker eerste zijn de Joden: die God langst gekend/ en syn Woord alder-eerst in de schriften van 't Oud Testament ontvangen hebben: en daar uit geleerd/ dat de Zielen van de menschen wel onsterflyk/ maar alsulke Dæmones of Ondergoden niet in wesen zijn; dat God alleen de Weereld door hem self regeert; ende niemant iets kan doen/ of weten/ dat de kraghten der Natuur te boven gaat/ dan door God alleen. Maar ik merke daar beneven aan/ so als 't Jodendom tsedert Christus tyden is gesteld geweest/ en op heden noch bestaat; dat het veelsins met het Heidendom vermengd/ of ten minsten bevlekt is: en dat daar uit mede onder hen vele bygelovigheden/ Waarseggerijen en Toverplegingen ommegaan. In 't 13 cap.

Daar op toon ik dat de Mahometanen/ mede een God gelovende/ met geschapene Engelen/ goeden en quaden/ en den Duivel aller hoofd; doch voor Christus/ en de Boeken des nieuwen Testaments mede plaats makende/ ende ondertusschen 't Heidendom daar onder mengende: oversulx mede met sodanige gevoelens ingenomen/ en tot diergelijke Wiskerijen en Toveroeffeningen genegen zijn. in 't 14. cap.

§. 7. Van Joden en Mahometanen/ als een tweederleije middelslagh tusschen 't Heidendom en Kristendom overgaande: so onderscheid ik dan de Kristenen/ na dat de tyden waren; voor/ en onder 't Pausdom/ en daar na. Dus bevind ik/ dat den eersten Kristenen/ na der Apostelen tyd/ noch al min of meer van 't Heidendom en Jodendom heeft aangehangen; dat allenskens toenam/ en ten laatsten met het Pausdom op het hoogste rees: so verre/ dat den Engelen en Zielen der verstorvene menschen; maar voornamelik den Duivel al die wonderlike dingen toegeschreven zijn/ die de Heidenen den Daimones en Ondergoden eigen maakten. in 't 15--21. capp.

Tusschen beiden merk ik aan/ dat in d'oude Kristenheid de Manicheen zijn ontstaan/ die veel van 't heidensch weder invoerden/ en den Duivel

byna

bynа Gode gelijk maghtig maakten: en dat hun gevoelen ongevoelig enig zaad / tot op heden / onder 't Kristendom gelaten heeft. in 't 17. cap.

§. 8. Maar nu komende tot onse tijden / en de leere van de Protestantsche Kerken; waar onder ik beneffens d'onse diemen Gereformeerde noemt / alle degenen die van 't Pausdom afgeweken zijn begrijpe: so bevind ik / dat hoe verder wy van 't Pausdom afwijken / hoe minder wy ook van die dingen houden / die hun opsight op den Duivel hebben. Doch dat sommige de gronden van de protestantsche leer / en haar onderscheid van 't Pausdom / na behoren niet beseffende; met den Duivel veel gereeder zijn / dan andere die daar meer op letten: om hem lichtelik alsulke dingen toe te schrijven / (en desgelijk den genen die sy ook geloven dat met hem gemeinschap hebben) welke de Natuur te boven gaan. 22. en 23. cap.

§. 9. Daar uit besluit ik dan voor 't laatste / alles met een ander vergelijken hebbende / dat het gemeen gevoelen / 't welk noch heden onder ons in swange gaat / afkomstig is van 't Heidendom. Niet dat hen de reghte Sieden suiverlik te werk gesteld / tot die gedachten heeft gebracht: maar de Sieden qualik gebruikt of misleid / en met schijn van Godsdienstigheid beneveld en bemanteld / sonder 't licht der H. Schrifture / die gedachten heeft gebaard / onderhouden en gevoed. Dat het ook de Kristenen uit de Schrifture niet eerst gehaald hebben toon ik door die reden: dat de gene die de Schrift wel minst verstaan / van die dingen 't meest geloven; ende also reeds in dat gevoelen zijn / dat de Duivel sulken grote maght heeft / eer sy de Schrifture lesen; en noch meer / eer sy die eens ondersoeken.

§. 10. Dies geef ik ook daarna den Leser in bedenken: of wy vele dingen dien aangaande op die wijse in de Schrift wel souden opvatten / so wy niet alreeds te voren / en dan kinds been af / met dat gevoelen ingenomen / ende door gewoonte al bevestigd waren? Jimmers daar leit nu een vooroordeel; men gelooft dat het so is: en dan valt het ons gereed / de Sieden of Schrifture tot behulp te nemen / en voorts te geloven / dat die ook so leeren. Te meer / also wy d'eerste uitleggingen der Schrifture / en verklaringe van saken daar in begrepen van die oude Leeraars hebben: van welken ik in 't 15 hoofdstuk aangewesen hebbe / hoe sy d'een meer / d'ander min / met verscheidene heidensche lessen en gevoelens ingenomen waren; welke so ten eersten niet gemerkt zijn / dat aanleidinge tot alsulke uitleggingen gegeven hadden. Dit is den inhoud van het 24 hoofdstuk en 't besluit des eersten Boeks.

§. 11. Uit al 't voorseide is dan wel te sien / dat men dit deel van mijn werk niet so onnut moet achten / als het schijnt dat wel de meesten doen: mitsdien datse 't 1. Boek niet eens of naawelik en raken / als Historisch zijnde; ende nemen 't al ten eersten opsight tegen 't tweede. Want so ik my enigsins op de timmering mijns eigen gebouws versta; het tweede is gegrond in 't eerste / volgens dat bewijs / dat ik by gevolg in 't 24. Hoofdstuk

daar uit weetelik (so ik wel meen) getrokken hebbe. Is 't anders? dan magh ik met reden wel verwonderd staan / hoe dat niemant van so veele die mijn twede boek so vinnig lasteren / en het eerste laten doorgaan / tot op dese ure toe gemerkt heeft / immers weinige sich daar af iet hebben laten blijken. 't Is al verlozen werk watse doen / om het twede boek te wederleggen / so sp 't eerste laten staan. Maar mijn oogmerk en mijne oorze niet beseffende / 't welk den waren onderzoekers van de waarheid eerst betaamt; mitsdien dat hen in het twede deel so veel dingen na de letter opgenomen tegen zijn: so tasten sp ten eersten daar op toe; als d'ongeoefende disputeerders / die 't Besluit (als hen meest tegen zijnde) ontkennen / en de Voorstellingen overslaan / daar 't Besluit nochtans op rust.

§. 12. Doch so iemand op dit alles dat voorschreven is behoorlick lett / die sal lichtelik bemerken hoemen my t' onreghte nageest / dat ik eene nieuwe stelling uit mijn hoofd versiere / daar ik dan de Redenen en Schrifture na buige; of dat ik de Reden tot een rightsnoer neme / om de Schrift daar na te schikken. Want de Leser siet wel / dat ik noch niet eens op sulken grond of stelling ben bedacht geweest / om daar op te bouwen: maar alleenlik onderzocht heb / overal / de gansche Weereld / en den ganschen tijd des Weerelds door; waar de reghte grond van sulk gevoelen / als ik noch eerst onderzoeken wil / te vinden zy. Want dien moetmen weten; salmen te reght oordeelen / of een gevoelen of gebruik op goede reden rust of niet. Nu en heb ik ook die veelerhande Heidensche / Joodsche / Mahometaansche / oude en nieuwe Kristelike / Roomsche en Onroomsche gevoelens / leeringen / en gebruiken / niet opgezocht; om die dus ofte so uit te leggen / of te verdedigen / of te weerleggen; maar om die te besien en te vertonen sodanig als se zijn; sonder daar myn oordeel af te seggen / of enig bewijs daar voor of tegen in te brengen. Welken ongemeenen arbeid niemant lichtelik sal ondernemen / dien 't niet om de waarheid is te doen. Ik ben dus verre dan noch sonder grond; die een Protestantsch Kristen ben; die noch Paapsch / noch Joodsch / noch Heidensch wesen wil: vind ik anders geene vastigheid / so laat ik varen al wat men van de Geesten in 't gemein / of van den Duivel in 't besonder seit.

§. 13. Maar schoon ik den besonderen grond noch niet gevonden hebbe; welken my het Pausdom / Joodendom noch Heidendom / als sodanig aangemerkt / niet geven konnen: so heb ik echter eenen vasten bodem met die alle / en noch euen twee met een deel van hen gemeen. Het eerste is de Reden / die alle menschen tot een licht verstrekt; so verre als se suiver is / met voorzoordeel noch hertstogten niet belemmerd noch benevelt. Het andre is de Schrift / van God ingegeven: maar insgelyks suiver / in haar self; so ingesien / als of men noott de Schrift gelesen hadde; ende also buiten alle menschelijk voorzoordeel / van vertalinge uit het Hebreewsch en Griekseh / daar die oorspronkelik in beschreven is / en van d'uitleggingе der Leeraars / oud of nieuw. Dese twee staan d'eene onder d'andere niet: maar eigenlik nevens malkanderen. Het is van Filo den Joode eerst bedacht /

dacht / dat hy / genegen om de Schrift allegorisch uit te leggen ; en met dat van Paulus / 't gene hy van Sara en van Hagar schrijft / Gal. 4: 22. niet te vreden zijnde : dat onderscheid van Vrow en Dienstmaagd op de Schrift en Reden bragt ; seggende daar door betekend te zijn / dat de Philosophie en 't natuurlik vernuft onder de Schriftuire buigen moet. Zedert is dat spreekwoord in de monden onser Schriftgeleerden als bestorven / en na dat het Filo eens geseid heeft / als een vaste regel in de Godgeleerdheid aangenomen.

§. 14. Maar de waarheid is / dat de Reden voor de Schrift moet gaan ; om dat de Schrift de Reden voor uit stelt : ik segge de gesonde Reden ; aan welke sich de Schrift moet openbaren / en doen blijken datse is van God. Daar na staat de Reden nevens de Schrift ; als van dingen sprekende daar de Schrift af swijgt : en de Schrift staat nesfens de Reden ; also sy ons geheel wat anders leert / en dat het ondersoek van ons verstand niet onderworpen is. Eindelik so is 't nochtans / dat de Schrift boven de Reden is : niet als Vrow en Meestersse / (want sy leder hare onderscheidene huishoudinge hebben.) maar als ene die van hoger adel / en van groter middelen is : also ons God daarinne openbaart het gene nooit van 't menschelijk verstand begrepen is. 1 Cor. 2: 9. Nochtans gebeurtet wel / dat sy malkander op den wegh ontmoeten / ofte in een huis te samen komen ; en also malkanderen de hand wat leenen : doch beyde als vyre luiden ; alleenlik met dat onderscheid / dat de Reden als de minste / altyd eerbiedigheid aan de Schriftuur bewijst. Wanneer dan word geseid / dat een Kristen sijn verstand onder Gods Woord moet gevangen stellen : dan word het verstand aangemerkt so als het is / met die beneveling en besmetting / die ons aankleeft ; ende in aansien van die dingen welke boven ons begrijp zijnde / ons in Gods Woord geopenbaard worden / en te geloven zijn so als de Schrift dat seit / al begrijpen wy niet / hoe. Maar niet / dat wy 't so geloven moeten als 't ons de menschen voorstellen ; met hunne vertalingen en uitleggingen / die op vele plaatsen seer verscheiden zijn. Gods Woord dan oorspronkelik aangemerkt / so als 't van God is afgekomen / ende noch van geenen menschе dus of so verklaard : en de Reden / niet so als ons die eerst aangekomen / en met voorvoordeelen en hertstoghten belemmerd is ; maar daar af gesuiverd door den selfden Geest / die de Schrift heeft ingegeven. Dat zijn de beide grondbeginselen van opregte kennisse in natuurlike en geestelike saken.

§. 15. Doch daar in is echter noch dit onderscheid : dat de Reden is de grond en regel van de kennis der natuurlijke dingen : van welke de Schriftuur niet handelt om ons die te leeren ; maar daar af alleenlik spreekt / als van dingen ons in hunnen aart bekend ; om daar af behalven 't burgerlijk / ook een goet gebruik in 't geestelijk te maken. Maar in saken van de saligheid is Gods Woord alleen de grond en regel van geloof en leven ; sonder dat de Reden iets daar by kan doen / of daar af neemen of veranderen : dan sy heeft nochtans hier tweederlep gebruik. Het eerste

is /

is / dat sy de Schriften proeft / die men seit van God te zijn; ofse uit de kentnisse die de mensch natuurlik heeft van God / de merktekens van die godlikheid vertonen: en daar na / datse uit den sin der woorden moet verstaan / wat het zijn voor leeringen / die ons daar in ter saligheid beschreven staan.

§. 16. Daar by komt dan noch / dat Schriftuur en Reden in malkanders saken onderlinge hulpe aan malkander bieden. Want so de Schrift op geen natuurlijke wijse van natuurlijke dingen spreekt; also sy echter nooit en liegt: so moet de Reden leeren / hoe men daar de Schrift / na vereisch van de natuur der saken / sal verstaan. So is 't met de beschrijvinge van den loop en 't licht der Sonne in den 19. Psalm; en diergelijke plaatsen zijnder veel. Of komt ons in de Natuur iets voor / daar ons eigene onderbindinge ontbreekt / om daar af te oordeelen; en 't op de geloofweerdigheid van iemants beter weten aan komt: so kan ons de Schriftuur somwijlen ook van sulke saken iet berichten. Sodanig is de vroege en spade regen, in het Joodsche land; Jer. 5:24. de seldsaamheid des regens ofte onweers in die landen in den oogst; 2 Sam. 12:17. en de kraght van den oosten wind op de Kusten van Asien en Palestina / in de middellandsche Zee; Psal. 48:8. en diergelijke meer. Doch 't voornaamste is; dat ons self de Schrift van saken de Natuur belangende / onderricht / die te verre van de reden af zijn / omse te bereiken. Sodanig is 't begin van alle dingen / door Gods onmiddelijke scheppinge uyt niet / en besonder van den mensch: als mede d'oorsprong van de duysterheyd / en verkeertheid / die de Reden / of 't Verstand / in so verre als het noch gesond is / aan sich self bespeurt.

V. HOOFDSTUK.

Klare openinge van d'opreghte meininge en handelinge des Auteurs in het II. Boek, met aanwijsinge der misvattingen die hy daar over uitstaan moet.

§. 1. DIt zijn mijne algemeene gronden die ik onderstelle / en waarop ik in mijn twede Boek na de waarheid van die dingen onderzoeke: daar ik in het eerste na getrouwigheid verhaal van doe / wat de menschen daar van seggen en gevoelen. Maar besondere gronden heb ik voor my selve niet: veel weiniger dat ik de Reden of Filosofie boven de Schrifture stelle. Maar die mijne schriften leest gelijk 't behoort / sal dan het tegendeel so klaar bevinden als den dagh. Ik bemerke dit geschill / gelijk ook dat van de Kometen / daar ik de selfde oorze volge / (wonder datmen 't daar niet heeft gesien) tweeledig aan; eensdeels tot de Natuur / anderdeels tot de Schriftuur behorende. Ik begin derhalven van de Reden /

den /

den / als de minste / om in de Natuur te soeken / als in de laegste schyle / wat ons die toch suiverlik van God / van de Geesten / en besonderlik den Duivel / leert. Want mitsdien dat de Heidenen so veel met de Geesten op hebben; ende nochtans uit de Schrift / die sy niet en kennen / daar af niets te wete zijn gekomen: so had het reden / dat ik ondersochte / wat daar af op ware Reden is gegrond; en daaruit opgenomen / of van elders aangenomen moeste zijn. Maar dewijl het weinig is / dat ik na een grondig onderseek / zo diep als ik konde komen / daaruit hebbe konnen halen: so ben ik (als in d'onderschool nu uitgeleerd) met het 8. hoofdstuk van het II. deel / tot de Schrift / den hoogsten Meester / opgegaan. En gelijk ik in de 7 eerste kapittelen / in de Natuur verkeerende / de Schrift geheel daar buiten late; om te beproeven / hoe verre 't menschelik verstand / sijne kraghten inspannende / door sich zelf alleen kan komen: also laat ik ook de Reden staan / zo haast als ik in 't heiligdom van Gods onfeylbaar Woord getreden ben.

§. 2. Wel te weten: ik laat de Reden staan / so verre als sy my ten grond of regel strekken soude / om de Schrift uit te leggen: maar niet als een middel om 't verstand der Schriften na te speuren; want dat mogh ik niet voorby. Sonder de Reden of 't Verstand mede te nemen / soud ik maar een beest by God zijn; die tot geen beesten spreekt / maar tot redelijke menschen. De Reden kan alleen in hare saken voortgaan / sonder de Schrifture: want de weetenschappen en de konsten worden uit de Reden / ende door de Reden nagespeurd; dat is / de mensche stelt daar in sijn eigen verstand te werk / en heeft daar toe geen onderrighting uit Gods Woord / en hy behoeftse niet. Maar tot hoger saken / die Gods wille tot der menschen saligheid betreffen / is de Schriftuur van noden als de grond / waar op de sekerheid berust: Doch de Reden moet hier mede gaan / om / onder het geleide van Gods Geest / den sin der Schriften te verstaan. En so moet ik dan mede / tin dat weede onderseek des tweeden deels / daar de sekerheid der kennis op de Schriftuur alleen aan komt / de Reden echter so ver mede nemen / datse my helpt onderseeken wat de Schrift ons seit. Niet so als ik begrijpe dat de saken zijn: maar ik moet nochtans begrijpen dat de Schrift seit / dat het so is; al en begrijp ik niet / hoe dat het is.

§. 3. Maar hier ligt wel meest de knoop: elk roept vast dat de Schrift het seit / om dat hy 't self also verstaat; en dan valt hem die sin gemakkelik toe / (wanneer het meer als op eene wijse kan verstaan worden) die met sijne bevattinge best over een komt. Of hy heeft / sonder genoeghsaam onderseek / een gevoelen aangenomen / waaraf hy nader uit de Schrift wil onderwesen zijn: so helt hy dan reeds na die kant; en kan die schrift niet schijn daar heen getrocken worden / waar over 't onderseek dan valt / hy doet daar toe sijn best. Dus meent hy dan / dat hy nu self de Schrifture tot bewijs van sijn gevoelen heeft / om dat die schijnt te seggen 't gene hy wil datse seggen sal. Gelijk wy sien / dat de pleiters

beiderſijds de wetten alſo verklaren / die ſy achten dat voor hunne ſake zijn, alſo oploſſen die hen worden voorgeworpen / dat ſy altijd ſchijnen regt te hebben.

§. 4. Maar nu is 't gemeene ſeggen / dat ik ſelf zo doe / als elk een in anderen beriſpt. Maar de waarheid is / dat ſy die my dit nageven / daar aan ſelve ſchuldig zijn: en dat ſe my ſo vele plaatſen anders ſiende uitleggen / dan ſy door eigenhelligheid tot den gemeenen ſin gewoon zijn te doen; terſtond in die gedachten komen / dat die verandering in my uit gelijke oorſaak moet ontſtaan. En dit is de ware reden / waarom dat ſe ſeggen / dat ik de Schrifture verdraaije. 't Is de Schrifture niet die ik verdraaije; maar hunne uitleggingen / daar ik niet aan gebonden ben. Neen: maar ik hebbe / ſeggenſe / ene onderſtellinge die valſch is; en daar na ſchik ik dan de ſchriftuurplaatſen / om die ſo te doen verſtaan / als met myne valſche ſtellinge over een komt. Hoe behandel ik de H. Schrifture dan / dat ik die ſo daar na ſchikke? Van ieder ſtuk is 't nodig dat ik wat beſcheidelijker ſpreke.

§. 5. Myn grond dien ſy ſeggen dat ik onderſtelle / is / dat een geeſt op geen lichaam, of op andere geeſten ſonder lichaam werken kan. Dit is de gemeene ſang / dat ſeit Bekker: en het word ſo ſterk geſeid / dat het vrienden ſelf geloven: want het komt my nu noch alle dagen voor. Dit is wederom een ſterk vooroordeel / dat d'een van den anderen overneemt / en daar mede ſich begeeft aan 't leſen van myn Boek. Niet geheel / van voren tot achteren / gelijk 't behoort: maar hier wat en daar wat; inſonderheid op zulke plaatſen / daar d'een den anderen op wijſt / als zijnde de gene daar ik over de werkingen der Geeſten diſputeere. Maar van de genen die met opmerkinge myn werk doorleeſen hebben / heb ik ſeer weinige gevonden / die 'er dat van ſeiden; dan wel (gelijk het waar is) het tegendeel. Ik beroepe my op alle die 't doorleſen hebben / datſe my eens tonen ſullen / waar ik ſtelle / en dat als den grondſlagh myns gevoelens van den Duivel / dat een Geeſt op geen lichaam, noch op andere geeſten werkſaam is. Van waar komt dan evenwel dat zeggen / dat zo ſterk en algemeen is; en daar de meeſte twiſtinge uit ontſtaat: Uit het vaſt en algemeen voorooordeel / daar de gemeene uitleggingen der Schriftuurplaatſen in deſen op berust: dat een Geeſt als geeſt; en daarom te meer dewijle hy een geeſt is, op alderhande Lichamen, en op andere Geeſten ſonder lichaam werken kan. Hier van eiſch ik nu bewijs: en om dat hen die eiſch zeer onverwacht en ongewoon voorkomt / daar ſy nooit zeer op bedacht waren; zo nemen ſy dat voor ontkennen. Maar eer ik mede zulken grond vaſt ſtelle / daar gemeenelik niet aan getwijfeld word: zo onderſoek ik eerſt de reden / daar ſy zulk gevoelen zelf op beſtigen / of zouden moeten bouwen / na 't begrip dat ſy van de Geeſten hebben.

§. 6. Ik ſegge / na 't begrip dat ſy van de Geeſten hebben. Want het zy datſe den aart derſelven / na den ſtijl van Des Cartes / netter dan wel andere van een Lichaam onderſcheiden; of datſe grovelik het lichamelijk

aan

aan de selve toepassen: beidegaar nochtans komense daar op uit / dat sy de werksaamheid na buiten / het zy op geesten of op liehamen / onder 't eigen wesen van de geestelijke natuur begrijpen; ende in het denkbeeld sluiten / datse daar af maken. Waar door sy ook het Lichaam in plaats van het als een noodsakelijk / of ten minsten bequaam werktuig van den Geest aan te merken; veel meer als tot hinder achten te verstrekken / aan de vrije en kraghtige werkinge van de geestelijke nature. Hier van is 't datse verscheidelik tegen my roepen: d'een dat de Cartesiaansche Filosofie my verleid heeft / en datter dit de vrugt af is; om so die Filosofie swart te maken: d'ander / die met dat selfde vooroordeel / echter Cartesiaansch gesind is / segt / dat ik de Filosofie van Descartes niet versta. Doch wat ik versta of niet / ik spreke tot verstandigen: laat die oordeelen wat ik leere.

§. 7. En dat bestaat hier in. Ik begin mijn II. Boek met onderscheidinge der namen; voor af bepalende / om misverstand te mijden / wat door Geest en Lichaam te verstaan sy. Dit in 't 1. hoofdstuk. Daarna in 't 2. daar spreek ik van GOD: niet alleen bewijsende / dat het gene wy daar door verstaan / niet meer dan een is; maar ook dat de minste gemeenschap des wesens tussehen hem en 't schepsel niet en is. Spinosa spreek ik regtstreaads daar in tegen; en veel meer dan iemant ooit gedaan heeft: also men de manier en kraght van werkinge der Geesten die geschapen zijn / uit Gods alder volmaaktst en onbegrijplik wesen gewonelik beweeren will. Dit snijd ik gansehelik af: als een stuk dat ons in desen meest doet dolen. En daarom hechten by my de bewijsredenen niet / van Gods natuur genomen: om te betonen wat een Geest / die sijn schepsel is / en niet meer dan de naam met hem gemeen heeft / werken kan. Uit Gods uiterste volmaaktheid bewijs ik dan verbolgens in 't 3. hoofdstuk datter altoos sulke Geesten / als de Heidenen voor Goden en Middelaars der menschen by de hoogste Godheid houden / niet en zijn: om dat de redenen / die sy tot dat geloof uit Gods volmaaktheid halen / met Gods volmaaktheid strijdig zijn.

§. 8. Die verstorde Geesten aldus aan een kant gestelt / so kom ik tot die Geesten die wy seker weten datter zijn: te weten onse Zielen / zijnde een deel van ons / en also door eigene bewustheid best bekend. Hier van handel ik in het vierde hoofdstuk: en bewijse op het beste dat ik kan / d'onsterflikheid der selve / en datse buiten 't Lichaam ook bestaan. En dit haal ik by my selven uit twee gronden op: uit de Reden en uit de Schrift; also de Ziel door beide wegen ons bekend moet zijn. Door den eersten uit bewustheid en bevindinge / en door den anderen / dewijl het van den stand der Zielen na dit leven is / daar ons Gods Woord voornamelik van ondersight. Doch in dit deel mijner verhandeling / daar ik alleen met de Natuur te werke ga / breng ik de Schriftuur niet by: in 't volgende en vond ik het niet nodigh; om dat het daar een stuk is / daar een kristen vast op gaat / en dat voor ondersteit / wanneer hy 't stuk bewisten will /

dat ik behandele. Maar wat daar buyten van de Menschen / en allereerst in 't Heidendom versonnen is / dat verwerp ik altemaal / als bygelovig en verdicht: en sulx in 't vijfde capittel. Dus hebben wy sekerlijk vernomen sulken Geest die waarlijk is / een Lichaam heeft / en met en sonder Lichaam leeft: so wel als d'andere verwozpen / die al de weereld valschelijk gelooft.

§. 9. Maar buiten die gheoefens van het Heidendom / so horen wy nochtans van Engelen vermanen; waaraan sich niet alleen de Kristenen / maar ook de Joden en Mahometanen houden. De vraag is / of men dooz de blote sieden weten kan / dat alsulke Geesten / geen eygen lichaam hebbende / in wesen zijn. Daar af betoon ik nu in 't 6 hoofdstuk / dat wy met ons verstand / sonder behulp der godlijke Schzifture niet verder komen konnen / als om de mogelijkheid daar af te sien; maar niet / dat sser sekerlijk zijn. Om die reden vond ik ook in 't eerst niet nodigh / na de werkingen sulker Geesten op lichamen / of op andere geesten / onderzoek te doen; dewijle 't spotteliyk schijnt / met het doen van sulke schepselen sich te bemoeyen / die men niet eens weet of wel in de weereld zijn. Waarom ik ook by den eersten dzuk maar alleenlijk met een veers / dat nu 't §. 7. in 't 6. hoofdstuk is / iets daar van als in 't voozbygaan hebbe aangemeld. Siet so verre is 't van daar / 't gene nochtans alle man vast so opneemt / dat ik mijn werk soude gemaakt hebben / om de werkingen der Geesten, op de lichamen en andere Geesten, te looghenen: en noch verder / dat ik op die ontkenning alle mijne uitleggingen der Schzifturplaatsen gronden soude. Maar na datmen my geduriglijk daar over so gequeld heeft: wierd ik eindelijk te rade / by 't herdzucken een geheel capittel tusschen 't 6. en 7. in te voegen; dat nu dan het sevende / en het sevende het achtste is / en so voozt aan. Daar in mein ik dan te tonen / dat het bewijs dat men daar van geeft / niet te passe komt / en dat het hier aan waar bewijs ontbzeekt. Doch dit al / so veel als de Natuur betreft / en de menschelijke sieden / sonder hulpe van Gods Woozd / begrijpen kan.

§. 10. Daar ga ik dan na toe: en bemoepe my vervolgens met de sieden niet / maar enkel met de Schzift. Eerst soek ik dan na sulke Geesten / als geseid is / in de Schzift: en vinde dat die ons deselve onder desen Naan van ENGELEN betekent / die hunnen dienst van Gods wege ontrent d'andere schepselen / maar niet hun wesen te verstaan geeft. Des verhaalt ook de Schzift der selver Oorsprong in de schepping niet / noch hoe die afval zy geschied / waar dooz een deel derselver al in 't begin van God verstoten zijn: Nochtans stelt sy 't beide vast. Dit verklaar ik in 't 8. en 9. kapittel.

§. 11. Ik soek dan verder uit de Eigenschappen en Werkingen, hen in de Schzifture toegeschzeven / te vernemen / hoedanig hunne eigentlike natuur / en vermogen ontrent andere Schepselen / het zy geesten of lichamen / zy. Doch daar in komen my de schzifturplaatsen / die daar van

mel-

meldinge doen / niet anders voor / dan de gene die aan sommige menschen / als Profeten en Apostelen / toeschrijven 't werk dat sy gedaan hebben / in de bedieninge van Gods Wonderwerken: waar uit / als derselver eigene krachten te boven gaande / men van hunne eigentlijke nature geen besluit will maken. Also ook mijns erachtens uit die andere van de Engelen niet. Dit is in 't 10. en 11. hoofdstuk.

§. 12. 't Gene uit den Naam of Oorspronk / nocht uit de Eigenschappen en Werkingen niet kan vernomen worden / dat soek ik verder in de Ordeningen, die der veel in 't 12/ 15/ en 19 hoofdstuk des I. Boeks vermeld zijn. Doch bevinde daar van anders niet / dan dat goede en quade Engelen elk hun hoofd hebben: en dat de Prince der goede Engelen MICHAEL, en der bosen DIABOLOS, ('t welk wy seggen / DUIVEL) genaamd is. Dit in 't 12. cap.

§. 13. Doch daar mede geef ik 't noch niet op: maar overmits de Schrift op verscheidene plaatsen enig besonder Bewind aan d'Engelen toeschrijft; so onderzoek ik die alle / hoe 't sich daar mede toedraagt. En dat eerst van de goede Engelen in 't gemein / in 't 13. cap. die de Schrift verscheidemaal ten voorschijn brenght; en dat altijd in goddelijke openbaringen aan sijn gelovig volk / of in d'uitvoeringe van ongewone wonderwerken en Gods oordeelen aan de menschen; om die te straffen of te verlossen. Doch die alle komen my / na gedaan onderzoek niet anders voor / als de heylige mannen in Gods dienst en wonderwerken / die sy door geen eigen kraght en deden; en oversulx en vind ik mede daar in niet / waar uit men van de eigene kraght en werkinge der Engelen verseekerd onderricht kan zijn.

§. 14. Vervolgens ga ik de voornaamste plaatsen wat besonderlijker onderzoeken; en so van die mannen spreken / die met hun drie aan Abraham / en twee daar van aan Lot verschenen zijn: Gen. 18. en 19. en die historie naawkeurig overwegende / en met andere leerstukken uit de H. Schriften vergelijkende; so bevind ik / dat die Engelen, dat is Gesanten / mannen waren / gelijkse hieten. Niets evenwel vaststellende / wat door den Engel van Gods aangesighte, die Israel door de woestijne heeft geleid / Exod. 23. en d'Engelen door welken God de Wett op Sinai bestelde / te verstaan sy: so geef ik enige bedenkingen op / uit vergelijkinge van de plaatsen der Schrifture / die de maniere van die godlijke leidinge des volx in de woestijne melden. in 't 15. kapittel.

§. 15. Ik ga verder / onderzoekende het gene in de Schrift van Engelen gesproken word / als opsight hebbende over sekere Personen / Volkeren en Landen: ende alles onderzocht hebbende / besluit ik dat het gene vele veelsins daar af ooit of ooit geschreven hebben / in de Schriften niet gegrond is; om datse op die plaatsen / daar men sulk gevoelen uit beweeren wil / niet anders dan figuurlijk spreekt.

§. 16. Van de goede Engelen overgaande tot den Duivel, en de voorderе bose Engelen: also de naam al so veel aan bose Menschen als aan dien bosen Geest gegeven word / ja den menschen aldereerst gegeven is; so onder-

— en waarvan
één door Abra-
ham aangebeden
is! En dat
was by Bekker
blootelijk een
man! Hier
kunnen de
woorden van
den ketter niet
woorden verdraait

dersoek ik / op wat plaatsen men gewoegelyk dat hoofd het bose geesten / of wel bose menschen kan verstaan. in 't 17/ 18/ 19. kapittel. Maar in 't ondersoeken van de plaatsen die men doorgaans op den Duivel past / so bevind ik / dat in sommige van die 't woord Satan of Diabolos, in andere het meergenoemde Daimoon of Dæmonium staat: en dan noch verscheide benamingen voorkomen / op verscheidene plaatsen der Schrifture / die men gewoonlyk op den Duivel toe te passen. Des ondersoek ik dan met alle neerstigheid / wat daar wel van wesen magh. En so vind ik nu voor eerst den Duivel in den Val des eersten / en in de Versoekinge des tweeden Adams; van welke beiden in 't 20. en 21. hoofdstuk spreke. Andere plaatse / daar de Satan in genoemd word / komen my wat anders voor; van welken ik in 't 23. 24. 25. hoofdstuk handele. Bevinde daar na / dat de Duivelen, uitgedreven van de genen die men noemt Besetenen, *Dæmonia* geweest zyn / in 't 26. 29. hoofdstuk: en in 't 31. dat de andere plaatsen bequamelik op bose menschen te verstaan zyn / in 't 31. cap

§. 17. En also 't voornaamste werk / den Duivel in de Schrifture toegeschreven / in den Val der eerste menschen / en den strijd des Saligmakers in de Woestyne word gestelt: so maak ik daar myn werk wat naderaf; om te sien / of daar uit de kraghten wyse van des Duivels werking ontrent den Mensch kan worden nagespeurd. Doch bevind het verhaal van 's menschen val by Moses / so door een gesprek met ene Slange uitgebeeld: dat daar niets geseid word / waar uit men magh besluiten / dat de Duivel self onmiddelik op 's menschen Ziel en Lichaam werken kan. / Die nu seggen / ja: want hoe heeft hy anderssins den mensche tot den val gebragt: die maken sich dan schuldig aan dat gene dat sy my te laste leggen; dat se reden willen hebben / en ook geven / hoe 't geschied zy; of die hen dat weigert / niet geloven dat hy het gelooft. De vermaarde Voetius spraak daar van by na als ik. In 't I. deel syner Disputatien sprekende van 's menschen Val / pag. 915. so seit hy: Op de vrage, *Waarom*, en *op wat wyse*, kan men so niet antwoorden, of daar blijft altijd wat over, dat ons kleen verstandtje in dit leven niet begrijpen kan: niet meer dan over de wijse hoe de Duivel Eva heeft bedrogen.

/ Hier word de katechismus van dwaling beschuldigt die van het ingeven des duivels spreekt.

§. 18. De Versoekinge des Heeren door den Duivel onderzoekende / so stel ik / dat men die na de letter niet en moet verstaan; so men daar uit iet wil weten van de kennisse / 't bewind ende maght des Duivels. Maar deselve insiende / dat het niet alleen so niet verstaan kan worden: maar ook na de letter genomen zynde / verre van bewysen 't gene daar in word gesocht; dat wel eer het tegendeel daar uit lichtelik te halen is. Maar wat sdien dat men dan wil / dat ik sal seggen / hoe ik 't self versta: so neem ik het voor een Gesight. Schultetus, die benevens Voetius ook een lid van 't nationaal Synode tot Dordrecht is geweest / seit het ook in syne *Exercit. Euang.* Lib. 11. cap. 3. aldus. De vraag is, of dit in der daad also geschied zy, of in een Gesight? En hy antwoord / Wel te weten, in een gesight: gevende dan in 't vervolg daar enige redenen af; die ik nochtans

niet

niet so kraghtig oordeel als de mijne. Maar so als ik dat verklare / meinense / dat ik Christus toeschrijve 't gene hem geensins betaamt; of Gode sijnen Vader: en dat ik so in groter swarigheid vervalle dan ik poge wech te nemen. Doch dit is / mijns achtens / klaar genoeg begrepen en geseid van andere / die buiten my dit stuk hebben opgevat; en also betoond / dat sy my (schoon onder de geleerden niet gerekend) wel verstonden / so als ik my hier over by den laatsten druk noch wat nader verklaard hebbe. Die wijser geacht zijn / behoorden my noch beter te verstaan.

§. 19. Men houd sich euvel over my te vreden / om dat ik over dese en andere plaatsen van de Schrift / daarmen veel bewijs uit meent te halen / voor de sekerheid van dat gevoelen dat ik hier in twijfel trekke; deselve niet in alle deelen en verklare / hoe ikse self versta: insonderheid dat van den Val der eerste menschen in het Paradijs / en dit van de Versoekinge des Heeren in de Wildernisse. Doch mijn oogmerk was daar anders niet / dan te ondersoeken / of daar in / so als het na de letter word verhaald / de kragt lagh van 't bewijs / tot dat gene dat ik ondersoeke; namelik de list en kragt des Duivels / om te werken op den mensch. En derhalven meind ik hier al mede / dat het genoeg was / aan te wijsen de kraghteloosheid van 't bewijs. Maar nu wilmen dat ik hier sal seggen / hoe ik dat versta: 't welk ik ook wel schuldig wesen sonde / by aldien ik uitleggingen over de Schrifture schreef / en besonderlijk voorgenomen hadde / in dit boek Mattheus ofte Lukas Euangelij te verklaren. Maar dewijl ik met een Vraagstuk besig ben / daar af d'oplossinge aan dit of dat verstand van dese of gene schriftuur plaatsen hangt: so had ik niet meer te doen dan te betonen / dat de sin / waar uit sulk een bewijs genomen is / niet kan bestaan. Die sich dus in 't schrijven niet bepaalt / soude over elk besonder stuk / dat hy behandelt / een boek moeten maken so groot als de Bybel self. Nochtans is hier 't gelove datmen van de werkingen des Duivels heeft / so teer en 't vermoeden so gereed: dat hy aanstonds van ik weet niet wat voor heimelike dolingen verdacht moet zijn / die niet wil seggen / hoe hy 't dan verstaat. Maar als ik nu al dat niet dede / of geen beter in de plaats en gave; soude d'andere uitlegginge daarmede goed / en mijne redenen daar tegen ingegeven ganschgeen antwoorde weerdig zijn? Van tien verscheidene verklaringen op eene of andere schriftuurplaatse / kan ten hoogsten maar eene waarachtig zijn; so zijn dan de negen valsch: hoe veel te meer van twee / so wel die ik verwerpe / als die ik vast houde.

§. 20. Maar neemt eens / mijne uitlegginge op den eersten Val des menschen / en die Versoekinge van Christus / is niet goed te maken / noch ook de andere: wie van beiden komt hier meest te kort? Sy / die daarmede sulk een sterk bewijs verliesen: of ik / die uit het mijne geen bewijs daar tegen brenge; also 't my hier niet is te doen om iets te bewijsen / daar ik niets en stelle. Sekerlik verliesen sy dan meest / welker verklaringe door mijne tegenreden verloren gaat / en hun bewijs met een: maar ik die niet bewijsen wil / heb alleenlik mijne uitlegginge te laten varen / so ik die niet Openb. 20:1.

goed

goed kan maken. Hoe komt dan / dat sich elk tegen mijne verklaringe stelt / sonder voor de bewaringe van hunne eigene besorgd te zijn? Ik sie daar af geen andere reden / dan datse niet volmaghtig zijnde / om hun gevoelen op de aangenomene en onbeproefde gronden vast te maken; hunnen moed aan my door den weerslagh willen koelen.

§. 21. Uit alles dat my door dit ondersoek gebleken is / word ik dan genoodsaakt te besluiten: dat de Schrift / in den grond besien / sonder vooroordeel / aan den Duivel sulken maght en werkinge niet toeschrijft / als Oversetters en Uitleggers / voor af met dat gevoelen ingenomen / in hem erkennen. Dit werk is my in waarheid hard en moeijelijk gevallen: also ik seer ongaerne mannen van beroemde gaven tegenspreke / of d'Oversetters berispe; daar by wetende / dat de menschen doch altijd meest achten die sy niet gekend hebben / en dat een Profeet also weinig geacht is in sijnen tijd als in sijn land. Hadde derhalven in 't begin ook voorgenomen / de meeste Schriftuurplaatsen voor by te gaan / daar ik my genoodsaakt vonde van de gemeene uitlegging af te gaan. Maar slende dat mijn werk dan kreupel voor den dagh komen soude / ende my die so bekende plaatsen namaals tegengeworpen worden; daar ik dan evenwel op antwoorden moeste: so heb ik my self daar in verwonnen / dat ik / reght door zee gaande / geenen slagh ontweken ben. Ondertusschen sal my niemant aanwijsen / dat ik enige der schriftuurplaatsen uit den grond der Reden of des natuurliken verstands / of van enige mijne onderstellinge / (so als men seit) dat een Geest op een Lichaam of op andere geesten niet en werkt / heb opgelost. Ik hebbe daar in geen andere dan gewone middelen gebruikt / die de taalkunde leert: over sulks is geen beschuldiging onreghtmatiger / dan de gene diemen my in desen doet.

§. 22. In gevolge van dit alles: die dingen / welke doorgaans van des Duivels groot verstand / en maght en werkinge / van sijn spoken door de weereld / van sijn meesterschap / en van sijn Koningrijk / als tegen dat van Christus aangesteld; met den ganschen draad der H. Schriftuur / de gronden onser Godgeleerdheid / en de regelen van een godsalig leven vergelijkende: so besluit ik verder / dat sulks alles niet alleenlik daar in niet gegrond; maar wel duidelik / (wanneer men wel op de gevolgen let) daar tegen strijdig is. En hier isset dat ik eerst begin te disputeeren / ende voorts uit redenen / so van Schriftuur als Reden iets te sluiten: na dat al 't voorgaande / so van de Schriftuur als Reden heeft gediend tot ondersoek van alsulke middelen en wegen / waar door men aan het reght verstand der saken / die den Duivel eigentlik betreffen / soude moeten komen. Het is dan niet te doen met dit of dat geschill over 's menschen val / de Engelen die Abraham verschenen zijn / die met Jakob worstelde / de versoekinge des Heeren in de wildernisse / den Satanas die David porde / en die Job so plaagde / of diergelijk te doen: maar dit is de hoofdsake / hier moestmen op aanleggen; en sien dan / waar de Duivel op het laatste blijven sal.

Bekker

§. 23. Dit

— waar blyft hetgeen de Schrift zegt, byv. van Judas, van Ananias van den engel des Satans die Paulus sloeg van het omgaan des duivels als een brullende leeuw, van het zitten van Petrus, enz. enz. indien de satan geen macht en invloed heeft?

§. 23. Dit betoon ik in de vijf laatste kapittelen: ende schoon ook in de twee eerste van die / te weten in het 32/ 33/ en 34. hoofdstuk niet / de lieden mede tot behulp te nemen; na dat ik van te voren al hadde aangewesen / dat de Schrifture van deſe dingen ſwijgt: Te weten / ik betone eerſt in 't 32. dat de verſchijningen der boſe geeſten tegen de geſonde lieden ſtrijdig / en uit Gods Woord ganſch niet bewijſlijk zijn. Daarna in 't 33/ dat des Duivels Kenniſſe, het zy in natuurlike / het zy in borgerlike / het zy voornamelik in geeſtelike ſaken / onſe ſaligheid betreffende / niet met allen is van 't gene men daar af gelooft: Op deſelfde beide gronden van Schrifture en lieden ga ik verder dan bewijſen / dat des Duivels Koningrijke niet dan een verdichtſel is: en dat hy ſulken grote maght en bewind als sinen hem gemeenlik toeſchrijft / niet en heeft. / En dit in het 34. kapittel. Van d'Overſettinge en de Formulieren ſal ik noch op 't einde in 't beſonder ſpreken.

/ en dus eigentlyk een fiktie is!

§. 24. Noch een vooroordeel en beſchuldiginge (hoe ik het beſt magh noemen / na dat het my van vriend of vyand komt) moet ik met weinig woorden / (ſo 't daar mede is te doen) uit den wege ruimen; Dat is: dat ik den Saligmaker en d'Apoſtelen doende ſpreken met het volk / ſo als het ſpraak van de Beſetenen; ſonder dat hy hen daarna of ſelf / of door d'Apoſtelen van ſulken doling heeft verloſt / : de ſelven aan ontrouwigheid ſchuldig make; of ten minſten / dat het nu niet nodig is voor my / ſo veel waters daarom vuil te maken / indien daar niet veel aan gelegen was datſe beter wiſten. Ook meinenſe ſoude 't niet waarſchijnlijk zijn / dat ons Chriſtus van een ſtuk van ſulk een groot gevolg als ik daar af wel make / meer dan 1650. jaren lang ſoude hebben willen laten in onweetenheid. In 't korte zy tot antwoord hier geſeid / dat ſy dat op ſich ſelf te paſſen hebben welke heden van de Verbonden / van de Perioden / van de Leenbanken / van 't gebruik der kerkelike Goederen met ſulken over of noch onlangs gedreven hebben / of noch heden drijven / 't gene in den tijd der Apoſtelen niet met een woord gerept is: de meeſte kriſtenen doe meinende / dat het de laatſte ure of phiole was / geen Lombarden kennende / en geen kerklike goederen beſittende. Het verder antwoord vind de Leſer eensdeels in 't 28. hoofdſtuk van mijn Boek / ende ſal het anderdeels in 't volgende hoofdſtuk van dit werksken vinden §. 12.

/ waardoor de Kerk en de Apoſtelen van onzedelyke akkommodatie voor den beſchuldigd.

VI. HOOFDSTUK.

Berichtende den Leſer over noch enige gemeene beſwaarniſſen nopende de maniere van ſchrijven, tegen 't ſelve Boek opgenomen.

§. 1. NU meen ik dan in ſulk een kort beſtek / genoeg in 't algemeen tot opening van mijne oprechte meininge en handeling in 't

schrijven van dit Boek geseid te hebben. / Echter moet ik sommige voorsinne voorvoordeelen noch aanraken / die de schrijvers voorgaans tegen my verbijsteren / van den wegh om my te overtuigen; en enige van de Gemeente te onrustig maken. Het eerste is dat van de Oversettingen; en dat ik van de gemeene Uitleggers al te veel verschille. En dit is het nu / 't gene my den meesten haat veroorsaakt heeft / als een die so veel wijser hebbe willen schijnen dan anderen: dat is / dat ik door anders ogen niet heb willen sien / maar door mijne eigene; gelijk elk een liefst doet / wanneer hy kan. Ik en kan niet beteren / dat anderen de moeite niet en willen nemen om self toe te sien / maar gerust zijn op het gene voorgeschreven word. Nochtans is 't maar toeval / dat ik so veel plaatsen der Schrifture anders dan men wel gewoon is / hebbe moeten uitleggen of vertalen: en dat er so vele van eenen inhoud zijn; welke t'samen voor een genomen / so soude 't getal seer klein bevonden worden. Daar tegen hebben anderen tienmaal meer plaatsen in de Schrifture / die ieder van besonderen inhoud zijn / op eene geheel nieuwe wijse uitgeleid: welke daar in blindeling gevolgd worden / selfs van jongelingen / en dat seer voorbarig / en op stoel. Dus word ik al wederom beschuldigd van 't gene dat een ander doet / en dat selfs van de genen die so doen.

§. 2. Maar ik verneeme / dat men 't volk in de Oversettingen verbijstert; so datse niet en weten waar het vast is / daar men so af roept. Want men praat vast van die tseventig vermaarde Mannen, en dat ik die soeke te verbeteren. Een Fransch Geghts geleerde en een Amsterdamsch Poëet / self ook noch een Predikant van buiten / hebben onlangs sulken taal gevoerd. Maar weten dese luiden watse seggen? Het Oude Testament alleen / (want het Nieuwe was noch niet beschreven) is wel 300. jaren voor Christus geboorte / op begeeren van Ptolomæus Filadelfus / koning van Egypten / uit het Hebreeusch in 't Grieksch overgeset: dese Oversetting hebben d'Apostelen en Euangelisten meest gevolgd / daar sy in 't grieksch schrijvende / iet bybrengen uit het Oud Testament. Wie dese Oversettinge gemaakt heeft / weet men niet. Maar men heeft van ouds geloofd / dat het 72. mannen zijn geweest / van den hoogpriester Eleäsar / ses uit elken stamme / den voorneemden Koning toegesonden. Daar af heeft het den naam van 70. of 72. behouden. Maar onse Nederduitsche Oversettinge is 2000. jaren daar na / en dat by ons leven / eerst geschied: over den geheelen Bijbel / uit het Hebreeusch en Grieksch in 't Nederduitsch. Dat en hebben geen 70. maar pas twee over elk deel / ja somtijds geen twee t'samen gedaan. Over d'helft van 't Nieuw Testament heeft maar een man d'uitleggingen op de kant gemaakt. 't Een en 't ander is van weinig mannen oversien. In 't jaar 1637. quam de eerste druk daar van in 't licht. Dese Oversettinge is 't / daar ik somtijds ben genoodsaakt af te wijken / en deselve ook wel uit de 70. te verbeteren; gelijk ik in 't 26. hoofdstuk toone / dat de onsen 't woord Dœvelen viermaal stellen in 't Oud Testament / en de 70. niet eens. Doetinus al wederom / die self dese Oversettinge in de Synode Nationaal bevoorderd heeft / wijkt in desen daar van

/ Duidelijk genoeg om te proeven dat de Geest van Balth. Bekker niet uit God is maar uit den duivel.

van af / en houd sich aan de 70. gelijk ik doe. Want in 't I. deel sijner disputatien pag. 908. seit hy; Het is niet waarschynelijk, dat *Sehirym* Jes. 13: 21. en 34: 14. *Duivelen* te seggen is. En daar na belijd hy / dat *Schedym* Deut. 32: 17. en Psal. 106: 36. allerbest enen *nachtvogel* beteken.

§. 3. Niet alleenlijk d'Oversetters / maar ook d'uitleggers / te weten de voornaamste Godgeleerden / meenense dat ik met myn schryven / veel te na gekomen ben / die so wel geleerden raak als leken / in 't bestryden hunder aangenomene gevoelens. Dit beken ik is de waarheid; maar niet / dat het myne schuld is / maar den genen die my oorsaak geven om also te doen. Propheten en Apostelen / de Heere Jesus self / en naanaals d'eerste leeraars van de Kristenheid / en op 't laatste der gereformeerde Kerk / wien spraken sy gemeenlijk tegen? zijn 't de leeraars / en geleerden niet geweest? Men vond so vele dolingen niet by de Leken / so hen de geleerden beter onderwesen; en die souden dat wel doen / so sy selve niet gerust en waren in dat gene dat sy hebben aangenomen / en te regt beseffen dat geen menschen meer gehouden zijn te ondersoeken / dan degenen die gesteld zijn anderen te onderwysen. Doch wanneer ik anderen so handele als my selven / doe ik iemant ongelijk? My self is 't dat ik nimmers also seer als iemant anders tegenspreke / als die voor desen ook gelijk een ander niet alleen geloofd maar ook geschreven hebbe. Men sie hier over na 't gene ik in 't 25. hoofdstuk van myn II. Boek §. 1. 2. 3. daar af belijde. Derhalven heeftmen 't daar op niet te nemen / dat ik geleerden luiden tegenspreke / maar alleen in acht te nemen of ik het met reden doe.

§. 4. Nu belangende de Formulieren; daar men so af roept / dat ik my so merkelijk daar aan vergrijpe: daar door verstaan wy den Catechismus en de Nederlandsche Geloofsbelijdenisse / nutsgaders de Psalmen die men in de Kerken singt / de Gebeden die achter den Catechismus / in de Psalmboeken en Testamenten / ook in kleine Bybels gedrukt staan; met het gene dat men voorleest by den Doop / by 't Avondmaal / 't bevestigen van Predicanten / Ouderlingen en Diakenen / nutsgaders den huwelijken Staat. Desen aangaande magh de Synodus wel seggen / sonder dat ik haar daar in berispen magh / dat ik daar van afwijke / voor so veel als sommige woorden en spreekwysen betreft. Maar als 't op de saken aan komt / so wil ik my op alle Kerkenraden / Classen en Synoden wel beroepen; dat die oordeelen tusschen my en myne tegensprekers / wie van alle predikanten dichter aan de Formulieren houd dan ik. Doch dit sal veel langer tyd en meer papiers vereischen / dan het tegenwoordig tyden kan.

§. 5. Maar hoe sal men 't maken / als de Formulieren met de Oversetting strijden? Want men wil / dat ik my aan beiden houden sal. Een of twee staaltjes moet ik hier vertonen / om dat ik daar om ook geholpen worde. Te weten: in d'Extracten die men uit myn Boek gehaalt heeft / staat ook tot myner beschuldigingе / dat ik in 't 8. hoofdstuk van het 2. deel §. 6.

te kennen gebe; hoe wy meer behagen soude / de woorden Psal. 104: 4. Hy maakt sijne Engelen Geesten, so te vertalen / hy maakt de Winden syne Boden: maar om dat Paulus self hier in de 70. volgt / die het op d'eerste wijse vertaald hebben / dat ik my daarom aan Paulus houde. Maar nu gaat ons Formulier / daar wy na singen / regelreght tegen Paulus aan: dien sin uitdrukkende / daar ik op wijse. Want volgens dat een van Datheen (ik volge de sinspelinge van den groten Hollandschen Dichter) so singen wy in onse Kerken dus.

Tegen Ledeboer

NB Van den winden, die licht zynende snel,
Maakt gy uwe posten en boden wel:
Vuur en tempeest zyn de dienaars bequame
Uwer gerechtigheid alle te same.

Wanneer de geheele Nederlandsche Kerke dus singt / regelreght tegen Paulus aan; en sy spreekt ondertusschen met dit singen niet alleen onder haar selven / maar ook met God: dat gaat alle ander misbruik van onderteekende Formulieren te boven.

§. 6. Volgende deselfde Psalmen van Datheenus / so singt men ook wel regelreght tegen de Belijdenis der Nederlandsche Kerken en den Catechismus aan. Want onder anderen so belijden wy in d'eerste by den 21. Artykel / ende leert ons de Catechismus in den 24. Sondagh / dat wy uit niet gerechtveerdigd zynde / van God niet uit verdienste, maar uit genade beloond worden. En dit is wel een hooftstuk des Geloofs; nochtans volgende den rijmtrant van Datheenus / singen wy de drie laatste verssen van den 62. Psalm aldus.

Gy zyt, Heer, vol genaden soet,
Die den menschc wat reght is doet,
Na sijn verdienst, door uw' hand kraghtig.

Men sie onder anderen den druk van Biesen tot Arnhem 1639. van Haveslein tot Amsterdam 1658. en van Keur tot Dordreght 1683. dus lange na 't Synode Nationaal. 't Is waar / dat in sommige drukken in de plaatse van de woorden na syn verdienst gesteld is na synen doen: doch dit is by toeval / dat iemant by eenigen druk zynde dit gemerkt / en daarin verbeterd heeft. Maar geen gemeene sorge / noch openbare last van herhlike Vergaderingen sagh ooit so scherp toe / op die algemeene openbare Formulieren van de Kerk / als sy nu gesamentlik op myne schriften in 't besonder doen. Derhalven moesten sulke schryvers en schreewers / welke so van Formulieren tegen my onder 't volk roepen / de saken eerst wat wisser nemen. Wanneer dat geschied / so ben ik nergens in gerustter / dan dat wy daar in samen eens te werke raken. 't Gene ondertusschen meer aangaande d'Oversetters en de Formulieren sagh te seggen zyn / daar

daar af sal de Leser breeder onderrightinge hebben in mijne Onderhandelingen met de Classis / in de 24. en 26. Antw. op de VI. Voorstellingen; als mede op d'Artijkelen / my ter Synode van Alkmaar voorgesteld p. 62. 63. 64. 82-85. So dat niet genoeg is / ik hebbe noch veel meer daar af te seggen.

§. 7. Sy nemen't eindelik noch op den stijl van schrijven / achtende dat niet ernstig is gelijk't betaamt. Die allereerst also daar van gesproken hebben / sochten dat te tonen met drie ofte vier plaetsen uit mijn Boek getrocken; sonder t'samenhang der reden aan te merken: 't welk den schijn gaf even of 't geheele schrift sodanig ware. En hebbende daer door mijn werk op sulk een woord gebracht; of alsulke staaltjes self daar in vernomen; meinden vele datse meer en meer van sulk bespeurden; sommige alleenlik d'aangewesene spreuke daar in siende / meinden datse 't al genoeg gelesen hadden om daar af te konnen oordeelen / dat is / veroordeelen. Ja so verr is dat gegaan / dat self ook vrienden / en die anders 't loslikste gevoelen hadden van het Boek / sulk begonden te geloven / en my self daar over te berispen. Nochtans zijn 't geweest niet alleenlik vrienden; maar elk een die myn klein voorwerkje / van dit werk / dat is mijne Aantekeningen op d'ontdekte Tovery in 't West van Engeland / over twee jaren uitgegeven / dien het daer in meest behaegde / dat ik niet die benselingen schetse / en dat driemael meer in so kleinen schrift dan in dit dat meer dan tienmaal groter is. Volgens dien magh ik hier oprechtelik verklaren / dat ik meest daer door bewogen ben om op diergelijke voorwendselen in dit werk te pas komende / diergelijken tale te gebruiken: denkende *quod*

Omne tulit punctum, qui mescuit utile dulci.
Hy geest den Leser 't best genoegen,
Die 't nutt en 't soet by een kan voegen.

§. 8. Doch om dit Bericht, dat ik den naam van Kort gegeven hebbe / niet al te lang te maken: so word het tijd dat ik dan tot die Schrijvers overga / die sich d'een voor en boven den anderen bevverd hebben / om my / so 't by hen heet / te wederleggen; maar so als 't waarlik is / op 't hatelikste te beschuldigen. Dese zijn sommige vermomd / onder bedekten of versierden name voor den dagh gekomen: hoewel sy niet van noden hadden so te doen / de wijle sy wind en stroom mede hebben; daar ik self / tegen alle mans gevoelen aangaande / mijnen naam niet geschroomd hebbe te melden: waarom ik ook so wel als 't Boek dies te ongemakkeliker ontvangen ben. Sy zijn ook d'eerste geweest / en de wijle ik aan dien Haggebber Philalethes al besonderlik geseid hebbe / wat ik hem te seggen hadde; so sal Bloemardus Phœbus (die ook d'allereerste voor den dagh gekomen is) hier niet alleen de eerste / maar ook de vuinste plaats hebben: te meer de wijle d'anderen meest al weerhalen 't gene van hem ter eerste handgift my was toegekomen.

VII. HOOFDSTUK.

I. Onderſoek van het boexken genaamd *de Vitgebannen Duivel weder ingeroepen* &c.

§. 1. 't Erſte ſchrift in druk tegen my uitgekomen heeft den ſeer aanſtotelijken tytel van den uitgebannen Duivel weder ingeroepen, ofte 't Vonnis van Doctor Bekker over den Duivel geveld in Revifie gebracht. Hy ſluit het met eenen Brief aan my, van den 24. Sept. 1691. ſeggende, dat hy is een vriend van myn perſoon, en vyand van myn gevoelen; ende noemt ſich Bloemardus Thuſius. De tweede druk is vermeerderd met de namen van de drukkers (die van den eerſten afgelaten waren) en met gedichten van M. N. en J. T. my beide onbekend. De ſchryver bleef niet lang onbekend, door ſeker man tot Amſterdam in ene bekende boekwinkel dikmaals uitgeroepen; met overig aanpryſen aan de gaanden en komenden, om dat boexken doch te door leſen; als ene bondige weerlegginge van 't myne; dat hy ſelf met een en las, om te weten watter in ſtond dat weerleggunge behoefde. De reghte naam des ſchryvers dan is Florentius Coſterus predikant tot Hoorn, in hem ſelf een wakker man, loffelik van leer en leven, en getrouw in ſynen dienſt, welgeacht in de gemeinte ſyner ſtad, en de voornaamſte beleider van de ſaken in dat Claſſis.

§. 2. Doch in deſen heeft hy ſich door al te groten vyandſchap, (niet van myn perſoon, waar in ik hem wel gelove, alſo ik hem daar toe nooit reden gaf, maar) van myn gevoelen, al te verre buiten 't ſpoor van goede reden uitgelaten: alſo het ſulken man voor al niet paſt, aldus opſettelik en openbaar te pleiten voor den Duivel, en de klok te trekken om hem in te luiden: gelyk het tytelblad uitdrukkelik te kennen geeft. Ook niet, dat hy die ſelf het Quæritur tegen my, door middel van ſyn Claſſis t' Edam op de Synode braght, waar by eenen Doctor Theologiæ 't reght betwiſt word, om een boek ſonder approbatie uit te geven: nu binnen weinig weken ſulk een boexken ſonder eigenen naam; en (gelyk het eerſte was) ſonder naam van drukker aan den dagh brengt; en dat hy ſelf in 't eerſte blad met den tytel niet het minſte te verſtaan geeft, dat hy Gods eer in dat ſchrift beoogt, of de waarheid, om die voor te ſtaan, of ten minſten te onderſoeken: maar alleenlik, dat de Duivel 't niet ſo quaad magh hebben, als ik 't hem in myne boeken toeſchryve, ſo wil hy dit proces den Duivel doen herwinnen, ende my verlieſen. Wat ſeg ik, het proces verlieſen? Ja myne eere, en myn welvaren, door verlies van mynen Dienſt? Want hy ſpot op 't laatſte blad met dat hoofd artykel (ſo hy 't ſelve noemt) van de Liefde, DE MAN MOET BEHOUDEN. Daar mede heeft hy dan betoond, dat hy ſedert de Synode van gevoelen my aangaand niet veranderd

anderd was: want daar gaf hy (hy ook maar alleen) sijne stem/ datmen my defacto uit den Dienst moest setten. Ook so is hy noch ontrent in dat verstand: also hy in 't Gravament, dat nu op den name des Classis van Hoorn op de Synode komen sal/ door hem opgesteld/ en door de andere leden op sijn blood voorlesen aangenomen/ sulx niet duisterlik te kennen geeft: so alsmen sien magh uit het gene ik in myne Nodige Bedenkingen daar van aangetekend hebbe.

§. 3. Maar sijn boerlen doorbladerende/ vind ik niet het minste daar hy voor Gods eere strijd; maar ten hoogsten (onder naam van de Schrifture) voor die van menschen: de Oversetters/ de Formulieren/ en 't gemeen gevoelen ouser Schriftgeleerden. Doch Besonderlik so pleit hy/ (als de tytel ook belooft/ en het boek bewijst) voor den helschen Baal/ dat ik sijnen altaar omgeworpen hebbe. Wat seitmen dan te regt van sulken Boek/ daar geen naam van Druker noch Auteur voorstaat/ daar des naasten eer en welvaart door bemadeelt word/ dat den spot drijft met de genen die daar sorg voor dragen? Na gebruik van alle Regten heet dat een Pasquil: oversulx onweerdig om daar op te antwoorden; en de schrijver weerdig om gestraft te worden/ na vereisch van Regten/ en de wetten van de Kerk.

§. 4. Echter op dat niemant meine/ dat ik dit hier segge om het antwoord te ontgaan; te meer dewijl ik merke datter zijn/ die meinen dat hy doel treft/ ende my in 't naauw brengt: so vind ik my verplight/ om iets daar af alhier te seggen. Dat hy seit/ seggen d'anderen meest al mede: en derhalven heeft hy niet besonders/ daar te voren niet al op geantwoord is; het zy by den voorderen druk in myn Boek self/ het zy in 't voorgaande hoofdstuk van dit Kort Bericht. Ik sal dan slechts nuskavelingen en sinverdraajingen aanwijsen/ die hy in dit schrift begaat.

§. 5. In 't eerste komt hy my seer in 't gemoet/ wanneer hy sijnen soon pag. 11. doet seggen datter somtyds onvoorsichtig van Engelen en Duivelen op stoel gesproken word. Van d'Engelen min hoch meer als offe de H. Geest waren. Van de Duivelen: dat de swarte duivels gereed sullen staan, om de menschen te grijpen, te trekken, te scheuren, en herwaarts en ginswaart te slingeren. Maar dat zijn, seit de vader particuliere of singuliere onvoorsichtigheden, die te verwerpen zijn: maar dat raakt d'algemeene leer van de Kerk niet. Dat seg ik ook. Maar indien iemant die dingen soude willen stellen en staande houden, de Kerk soude die soo wel verwerpen, als de stellingen van Dr. Bekker. Och offe dat dede! Doch siet daar 't gene door geen particuliere onvoorsichtigheid gesproken/ maar op name van de ganssche Kerk van Groningen voorzichtelik geschreven is/ gelijk ik pag. 51. in myne Nodige Bedenkingen heb aangewesen; dat de Duivels sullie beulen zijn. En wie isser die sich erdert alle dese strubbelingen tegens my/ in 't munst of meest met mond of penne tegen sulke stellingen gesteld heeft? En my doetmen lijden/ om dat ik my daar tegen stelle/ en tegen 't gene van gelijken inhoud is; als of dat waren stellingen van de Gereformeerde Kerk: 't welk ik nergens segge/ maar het tegendeel. §. 6. Der-

§. 6. Derſelver Leere geeft hy ons te kennen uit de Formulieren: En dat heeft hy reght. Maar wanneer 't daar op aan komt / en op d'Acte die wy alle ondertekend hebben; dan iſſer noch niet een van alle predikanten ooit gevonden / die het een of 't ander hier en daar niet heeft geleerd / dat uitdrukkelijker met de Formulieren ſtrijd / dan ik doe met myn gevoelen. Dat heb ik in verſcheidene ſtukken aangewesen / in myn antwoord aan de Gecommitteerden van de Claſſis: en ſal misſchien / om eens van dat verwyt belangende de Formulieren af te weſen / my noch nader tot dat werk ontledige; ſo God wil en wy leven ſullen.

§. 7. Voortgaande tracht hy pag. 16. te bewyſen / dat in 't Geſight van Jakob / daar ſyne heupe wierd verwrongen / waarheid is geweeſt: even oft ik dat ontkende / die in alle godlike geſighten / het zy in droom of buiten droom / het zy by nacht of lichten dage / ene beſondere openbaringe van goddelijke waarheid ſie. Sekerlik is 't waarlik iet geweeſt / daar 's mans heupe waarlik af verwrongen wierd. Wanneer ik dan in 't 11. hoofdſtuk van myn tweede deel §. 10. met duidelike woorden segge; de kragt der inbeeldinge, die hier van beſonderen godliken indruk was; deed hem ſyn lichaam, niet by inbeeldinge, maar in waarheid ſo kraghtelik bewegen, dat hem ſyne heupe daar af dus verwrongen wierd: hoe komt de man hier dan dus roemelik te ſeggen: wat wil dan Doctor Bekker met ſyne gepretendeerde inbeeldinge uitreghten?

§. 8. Daar na verwyt hy my / pag. 17. dat ik ſulken luſt hebbe, de Schrifture na mijne gedachten te draayen, dat ik niets ongeroerd kan laten; inſonderheid als maar de naam van Engel genoemd word. So ik iet overſla / ('t welk ik echter nooit met voordacht doe / maar dat wel iet vergeten hebbe) ſo werpt men my dat tegen; als of ik willens 't gene my te ſwaar valt op te loſſen overſloege: en ſo ik 't oploſſe / ſo is dat voor die luiden een bewys / dat ik luſt heb om de Schrift na mijne gedachten te draaijen. Neen / maar na de eigene gedachten van Gods Geeſt / die den ſin van ſijne woorden aan die van de menſchen met en bind. Men ſie de plaatſe na daar hy in myn Boek op oogt / en oordeele dan ſelf daar uit / of ik wat vreemds in 't hooft hebbe, en met kunſjes my behelpe. 't Is geen kunſt / de Schrift uit te leggen gelijkſe een ander uitlegt / en d'een den anderen ſlechts wat na te ſchrijven: maar de Schrift ſelf in den grondе na te ſoeken / dat is de kunſt die ik wel leeren wil.

§. 9. Terſtond daar aan wil hy van 's Duivels werk in 's menſchen dal wat ſeggen: en gelijkt my by ſekeren vrygeeſt, die de H. Schrifture hare geloofwaerdigheid bedisputeerde. Even of ik my daar aan ſchuldig maakte / die meer dan hy de geloofwaerdigheid der Schrifture beſtigen wil / voor den laſt dienſe van dat gevoelen lijd dat ik beſtrijde. Die ſonder zijdigheid het 2. hooftſtuk van myn II. deel doorleeſt / ſal moeten overtuigd ſtaan / van de ongerijmdheid der laſtering / waarmede my hier deſe man beſwaart. En die dan op gelijke wijſe ſlechts wil nasien / wat ik op het 3. cap. van Geneſis heb aangetekend; ſal terſtond bemerken / dat hy niets en

ſei

seit dat niet tienwerf (so te spreken) daar beantwoord is. Of is hem dat noch niet genoegh / so magh hy 't van S. W. S. F. gaan leeren / die in sijne Aanmerkingen over sekere Predicatie van D. van Wesel pag. 9-12. toont / dat hy (schoon geen leeraar) my beter heeft verstaan / dan hier doet een predikant. Doch daar de liefde klein is / daar is 't begrijp ten quade groot.

§. 10. Deselfde man sal hem ook wel seggen / hoe hy met myne uitleggingе over Matt. en Luk. 4. aangaande de versoekinge des Heeren van den Duivel / sal te regte raken. Doctor, seit hy / of wie voor hem spreekt, losse dat eens op. Maar hy kan 't niet doen. Kan ik niet? deselfde man door die 4. letteren S. W. S. F. beteekend doet het al; pag. 7/ 8/ 9. en ik self noch nader in 't 21. hoofdstuk §. 16/ 17. van den laatsten druk. Dat en hadde Thysius noch niet gelesen / wanneer hy dit so schreef: wist derhalven doe ook noch niet wat ik houde doen; nochte op heden wat ik meer kan doen. Dus komt er dan nogh schrijven met / maar dan sijn partijdig lesen / dat hy die uitleggingе van my met groten aanstoot sijner siele en droefheid sijns herten gelesen heeft. En nochtans derf ik dat heeten / ('t geue hem so vreemd dunkt) voor de eere van den Saligmaker strijden.

§. 11. Hy gaat voort tot de Besetenen; en onder veel smal praat houd hy staande / dat 10 griekſche als latynſche ſchryvers dikwyls het woord *Daimoon* en *Diabolos* sonder onderscheid gebruiken; en vervolgens door *Daimoon* en *Daimonion* die verstaan, die de Schrift en Kerk *Duivel* noemen. Dat moet hy my so in de hand niet stoppen, gelijk hy my te laste legt / daar ik geen twee of drie, maar menigte van oude schrijvers noeme; niet alleenlijk ter plaatse daar hy op doelt / maar voornamelijk in 't 2. en 15. hoofdstuk myns eersten boeks: en hy die my dus stoutelijk tot daar in tegenspreekt / en geeft niet een bewijs. Het is dan niet / gelijk hy essen daar te voren seit / dat ik van de Daimons make wat ik wil: maar ik wijse d'ongestadigheid van Heidenen en Joden aan / die daar van maakten wyna watse wilden. Thysius en sal my Heidenen noch Joden toonen / die ten tyde van den Saligmaker dat gene door de Daimones verstonden / dat noch de Schrift / noch de Kerk (want die hoor ik buiten de Schrift niet) maar de menschen heedendaags den Duivel noemen. Hy laat ons soeken; maar in 't wild: Hy die dat so seker stelt; heeft hy 't selve so gevonden / laat hem seggen waar wy soeken sullen / so helpt hy ons te regte.

§. 12. Maar hy meint het in de Schrift self so te vinden: is dat so / dan behoeven wy daar buiten niet te soeken. 't Is waar / Petrus seit / dat Jesus heeft genesen alle die van den Duivel overweldigd waren; Hand. 10: 38. welke plaats ik wel in 't 18. hoofdstuk §. 1. neffens d'ander en aangeteekend hebbe / maar in de verhandelinge over 't hoofd gesien. Doch mits dien dat ik deselve daar nochtans heb aangeteekend / en dat onder sulke plaatsen als ik toesta dat men van dien boosen geesten verstaa: so blijkt genoegsaam / dat ik die niet voorsaght niet en hebbe nagelaten. Nu hy se my voor-

voorwerpt / gelijk vast alle d'anderen na hem: so moet ik hem eerst wagen / hoe hy weet / dat daar de selfde sake verhaald word, waar af in d'Euangelien gesproken word / dat Christus de Daimones of boose geesten uitgedreven heeft? Cornelius / tot welken Petrus dese woorden sprak / noch de sijnen waren geen *daimonizomenoi*, dat is aan sulken siekte vast / dienen noemde enen boosen geest; ja het blijkt niet datter iemant siek was in sijn ganssche huis. Maar sy waren Heidenen / en derhalven onder het geweld des Duivels en des Doods, in sulken sin als 't ons Paulus leert Hebr. 2: 14. Sulker geneesmeester was Jesus / alleen die geloven: maar niet / dat hy alle gelovige *daimonizomenous*, die van boose geesten gequeld waren / insgelijx genas. Want daar geest hy ander bewijs af Luc. 4: 22-27. Het was dan merkelik vertroostelikx voor dat heidensch huis gesin / gesond van lichame / maar krank van geest / dat de Heere Jesus was de gene / die alle ongereghtigheid vergeest, die alle krankheden (dat is / seggen onse Oversetters / elenden aan de siele en aan den lichame) geneest. Psal. 103: 2. Daar staat ook ἰώμενος *iomenos* genesende in 't grieksch; het selfde woord dat Petrus hier gebruikt. So my iemant meer vergt / het en sal my aan geen redenen ontbreken / om mijne uitleggingе in desen te verdedigen. Alleenlik dat men ondertusschen niet en segge / dat ik de Schrift in desen ook verdraaje: siet op noch ses andere plaatsen vindmen 't selfde grieksche woord in eenen geestelikxen sin. Matt. 13: 15. Luk. 4: 18. Joh. 12: 14. Hand. 28: 27. Heb. 12: 13. 1. Pet. 2: 24.

§. 13. Van 't woord Duivel gaat hy tot dat van Satan over / ende meent pag. 21. uit Matt. 12: 24. te bewijsen / dat het gene de Phariseen noemen, de Duivelen *Daimonia* uitwerpen; by den Heere Christus so veel geseid sy, als dat de *Satanas* den *Satanas* uitwerpt. Jus. 26. Maar hoe weet hy dat? want dat gevolg kan ik daar niet in sien. Voetius ook niet / die in sijn eerste deel der disputatien pag. 979. uit het latijn in duitsch getrouwelik vertaald / aldus daar van schrijft. Het zijn de woorden, seit hy / van de Pariseën, welker Theologie niet onfeilbaar was. Ende Christus hunne onderstelling alleenlik opneemende, so stemt hy die daarmede niet uitdrukkelik toe, noch hy en verwerpt sie niet: maar bestrijd alleenlik hunne voornaamste stelling, welke was, dat hy den eenen Satan uitwierp door den anderen. Al is 't dat die vermaarde man by andere gelegentheid sich over dese plaatse dus verklaart: so toont hy echter dat hy hier in 't selvige gevoelen is daar ik in ben; en dat derhalven Thysius in desen so wel tegen Voetius als tegen Beker schrijft.

§. 14. Daarna toont hy klaarder dan te voren / dat hem sijn Proces voor den Duivel ernst is. Want in de revisie van mijn bewijs over de persoon die David poyde om het volk te tellen / so doet hy pag. 22-25. al sijn best / om te toonen dat het was de Duivel / en geen mensch / die hier *Satan*, dat is tegenstander, word genoemd. 't Gene ik slechts ter syden inbrenge / dat neemt hy voor mijn hoofdbewijs; als / in wat gedaante hier de Duivel dan aan David magh verschenen zijn? Maar ik wil hem liever wagen /

of

of hy meint dat David self den Duivel heeft gekend of niet gekend? ende indien ja: of 't hem lichter dunkt / van synen geslagenen vyand sich te laten raden / of van iemant dienmen houd voor vriend / gelyk syne hovelingen moesten wesen? Alsmede / wat verkleininge ik aan Gods eere doe / dat ik desen Satan onder de menschen soeke; meer dan dat de Satans / die namaals tegen Salomon opstonden / menschen waren? of waarom dat dies tyds niemant in Davids hof buiten syn geslaght hem ten Satan konde zijn; so wel als voormaals syner suster sonen hem ten Satan waren / welker oudste nu dien Satan tegenstond? Hy lese 't gene ik in 't 18. hooftstuk §. 10. daar van aangeteikend hebbe; en beantwoorde de redenen die ik van myn gevoelen gebe: of segge my / waarom dat ik hier geenen mensch in plaats des Duivels stellen magh / so wel als Junius den Duivel in de plaats van God / op 2 Sam. 24. 1. gelyk ik 22 §. 1. en 3. heb aangewesen. Of waarom magh ik aan geen menschen toeschryven 't gene anderen op den Duivel passen; so wel als sy een en deselfde sake Gode en den Duivel tsamen eigen maken?

§. 15. Hy gaat pag. 25. voort tot verscheidene plaatsen van 't Nieuw Testament / die hy seit dat ik enen wonderlike draai geve; en meint / datse natuurlik vloeijen, alsmen 't van den den Duivel verstaat, doch regt anders alsmen 't tot den Lasteraar brengt. pag. 26. Maar ik en kan niet sien hoe dat natuurlik vloeit, so lang als 't werk niet vlot is / dat de Duivel is van die natuur / alsmen hem toeschryft. En dat al bewesen zynde: so en kan ik niet begrijpen / hoe 't natuurlik vloeyen kan / datmen menschen geeft den naam van lasteraars, dienen buiten twyfel eerder so genoemd heeft dan den Duivel; of dat menschen met menschen omgaan / en malkander soeken te vernielen: of datmen ongeschikten menschen (ἄτοποι, onplaatselike staat in 't gemeen / die geen plaatse by ons weerdig zijn / 2. Thess. 3: 2.) geene plaatse geven sal. Naket tot God, ende hy sal tot u naken; daar dunkt hem kan geen lasteraar, die een mensche zy / tusschen beiden geplaatst worden; maar wel die een Duivel zy. So dat Bloemardus veel gereeder is / om in de Schriften plaats te maken voor den Duivel / dan voor den mensche. Hy stelt my daarop p. 27. ene swaare vraage voor: Waar spreekt de Schrift so, waar noemtse den lasteraar; of de lasteraars t'samen een *brieschende omgaande verstindende Leeuw*? Hy wint 't et; want (seit hy) ik kan sulx niet vinden, Doctor kan 't my ook niet tonen: wat dan? 't is een versierde uitlegginge, die tot gerief van Doctors concepten gesmeed is. Daar mede ben ik dan weerleid? Maar nu vraag ik hem het selfde van den Duivel: waar spreekt de Schrift so / waar noemtse hem sulken Leeuw? Hy sal seggen / in die plaatse van Petrus. Doch die leg ik nu op menschen uit: waarom hy op den bosen geest? Waarom is die uitleggingenet so wel versierd als de myne? ja waarom niet meer / uit redenen die ik voorgaans daar af gebe? Hy bewyst dan met dat gene dat in geschil is / en begaat also de faute / die in de Schoolen *Petitio Principii* genaamd is.

§. 16. Wat van Jacobus cap. 2: 19. Dat de Duivelen (*Dæmonia*) ge-

loven, en sy tsidderen; so als ik 't verklare / dunkt hem is van my te wonderlik gedroomd. Hy / geloof ik / hadde nooit gedroomd / dat het iemant so verklaren soude. Maar wat heeft hy doch daar tegen? Hy vraagt / hoe ik bewijsen sal / dat *Dæmoni* Papen betekent? Maar dat heb ik niet te bewijsen / om dat ik 't niet geseid hebbe: niet meer dan ik te bewysen hebbe / dat *Schamajim* ('t welk in 't Hebreewsch den Hemel heet / God betekent; om datter also wel staat / dat de Hemel heerscht, Dan. 4: 26. als hier by Jacobus / dat de Dæimonia tsidderen. Hy die de Logica en Rhetorica geleerd heeft / kent die manier van spreken wel. Ondertusschen doet hy my dit ongelijk noch ook / dat hy my bewijs uit de profane, dat is / heidensche Schrift selve tone: te weten in 't 26. hoofdstuk / §. 17. 18. uit Jerem. 50: 2. en 51: 44. Ezech. 30: 13. hy die anders selve vraagt / wat spreekt de Schrift also? pag. 27.

§. 17. Dat van den Oversten der maght des luchts op Efes. 2: 2. hekelt hy wel / en beschimpt my; eischende dat ik hem mijne stellinge beter bewijsen sal / of hy kan my niet geloven: maar hy wederlegt my met geen eenig woord. pag. 28.

§. 18. Op 't volgende blad beantwoord hy alle mijne uitleggingen / met eens voor al te seggen / datse hard en gedrongen zijn, ten meerendele (allegaar dan niet) valsch en versierd, gekromd en gewrongen na myn dwalend concept en eigensinnig gevoelen. Ik gelove dat Luther in sijnen tijd ook eigensinnig was / also hy anders gevoelde dan 't gemeen: dat Voetius wel eigensinnig was / om dat hy eigene gevoelens dreef / diemen doe over al buiten sijne eigene leerlingen voor Niewigheden uitriep: dat Coccejus seer eigensinnig was / die wel tien schriftuurplasen tegen mijn eene / eer hy noch so oud was als ik ben / enen anderen sin gegeven heeft / als ooit mensche voor hem gedacht had. Maar David Joris, Sebastiaan Frank en Taulerus, welker schriften ik nooit las / (hy kentse / schijnt wel / beter dan ik) wisten sulk een goed fatsoen aan hunne saken niet te geven als ik wete. Dit seggende / so staat hy toe / dat ik geen onfatsoenlijk schrijver ben. Evenwel doe, ik (seit hy verder) erger dan Anaxagoras, die de geheele Natuur omkeerde; en so doe ik / meint hy / de Schriftuur / ja de geheele Schriftuur. In jaar en dagh heeft niemant den Ongodisten, Vrygeesten, en allen Bespotters van de heilige Schriftuur meer dienst gedaan als dese Balthasar Bekker. So moet de man met naam en toenaam hier gebrandmerkt staan / in 't proets van Revisie tot herstel des Duivels. Het smert hem, seit hy verder / (want hy had noch niet genoegh geseid) dat hy in sijne oude dagen sien en horen moet, dat een gereformeerd leeraar, een leeraar van sulken aansienliken kerk (dat spijt dien luiden meest) een Doctor inde Godgeleerdheid (dat word my meest benijd) hem niet ontsiet dat dierbare woord Gods so te mishandelen, en voor al de weereld ten toon te stellen. Komt herwaarts alle gy die God vreest / en die voor sijn Woord beeft; en segt my / die mijn Boek gelesen hebt / of 't u niet en smert / dat d'eene oude leeraar inde gereformeerde kerk den anderen dus onkristelik scheld / sonder 't allerminste

minste bewijs. Ja komt self herwaarts / Ongodisten / Vrijgeesten en Bespotters van de Schrift; en segt my wie u meerder dienst gedaan heeft: ik met mijn Boek / waar in ik voor Gods eere / voor de godheid onses Saligmakers / en de godlikheid der heilige Schrifture pleite; of dese Bloemard, die den Duivel / van my uitgebannen / weder inroept / en 't proces dat ik hem maakte in revisie brengt?

§. 19. Hy bekent / datter vele grillen en grollen van den Duivel verhaald worden, datter vele fabelen en spreukjes van sommige sleghte menschen voor de waarheid worden aangenomen, dat de jongens in de scholen malkanderen veel wys maken: enz. maar hem dunkt dat sulx de verstandigen niet raakt. Waarom niet? om dat die dingen al lang van de leeraars zyn tegengesproken, en den menschen uit het hoofd gepraat. Is't waar? wat leeraars zijn dat dan geweest? Danæus ook? of heeft hem iemant ooit weerleid? Van myn leven heb ik noch niet eene predicatie gehoord / noch enig boek gelesen / waarin die dingen / voordachtelik weerleid zijn. Wie zijn de leeraars t'Utrecht / die den algemeenen lands fabelschryver de Vries in schrift of op den stoel weersproken hebben? ik sal u eerder seggen / van wien dat hy geholpen is. Of sulke menschen den Duivel ook tot God maken / geef ik hem / die voor den Duivel pleit / eens nader te overwegen.

§. 20. Maar hy heeft my dapper vast / meent hy / wanneer hy pag. 30. begint te redekavelen / ook in forma, (alsmen in de scholen spreekt) over dat gene / dat Christus noch d'Apostelen de dolinge die heden is / en noch niet en was / niet hebben wederleid. Laat hen dan mede seggen / dat Christus tegen de Zielmissen / tegen 't Vagevuur / tegen de Misse / tegen de Transsubstantiatie / en alle nieuwe paapsche leeringen meest gesproken hebben; of so niet / so sal als ik schuldig wesen / (indien ik het ben) aan Godslasteringe / gelijk als Vrink dat noemt. So ik geleerd hadde / dat het gevoelen dat men heden van den Duivel heeft / dies tijds by de Joden of de eerste Kristenen geweest ware; so had ik moeten tonen / dat het Christus of d'Apostelen voor of na naamkundig weder sproken hadden. Ik segge voor of na: alsoo ik in 't 28. hoofdstuk duidelik getoond hebbe / dat het onse Heere niet altijd ten eersten heeft gedaan. Maar daar na / (dat bewijs ik mede §. 14.) is dat / so veel als nodig / ook in dese sake van d'Apostelen volbragt. Maar sy geloofden doe echter / datter Dæmones of halfgoden waren / die de menschen quelden / seit hy verder pag. 32. Neen / seg ik / dat geloofden wel Heidenen / maar geen Joden: die geen Daimones in sulken sin erkenden; maar d'afgescheidene Zielen van godlese menschen / welke by de Heidenen ook in 't gemeen Dæmones, en in 't besonder Kakodæmones zijn genoemd geweest. Hoe hen dat gevoelen aankleefde / niet so seer in de leer als in de spraak / die meest uit gewoonte word gebolgd; heb ik in het 27. hoofdstuk §. 13, 14. so my dunkt / duidelik genoegh getoond. Anders wisten sy seer wel / dat een Dæmon in den sin der Heidenen verstaan / dat is een Afgod / niets en is. 1 Kor. 8. 4.

§. 21. Maar Paulus / meint hy / moest dan niet geseid hebben / van de

— Domme vergelyking! Indien Kristus en Apostelen van die zaken gesproken hadden, zoo als de leden van den satan, dan waren het waarheden die de Kerk te geloven had.

de tafel der Duivelen, *Daimonioon* deelachtig te zijn; sonder met een daar by te seggen / datter na waarheid geen Dæmonia in wesen zijn. So moest dan Thusius nooit seggen / dat een lidmaat der gereformeerde kerk niet en magh aan 's Heeren Tafel gaan / ende met een den Misgod eeren of aanbidden; sonder altijd daar dan by te seggen / of't de lieden anders niet en wisten / dat God in de Misse niet en is. Ik segge dan / regelreght tegen 't gene dat hy segt / pag. 32. dat de Joden in die daghen (dat is / in Christus en der Apostelen tijd) in dat gevoelen NIET en waren, dat de Duivel haar of de haren quelde, haar besat, of haar pynigde, of haar scheurde; en dat Jesus haar genesende, haar van de werkinge des Duivels en der Duivelen (somen 's Duivels Engelen daar door verstaat / want so spreekt de Schrift) NIET verloste. Dat het gemeene volk dat NIET geloofde, dat het d'Apostelen noch in hunne eerste eenvoudigheid, noch na datse met den H. Geest vervuld waren, geloofd hebben; dat het Petrus ook NIET geleerd nochte geloofd heeft: gelijk ik te voren op Hand. 10: 38. getoond hebbe / dat de woorden des Apostels dus bequamelik in enen anderen sin te verklaren zijn. Dienvolgens kan Bloemaerdus tegen my niet met waarheid seggen, dat sy in het selfde gevoelen waren als men heden is.

§. 22. Op het einde komt hier Thusius tot mijnen laste seggen / dat ik my sulken groten meester make van de Nederduitsche Oversettinge, deselve en d'Oversetters so ongenadig aantastende, als oft ik *supermagister* ware. Maar wanneer hy dat bewijsen sal / so verhaalt hy blotelik wat ik segge; sonder my te leeren / wat ik dan behoor te seggen. Dan hy heeft een argument / daar geen Hebreeusch of Griecksch toe nodig is. Heeft nu Bekker, seit hy / hier gelijk; en is de Oversettinge in andere plaatsen na proportie niet beter? (waar seg ik dat?) so zijn de ongeletterde te beklagen: wat hebben die goede lieden toch aan den Duitschen Bybel? enz. In 't vervolg heeft hy niet dan schimp en smaadredenen ten einde uit: hy die my beschuldigt dat ik anderen beschimpe doet het tienmaal meer. Van de Oversettinge sal ik wel eens nader spreken / gelijk ik boven van de Formulieren mede heb geseid. 't Besluit van 't Synodus tot Alkmaar 1674. dat hy p. 34. tegen my inbrengt / hebben hy noch ik niet onderteekend: ende weet ik wel dat het veel te doen gegeven heeft / hoemen dat verachten soude / so scherp en hard als 't eerst was ingesteld: en dat van degenen die wel voorgaven datse voor de Schrifture en Oversettinge soyden; maar daar by voor hadden / hunne broederen de Confessanen in te binden / en te gereeder te veroordeelen. Myne woorden blotelik verhalende / sonder 't minste tot weerlegginge of verbetering te seggen; so dunkt hem blykt het klaar / dat ik met opset, (maar het was my leed genoegh) d'Oversettinge lastere; en de ordre der Synode (daar ik niet en dachte datset was / of nodig was) wel stoutelik verachte. Hy vergelijkt my wederom by Atheisten, Spinosisten, Vrijgeesten; en seit dat ik Formulieren, noch Oversettinge, noch Synoden ontsie.

§. 23. Maar dese Man self / ontsiet hy de Synode? Neen hy trouwens: maar

maar om dat de Synode hem niet heeft ontsien / om hem alleen toe te stemmen / in 't geue hy met my voorhadde: so bestaat hy nu haar te meestren by Revisie; seggende datter meer gedaan moet worden. En wat is dat? Hy moet herroepen, seit Bloemardus: schoon het de Synodus niet eens en seit; maar laat het aan den Kerkenraad / en voorts aan de Classis / daar hy buiten is. Maar so hy daar in te seggen hadde / wat moestense doen? Eerst my suspendeeren; en dan / als ik niet verander / deporteeren. Geschied het niet / het sal hem en vele met hem seer bedroeven. Maar indien 't nochtans geschied; het sal hem en vele met hem seer verheugen / dat hy syn Proces voor den Duivel in Revisie sal gewonnen hebben. Doch wat sal hy dan gewonnen hebben voor de eere van den Alderhoogsten God / wiens dienaars wy zyn / so wy anders synen wille doen met eerbiedinge en godvruchtigheid?

§. 24. Met den Brief die achter 't boekje staat / meint hy my wel seer in 't naauw gebracht te hebben: maar behalven 't antwoord van Chasides Emunæus, wijse ik den Leser tot het 3. hoofdstuk van het II Boek; 't welk deselve Chasidius / hoewel voor geen Theologant bekend / beter toont verstaan te hebben dan Bloemardus die so veel geleerder is. En hier sou ik 't by gelaten hebben; (als meinende dat een ander wel verstaat als ik my selven achte duidelik genoegh verklaard te hebben) 't en ware dat my onder 't drukken van dit werk enige vrienden / my tot Lee worden ontmoetende / op deselfde swarigheid / van anderen / hen voorgeworpen / myn eigen antwoord begeerd hadden. Segge dan kortelyk / dat men my daar in niet wel verstaat. Want ik stelle dat uit myn gevoelen niet / in 't 3. hoofdstuk van myn tweede boek §. 8. dat des menschen ziel op vele plaatsen teffens wesen kan: dewyl ik daar ten eersten segge: een Geest en heeft geen plaats; dan so ver hy op een lichaam werkt. En daar na / op 't einde; dat vele Geesten in eene plaatse t'samen konnen zyn / niet uit hun eigen wesen; maar in so verre als veeler menschen gedachten op eene selfde plaats of sake die aldaar geplaatst is, t'samen stemmen. Het bloot denken aan een lichaam op alsulken plaats / sonder iets daar aan of voor middel van deselve te bewerken / oft enige werkinge daar van in sich self gewaar te worden / en brengt geene verandering aan den Geest; sodanig als de ziel en 's menschen eigen lichaam aan elkander doen. Volgens dien so hecht het argument / van den Duivel / dat die dan ook met denken in den Hemel komen kan / wanneer hy wil / in 't minste niet: also hy in de Hel niet is / als in sekere plaats; maar als in seheren staat van verdoemenisse; die hem / hoe hy meer aan den Hemel denkt / en op sulken wyse in den Hemel is (indien men so magh spreken / 't welk ik ter gemelde plaats alleen by toegevinge doe) hoe hy meer is in de Hel; also hem geen ding meer verschrikken kan / dan de ernstige gedachts aan den troon van den God des Hemels / (aan welken de Daimones niet dan rilderende gedenken komen. Jak. 2: 19, 20.) en de saligheid van Gods verkoren volk / die sy dan besitten / en waar van hy self verstoken is.

VIII. HOOFD-

VIII. HOOFDSTUK.

Andere onbenoemde Schryvers ondersocht.

II. Consiederatien over het Boek van *B. Bekker* genaamd de *Betoverde Weereld*, voorgesteld door J. S.

't Amsterdam by Gerardus Borstius gedrukt.

§. 1. DEse Consideratien van J. S. my in eere en liefde bekend / neem ik aan met sulk een gemoed / als de Schryver in de Voorrede betuigt dat hy in dit schryven heeft gehad. Maar het is my leed / dat hy 't stuk so swaar weegt / als die ander / die genoegh betoond heeft / dat hy niet met liefde schreef. Want dese broeder spreekt ook al van scheiden in plaats van afsetten, dat een harder woord is; en 't andere wel sachter / maar echter van de selfde kraght. Met de Kerk / (dat is / so sy alle dat verstaan / met het gemeen gevoelen) moetmen spreken / of sich laten scheiden: dat is het besluit van sijnen Brief; laat ons kortelik den inhoud sien. Gemakkeliker is dat hier te doen dan in de Brieven van Haggebher, die vol haken en ogen; of in 't proces van Thusius, dat vol spytige en stekelige woorden is. Maar dese styl is kristelijk / en de handeling is broederlijk / de redening bescheiden / sonder ommekeer van sin of woorden: sulx men weten magh waar op men antwoorden sal.

§. 2. Seer heuschelik beschuldigt my de broeder / pag. 10. dat ik leere tegen onsen Catechismus. Maar die my op den laatsten Sondagh des voorleden jaars in de Eilands Kerke gehoord hebben / sullen kunnen seggen / of ik den Catechismus over die genoemde plaatsen niet volhandig; en nochtans behoudens mijn gevoelen so als 't in mijn Boek verklaard is / uitgeleid hebbe / en den godvrughtigen herten tot een algemeen genoegen toegepast.

§. 3. Mijne uitlegginge op Matt. 13:39. daar ik 't woord Duivel, (*Diabolos* staat daar in 't grieksch) op bose menschen passe / meent hy pag. 13. dat daarom niet kan bestaan; om dat Christus geen donkere reden door noch donkerder verklaren soude. Daar heeft hy reght aan: maar niet dat sulx uit mijne uitlegginge volgt. Want voor eerst so konnen sy die 't onkruid saaijen, en dat onkruid selve / beide menschen zijn: al so wel / als door den wyngaard en de tanken even seer menschen zijn betekend / als d'arbeiders in den wyngaard menschen zijn. Daar beneffens gaat het ook niet vast / noch d'uitleggers komen daarin over een / dat door 't onkruid Menschen te verstaan zijn; also 't anderen op der bose menschen Leer of Leven passen. Immers die Coccejus volgen / nemen 't evendraghtig op de Leer / en besonderlik van 't Pausdom; daar huns oordeels alle die gelijkenissen op te duiden zijn. Maar dat ik de Schrift also traght uit te leggen, als of ik geenen

nen Duivel en geloofde: dat ſchuift en had ik van alſulken penne niet verwacht. Is 't om dat ik vele plaatſen diemen op den Duivel niet kan paſſen/ en moet het de veelheid der ſchriftuurplaatſen doen: ſo wil daar ook uit volgen/ dat het gemeene Kriſtendom meer den Duivel dan de Engelen gelooft; om datſe veel meer plaatſen op hem paſſen; en wel tienmaal meer van den Duivel als van eenen/ dat van alle d'Engelen ſpreken.

§. 4. Dat de Duivel een Geeſt zijnde/ ook daar door een Godsgeleerde ſoude konnen zijn: ſonder dat hy leſen ofte ſchryven konde: is my al te ruw geſeid; 't gevolg ganſch buiten reden; en 't middel van my aangewesen/ en noodſakelik geacht (niet voor enen geeſt als geeſt; maar voor den Duivel) om een godgeleerde te koomen zijn/ meer dan bloot leſen en ſchrijven. En dat ik om de godgeleerdheid van den Duivel lacche, ſo als die van den menſchen meeſt begrepen word/ daar geef ik in het 33. hoofdſtuk reden af: die weerleid zijnde/ moet my ook dat lacchen weervergaan.

§. 5. Ik en ſal niet verder antwoorden op de volgende Conſideratien van J. S. alſo ſy met d'andere op een uitkomen/ daar ik my in 't vorige op verklaard hebbe; of ſy ſullen in de laatſte ſtukken ſtoffe tot wat byeeder handelinge geven. Alleenlik moet ik op het ſlot van deſen ſeggen/ dat my de weerde broeder de *Retractationes*, dat is/ Verbeteringen van Auguſtinus buiten reden ten exempel ſtelt. Want hy die niet ſchreef/ voor dat hy ruim twaalf jaren ouder was dan ik: en dat over dingen die hy in ſijne jeugd/ of voor ſijne bekeeringe tot het ware Kriſtendom/ geſchreven hadde/ of als hy noch de dolingen der Manicheen volgde. Dit doe ik nu ſo veel te eerder dan Auguſtinus/ die 't gemeen gevoelen/ eertijds by my mede gevolgd/ by deſen wil verbeteren. Maar men wil dat ik die verbeteringen ſelf ook retracteeren, of herroepen ſal: Dat en dede Auguſtinus niet. Nu ſal ik tot de anderen voortgaan.

III. De Betoverde Bekker, ofte een overtuigend Bewys, dat het Boek van de Heer *Bekker*, genaamd de B. W. doorſaaid is met de onredelikſte Redenecring, notoirſte onwaarheden, en andere ſchadelike gevolgen; waar door de ware Reden verloochend, de waarheid vervalſcht, en de deugd ontſenuwd word. In 's Gravenhage by Barend Beek gedrukt.

§. 6. Deſe tytel geeft breed op: hy moet al een man weſen die dat altemaal waar ſal maken. Doch dat acht hy ſelf/ ſo 't ſchijnt/ niet nodig; alſo hy alles wat ik bedisputeere/ in de Voorrede voor ontwyfelbare waarheid houd. Doch ik gelove niet/ dat ſelf verſtandiger luiden van ſijn gevoelen ſouden komen laten met my te lacchen; ſo ik my ſelven ophielde met ſijn ſchrift te doorleeſen; ik ſwijge te weerleggen. Hy weet ſelf geen goed duitſch te ſchrijven/ ende is voor ſijne talmeryen walgelyk te leſen. Heeft hy ondertuſſchen hier of daar wat goeds/ of dat van eenig belang is; dat ſal doch op veel geſchikter wyſe in d'andere ſchriften voorkomen/ die noch volgen ſullen: des laat ons voortgaan/ dat ſal elf vellen papier uitgewonnen zijn. Volgt dan

IV. Missive van D. Balthasar Bekker, in 't kort ontdekkende de gronden van sijn misgrepen, begaan in sijn drie tractaten, de *Betoverde Weereld*, over den Profete *Daniel*, en van de *Cometen*.

Waarin *N. Orchard*, in sijn *Leeringe der Duivelen*, *den groten Afval der Kristenen*, ende den spotterigen *Philopater* in *sijn leven* ook hare voldoeninge krijgen.

Mede gedrukt by Barend Beek.

§. 7. Dese man neemt veel hoot teffens op de boxk; met te denken / dat hy dat altemaal sal overbrengen: also hy niet alleenlik drie boeken tsamen van my alleen / maar noch twee Auteuren nevens my voldoeninge wil geven. Dit uithangbord belooft te veel / en maakt sijnen winkel verdacht. Een geleerd man heeft noch ondernomen / een van die twee eerste boeken / self het kleinste van de Cometen / te weerleggen: en derhalven kan ik ook niet denken / dat hy my op de drie tsamen sal voldoen. Het moet ook iedex in regtveerdig nadenken brengen / die hier wel op let / dat de man niet alleen Orchard, die van gelijke stoffe schrijft; maar self ook Philopater, die geheel wat anders voorheeft / by myne schriften voegt. Behalven dat het ook een teken van gebrek van oordeel in hem is / eenen onbekenden schrijver van een schimpschrift / dat geschikt is om 't gebrek der menschelike seden te verispen / met sodanige te paren / die in ernst op 't ondersoek der waarheid sijn gesteld. Hy meint nochtans dat sijn geschrift wat weerdigh is / om het aan de Heeren Burgemeesteren van Amsterdam / tot erinnering op te dragen: en hy moedert mede onse stad / den Buieschrijvers daar in voorgaande / om te tonen / dat haar welvaart hem ter herten gaat. Hy schrijft op eenen trant als de voorgaande; misschien is het deselfde man. Die lust heeft / sijne Missive te doorlesen / magh het doen; en so hy iets daar uit kan leeren / den onbekenden schrijver danken. Hier mede achte ik wederom 11. bellen uitgewonnen / buiten de Voorreden / die der ook noch drie beslaan. Dese Missive is onderteekend den 22. November. 1691. N. N.

V. Tweede Missive aan B. B. &c. over sijn *Betoverde Weereld*, *Daniel* en den 2den druk van de *Cometen* &c. &c. gedrukt by Barend Beek en Meinert Uitwerf in den Hage.

§. 8. Dit heeft hy met ene Voorrede geheiligd aan de Wel Ed. Achtb. Heeren Burgemeesteren van Amsterdam / den 6. July 1692 / sonder naam van wien dit Heiligdom gekomen sy / so de Heeren niet de moeite willen neemen / om het by de Drukkers te gaan vragen: die dit werk van 12 bladen met hun beiden hebben uitgegeven. De titel spreekt van wel een bouzaam saken en persoonen die hy in dit werk verdedigen of wederleggen sal. Koelman, Brink, en voorts ook de Synoden spreekt hy voor; Orchard / Philopater / Daillon / en voornamelik Walten gaat hy tegen: en weerhaalt voor af den inhoud sijner eerste Missive. Indien hy d'eerste so wel voorspreekt als hy my helpt / daar hy meint getoond te hebben / dat het woord *Daimones* met alle vereischte wettelikheid vertaald word *Duivelen*: sy

sullen

sullen sich van sijnent wege seer bedanken moeten. Wat het overige betreft: ik sal sien of d'anderen hem antwoord weerdig achten / ende indien ja / osse voor my iets overlaten sullen.

V. De geest van David Joris, sprekende sijn eigen taal in dese laatste eewe, waarmen als in een spiegel sien kan, dat veel der stellingen, die den Heer *Bekker* in sijn twede Boek van de *Betoverde Weereld* stelt, uit dit monster zyn voortgeteeld. Op dese Regel

't Is al geen *Goud* datter blinkt,
Noch al geen *Drek* datter stinkt.

uit Middelburg by Pieter Janszen, 1691. het jaar van den geesteliken oorlog.

§. 9. Dit lompe ding bestaat uit d'eigene woorden / so 't schijnt getrokken uit het Wonderboek van David Joris. Ik hebbe dese grol doorlopen / om te sien of daar iet in was / dat met mijn schrijven over een komt: maar bekenne / dat ik het niet versta; waarom het my ook waarlik stinkt als drek / die de minste gemeenschap niet en heeft met mijne schriften. Kan derhalven niet begrijpen / schoon het Thusius gedaan heeft / in sijn Proces; (want in 't pleiten brengtmen / al tot bewijs by dat maar enigen schijn heeft) hoe self een geleerd en yverig Predikant van dat gevoelen heeft konnen zijn / dat hy dus daar over aan sijner huisvrouwen Ouders schreef.

Wat Dr. *Bekkers* berughte stellingen van de Duivelen belangt; dese heb ik gevonden by enen aartsketter *David Joris*, wiens schriften en dode lichaam tot Basel opgegraven en verbrand zyn anno 1559. den 28. Meij. Desen David Joris dreef onder anderen dese volgende stellingen. De boeken des Ouden en Niewen Testaments konden, als onnut, geen saligheid toebrengen, sijn schriften alleen waren goddelijk; wierp sich op voor de Messias en de beminde Soon van God den Vader; brengt self de kinderen Godes in lachtmoedigheid tot de saligheid: hy sal self de weereld ten jongsten daghe vonnissen; ja de sonde tegen hem begaan blijft onvergeefelik; het staat ieder vry so veel wyven te trouwen als hy goed vind tot voortteeling. Waarby gevoegd zijn stellingen nopende de Duivelen; welker gelykluidende self in woorden en saken ik met Dr. Bekkers Boek confereerende, bevinde. Daar by komt, dat sijn E. ongehoorde verdraaijingen van den grondtext maakt. By exempel: in het eerste en tweede Capittel des boeks Jobs. v. 7. en Gen. 18. en 19. daar Abraham een van die drie mannen aanspreken soude, met den naam *Adoni*, daar nochtans in 't heele Capittel niet eens *Adoni*, maar altijd *Adonaai* gevonden word. Ik meine dat het ondersoek sijner saken na de regelmate van Gods woord, en de gesonde Philosophie, sijn Persoon en Werk seer stinkende sal maken, by Kerkelike en Polityke die de waarheid lief hebben (doch dit alles schryf ik in secretesse, met versoek, dese letteren niet uit de handen te geven, of iets te laten extraheeren)

. . . . . 4. *Octob.* 1691. *'s avonds ten 7. uren* . . . . . .

So als dese Brief in 't heimelik geschreven is / soud ik daar af ook in 't openbaar niet melden / so 't niet en ware / dat deselve eerst door openbaren

 druk

druk tot mijne kennisse gekomen was: welken ik ook voor verdicht gehouden hebbe; (also ik meinde desselfs schrijver al te wel te kennen / dan dat hy sich op dese wijse tegens my en mijn gevoelen soude konnen vergrijpen) tot dat ik den drukker vragende / hoe hy daar aan quam / het eigenhandig schrift in handen kreeg.

§. 10. Doch in desen heb ik reden over 't grootste ongelijk te klagen. Want of die Brief schoon niet en is geschreven / om voor den druk gemeen te worden; gelijk hy self ook noch bedingt / denselven heimelyk te houden; dat die ook buiten sijne kennisse en tegen sijnen wille / (so ik hore en gelove) is aan 't licht gekomen: nochtans toont hy daar nu in / wat hy van my gevoelt / en wat hy daar af by andere gelegentheid in 't heimelik verklaren / of in kerkelike handelingen maken sal. Daar by koent / dat niet alleen de gemeene man / die dit leest / of diergelijk van hem hoort / door 't aansien van alsulken man in dat boos vooroordeel tegen my gesterkt moet worden; maar ik self moet my voor hem hoeden; en voor wie niet al meer? Daar de verstandigen / en de vrienden sulken oordeel hebben oste geven: wat kan ik van veel anderen verwachten / die ik niet bevroesd hebbe / ende by gelegentheid in kerkelike vergaderingen dus verheerdelik van my souden moghen oordeelen / en by de Oversheden ook so spreken. Die sulke brieven leest / en sulken tale hoort / en dat van sulke mannen: wat ontbreekt hem (so 't gemeenlik gaat) meer / om het Boek en met een den Schrijver te verfoeijen? sonder dat hy nodig vind om het self te ondersoeken / daar sodanige luiden sulk een bericht af geven. Wie twijfelt of sy hebben 't Boek self wel doorlesen / en wat behoeftet dan een ander ook te doen: 't geloven valt doch altijd lichter dan het ondersoeken; ende lust ook iemant altijd niet te lesen / of hy leest wat anders daar hy magh gerust in zijn. Laat dan wanden qualik van my spreken; men gelooft so licht niet dinnen voor partydig houd; of laat onverstandig volk wat seggen / die men voordeelt dat het beter weten: maar laat vrienden swijgen / en bedekken 't quaad; (want so doet de liefde) ende laat verstandige my beter onderrichten / so leer ik beter doen.

§. 11. Maar hoe bitter is die Brief? Niet de ware / maar (gelijk hy wel seit / so hy 't ook so meent) de berughte stellingen mijns Boek heeft de man gevonden, seit hy by den aartsketter David Joris, wiens lichaam en schriften na sijnen dood te Basel zijn verbrand. Wat doet dit tot mijne stellingen / so 't niet en is / om my ook so te doen? Nochtans acht ik dat die schriftgeleerde / welke oordeelde datmen my met mijne Boeken leevendig verbranden moeste / (gelijk het iemant uit desselfs eigenen mond geschreven heeft) niet so veel verstand moet hebben als de schrijver heeft van desen Brief. Een ander evenwel / dien 't daar aan niet ontbreekt / was van voordeel / dat men my / gelijk Adriaan Horbach / in 't Kasp-huis behoorde op te sluiten. Maar wat doet daar na 't register van die grouwelike leeringen / daar David Joris om verbrand is: so hy niet wil seggen / dat ik daar mede nood af hebbe; als die reeds so verre in andere dolingen van

dien

dien aartsketter / de Duivelen aangaande / vervallen zy? Want so onbeschaamd noch onverstandig kan de man niet wesen / dat hy die grouwelen aan my self toeschrijven soude: maar daar zijn stellingen by gevoegd, seit hy / nopende de Duivelen, welker gelijkluidende (merkt wel) self in woorden en saken hy in mijn Boek bevind. Hoe bevind hy die daar in? door 't Boek self te doorleesen / ende wel te overwegen? 't Schijnt wel neen; maar om de minste moeite die stellingen flechs met mijn Boek confereerende; te weten so alsse meest alle doen / Extracten of uittreksels van iemant opgegeven met de stellingen van David Joris vergelijkende. So doet hy self hier ook; blotelik wysende op Job 1 en 2. met Gen. 18. en 19.

§. 12. Maar heeft dan David Joris ook sulke stellingen / als ik / over die plaatsen gemaakt? Hy hebbe so gedaan of niet: altoos / so veel als de mijne belangt / hy noemtse ongehoorde verdraajingen van den grondtext. En als het op den grondtext aankomt / so draait het uit / gelijk met vander Hoogt / op 't woord *Adoni* of *Adonaai*, dat scheelt in den duitschen text letteren; maar in 't Hebreewsch maar eenen stip. So groot is 't onderscheid by dese Letterkundigen tusschen den Schepper en het schepsel. Valter een stip te min uit de pen / of kleeft het minste kladtje van de pers aan het papier / so is 't de naam van God: maar blijft dat stipken in de pen / of drukt de persse schoon / so is 't een Engel of een Mensch. De Papen hebben / om 't schepsel in den Schepper te veranderen / noch wel vijf woorden van doen: maar dese Letterkundigen maar eenen stip. Doch is by den paapschen Leken noch d'intentie des priesters daar toe nodig: maar dese kristen Leeraars zijn te vreden met d'intentie der Joden. Want daar die op de kant stellen חול *chool*, *gemeen* daar is 't de naam van een schepsel: maar seggen sy קדש *kodesch* heiligheid, dan is het selfde woord / van letter tot letter / en van stip tot stip even eens geschreven / de eigene naam van God. Dit vond ik dienstig hier noch by te melden / om dat Haggebher Philalethes in sijnen eersten Brief op sulken wijse kalt. En dat heet dan / de godlikheid der H. schriften voor te staan: en mijne sorge / om dat heilig gevaarte op so losse gronden niet te bouwen / is by dese luiden schier so veel / oft ik godslasterlik / met David Joris / dese mijne eigene gedachten boven de Schrifture stelde. Maar die den Grondtext self so cholen en so kodschen op sijn Joods; van dien maghmen beter seggen dan van my / datse d'Oversettingen noch veel minder achten sullen; en van de Schrifture ('t gene my de Reviseur flus 't onreghte nagaf) derren maken watse willen.

VI. Bekker door Bekker overtuigd, uitgewerkt in een Brief hem schriftelijk toegesonden, in welke vertoond word dat D. Bekker, en uit Gods Woord, en ook uit sijn eigen grondregels en belydenis, van de valscheid sijns gevoelens, aangaande de goede en quade Geesten, moet overtuigd zyn: neffens een korte Aanmerkinge over twee geschriften, in faveur van D. Bekker in 't licht gebraght; het eerste geschreven aan een heer tot Utrecht, en het andere genaam *Aardige Duivelarije*. Ook al by Barend Beek gedrukt.

§. 13. Is waar/ dat my dese Brief schriftelik is toegekomen/ sonder dat ik wist van waar. Daarom en heeft hy ook van my geen antwoord konnen hebben; ende hadde so veel moeite niet behoefd van schrijven/ so hy doch in den sin hadde sijnen brief te laten drukken. Ook en quam hy my/ schoon lang genoegh/ nochtans so breed niet voor/ dat daar sulken groten swaren hoofd op komen soude/ als dese mannelike Tytel en de Voorreden ons vertonen. Want ik moet te bijster buiten 't spoor van alle reden zijn geweest/ so ik een Boek gemaakt hebbe/ dat sich selven wederleit; en alle die schrijvers/ welker veele ongelijk geleerder zijn dan ik acht dat dese is/ hebben hunnen tijd en arbeid gansch onnuttelik verquist; dat sy hoopswijse toegelopen zijn/ om mijne dolingen te wederleggen/ ende geen van allen eens gemerkt/ dat Bekker self door Bekker overtuigd kon worden. Hy toont ook moed te hebben/ om de tegen redenen van anderen te wederleggen; nadien hy 't noch tegen twee van de schrijvers opneemt/ welke hy acht dat in mijn faveur geschreven hebben.

§. 14. In de Voorrede neemt hy 't meest tegen die beiden/ besonderlik tegen den schrijver van de so genaamde Aardige Duivelarije; en aan d'andere zijde voor Koelman op. En hy meint/ nu die afgesett is/ moet Bekker ook afgesett worden. Want Koelman met de Kerke eens is, die hy niet en doet dan gedurig scheuren; door Leeraars en Overheden te schelden/ 't volk uit de kerk te houden/ en in sijne sluipvergaderingen te trekken; d'order der Kerke tegen te gaan/ en opentlik te wederspreken. En noch is Koelman met de Kerke eens. Maar Bekker is dat niet; om dat hy veel verder dan Koelman, van Gods Woord afwijkt. So wijkter dan Koelman ook af/ doch so verre niet als Bekker. Ik meinde voort te lesen/ of dit schrift te doorlopen/ om/ te sien watter in stak: maar ontmoete terstond Honderden van uitgedrukte Schriftuur plaatsen, die hy seit dat ik tegenspreke. Daarmede houd ik op van lesen: alsoo my dit een klaar bewijs is van de boosheid en de bottigheid des Schrijvers; die my/ op sijn sachtste sprekende/ so swaarlik lastert. Ik ga dan voort/ om te sien/ of 'er geen betere komen: so niet/ dan hebben wy haast gedaan.

VII. Copije van een Brief aan N. N. behelsende enige Consideratien over het Boek van D. Bekker, genaamd de B. W. aangaande de Geesten. Waar in duidelik aangewesen word, dat D. Bekker in die stoffe verward is, en sich selve tegenspreekt. Dienende met een ook tot bewijs, dat de Philosophie niet moet zyn de uitlegster der Schriftuur.

§. 15. Onder aan staat/ door een liefhebber van de Vrede en Ruste der Christenen: 't welk ik gelove dat waar is; want hy schrijft vreedsaam. En niet alleen vreedsaam/ maar ook boven anderen verstandig; had hy sich flechs voor eene misvattinge gewacht/ die onverantwoordelik is. En die begaat hy daar het allerminst geoorlofd is/ te weten in het stellen van den staat des Geschils: meinende dat het daar op aan komt/ of de natuurlike Reden of het menschelijk vernuft d'uitlegster der Schriftuur zy: dan of men de Schrift geloven moet, schoon men 't ook niet kan begrijpen.

Het

Het laatste staat by my so vast/dat myn gantsch gebow daar op rust: en het eerste is so verre van myne gedachten/ dat ik geen andere reden hebbe noch toe te hebben/ om 't gebow daar ik tegen schryve af te breken/ dan (gelijk ik in het 24 hoofdstuk mijns boex betone) om dat het buiten de Schrifture/ in saken daar die ons alleen af leeren han/ op menschelijke uitvindingen getimmerd is. Hy segt wel/ dat elk roept Reden, als het dient tot syne sake. Maar wanneer men uit de Schrift spreekt/ willen sijne meininge voor schrifture doen doorgaan; en wanneer een ander Reden eischt/ hem daar mede affetten/ dat de Schrift boven de Natuur en Reden is.

§. 16. Maar wat my aangaat; na enige algemeene bedenkingen/ sal hy pag. 6. eindelijk bewijsen/ dat ik in de nieuwe ongewone uitleggingе van Schrifturplaatsen, enkel de Reden en 't menschelijk vernuft tot mynen regel en richtsnoer gebruike. Maar in dat bewijs verstaat hy my niet wel; of hy doet my ongelijk. Want ik/ wie is so sot, (seg ik noch eens) dat hy 't vuur tot peerd en wagen/ 't water om daar op te wandelen/ en een sweerd om iemant de pest aan te brengen/ bequaam sal achten? ja wie sal (de sake regt insiende) seggen/ dat vyf broden en twee vissehen zijn bequaam geweest om 5000. menschen te versadigen? God heeft die daar toe bequaam gemaakt: maar doe bleven die broden niet by dat getal/ of sy bleven niet by dat gewighte. Want ik moet noodsakelijk/ sonder de Reden tot regel te nemen/ maar ook sonder de Reden wech te smijten/ geloven/ dat'er meer broods is overgebleven dan daar van te boren was: vijf gemeene gersten broden waren so veel broods niet als twaalf manden vol. En dat was wel 't voornaamste deel en bewijs van dat mirakel. Vijf broden blijvende so als sse waren/ zijn dan niet bequaam geweest, gelijk H. H. meent te bewijsen: maar Christus heeft gedaan dat se bequaam geworden zijn/ door die te vermenigvuldigen. Hy die 't hoorn doet wassen/ eer het brood word/ kond het ook wel doen wassen doe het brood was. Maar dit neemt het mirakel weeh/ als men vraagt/ gelijk hy doet, waren die broden niet bequaam, hoe isset dan daar door geschied? So wy dat wisten/ so soude 't geen mirakel zijn geweest. 't Selfde is ook met de olie in de flesschе, en het meel in de kruike geschied. 2 Kon. 17: 16. Maar dan bleef het brood nochtans brood/ en het meel en de olie veranderden hunne nature niet: maar 't wierd vermeerderd; en also bequaam gemaakt om dat te doen 't gene God wilde. Maar somen dit op den vierigen wagen en peerden van Elias past: niemant sal ontkennen/ dat God maghtig was/ het alverslindend vuur te weeh te stellen/ om sijnen knecht ten Hemel op te voeren; maar wie sal seggen dat het daar bequaam toe was? of dat het vuur in de gedaante van peerden sich veranderende/ de natuur van peerden hadde? Soude ons de Schrift dan leeren/ dat een peerd in 't vuur of dampigen lucht gefigureerd/ of ('t geen hier even veel is) van hout of steen gemaakt/ een waarachtig en natuurlijk peerd is? God dede dan door 't vuur en onweer/ (door 't onweer seit hy self) dat is met donder en blixem/

dat

dat Elias wierd ten Hemel opgevoerd: dat strekte hem voor peerd en wagen; en 't dede duisendmaal meer / dan peerd en wagen souden konnen doen. Dat was 't mirakel / dat ging de natuur te boven: was 't vuur daar toe bequaam geweest / het soude geen mirakel zijn. Maar wie en siet niet / dat dit nu oneigentlijk geseid is / wanneer het peerd en wagen word genaamd?

§. 17. Eveneens versta ik 't ook van de Slang en d'Eselinne / datse spraken: niet datse de bequaamheid hadden; want dat neemt wederom 't mirakel weeh: maar d'onbequaamheid self is 't die bewijs van dat mirakel geeft. Laat Voetius dit wederom eens seggen: die in 't I. deel sijner disputatien pag. 941. aldus daar van schrijft. Bileams Eselinne wierd geen menschelijk verstand ingegeven (want dat soude tegenstrijdig zijn, menschelik verstand te hebben, en evenwel noch eselinne te blyven) nochte ook de spraak menscheliker wyse en eigentlik also te noemen: maar na de gelijkenisse van de menschelijke spraak; so als de godgeleerde mede doorgaans oordeelen van het spreken der Slange. Gen. 3. Voetius en hadde dan ganseh geen gedachten / dat de Slang of Eselinne de bequaamheid hadden om te spreken. Dat ik nu verder ga / en dat ganssche werk der Slange dus oneigentlijk verstaan wil hebben / leer ik uit de Reden niet / so als sy 't uit haar self / dat is / van naturen heeft: maar so als sse self uit Gods Woord / so op andere plaatsen met die aangetogene vergeleken / als uit derselver eigene omstandigheden onderrigt is.

§. 18. Hoe ik dat van d'Engelen versta / daar hy volgens pag. 7 af vermelt / heb ik ter gemelde plaatse klaar genoeg geseid / en is dat sulken sware ketteryen / als het my doorgaans van mijne broederen word opgeleid: so moet my vader Voetius van desen last verlichten. Want die leert met ronde woorden / 't gene de bedoornene sin en inhoud van mijn schrijven is: in 't V. deel sijner Disputatien pag. 241. 242. Aangesien dat de uitwerkingen der Engelen, alle kraght der lichamelike natuur te boven gaan; het zy om de menschen te helpen (Psal. 34: 8. en 39: 11. Hebr. 2: 14. Dan. 6) ofte om deselve te straffen (2 Sam. 24: 16 Jes. 37: 36. Psal. 35: 6.) tot GODS ONMIDDELIKE VERSCHYNINGEN en WERKINGEN konnen gebracht worden: so en kan daar uit van de nature en 't vermogen der Engelen niet besloten worden. Wat dunkt u / Leser? is dat wel eenen sier anders of minder geseid / dan 't gene men van my so onverdragelijk / als eene mijner hoofdwalingen heeft uitgeroepen; een Engel legert sich om ons, draagt ons, leid ons, vecht voor ons; plaagt den boosen, slaat hem dood: alles in dier voege dat God self het werk vast doet, gelijk ik op 't einde van het 10. hoofdstuk in mijn II. boek geschreven hebbe? Alle die schriftuurplaatsen daar die woorden op sien / heeft Voetius daar aangetekend / en gelykelijk also verklaard: en hy geester die besondere reden af / dat die werkingen alle kraght der lichamelike natuur te boven gaan: met my verstaande / dat d'uitneementheid der geestelike natuur hier niet genoegh is / om alsulke werkingen / alsmen haar op de lichaamen toeschrijft / te verrigten;

ten; maar dat het lichaam self met een begiaam moet zijn om die te ontvangen.

§. 19. 't Gene dese Schrijver verder over den aart en werkingen der Geesten redeneert / daar in wijse ik hem en den Leser tot den laatsten druk / daar mijn Boek 36. hoofdstukken heeft; en besonderlik het VII. dat daar is ingevoegd: also ik uit het getal der hoofdstukken en der bladsijden / wanneer hy iet uit mijn werk aantrekt / bemerke / dat hy by dit schrijven van den tweeden druk noch niet geweten heeft. Daar heb ik alles in verklaard en beantwoord / wat ik hier kan vinden dat verklaring of antwoorde behoeft. Ende goed is 't dat hy na liefde oordeelt / en my houd voor een eerlijk man, die de ruft beminne pag. 11. gelijk ik waarlik doe. Voorts toont hy sich onpartijdig / wanneer hy anderen ook ene lesse geeft; en den misslagh / van my na sijn oordeel in dat Boek begaan / op 't sachtste duid: bestraffende met een dat groot geschreew en geraas, als of de heele Kerk op stelten reed, Hadden 't anderen mede so begreepen / wy waren t'samen lang te reght geweest. Dese Brief is onderteekend N. N. ende van den 26. Oct. 1691

VIII. REDELIK BEWIJS, dat het onredelikheid is, uit de Reden d'onmogelike *werkinge der Geesten op Lichaamen* aan te dringen, vertoonende een stevige stormram, om de grondpilaar van een onlangs halfopgetimmerd gevaarte te vellen, en 't selve in te doen storten.

Dese tijtel roeint ook noch met dit latijnsch veersje.

Labat ariete crebro
Ianua, & remoti procumbunt cardine postes.

't welkmen dus vertalen magh.

Een stormram rukt met kragt de deuren uit de haken:
De stijlen vallen neer, dat beide drempels kraken.

't Amsterdam by Johannes Boekholt gedrukt.

§. 20. De Schrijver toont met so breden opschrift / dat hy wind heeft; doch niettemin met sijn beknopt geschrifte self / dat hem geen verstand ontbreekt. Echter stoot hy al mede met synen stormram, niet aan de stijlen van 't gebow; veel min dat hy 't soude doen ter aarde vallen: maar aan dienselfden steen des aanstoots / daar sy alle overstruikelen / en welken ik in 't ingevoegde VII. hoofdstuk mijns tweeden boeks gepoogd heb uit den wegh te doen. Dat is / sy willen bewijs hebben / daar sy 't schuldig zijn te geven: sy spreken van d'Almaghtigheid des Scheppers / en ik van de onmaghte van het schepsel. Daar de vraag is / wat God in en door de Natuur van de schepselen gewoonlik (dat is dan / natuurlik) werkt: daar geven sy bescheid van 't gene dat hy boven de Natuur / en ongewoonlik door mirakel doet. Doch ik sal te deser plaatse daar niet meer van spreken: maar ene breedere verklaring op dit stuk door breedere schrijvers spaven.

IX. Den Predikant D. B. Bekker sedigtlik onderzocht; so in sijn Persoon als Schriften: of hy, die derft voorgeven buiten hem alleen *de gansche*

Weereld betoverd te zijn, selfs hier af wel vry is, en dat daar en boven op hem niet soude werken *de geest van Hovaardije en Dwalinge tot ergernisse*, en van de *kleine*, en van de *arme*, en van de *verslagene* van *geest*, en die *beven* voor *Gods Woord*.

By een Missive den 19. January 1691. door N. V. G. van Amsterdam geschreven aan D. T. S. *de Jonge* tot Utrecht. Met sijn *Antwoord provisioneel* tot nader Beright daar op gevolgd, den 4. Febr. desselven jaars gedruckt tot Utrecht by Willem Jansz.

§. 21. Dese tijtel / so boos als breed / verraad terstond den Schrijver / dat hy dit schrift noemende een zedig onderzoek, en aanstonds die twee woorden met so veel gal overstortende; ten klaarsten te verstaan geeft wat van hem te verwachten is / wanneer hy de palen sijner voorgewende sedigheid te buiten gaat. En of de tijtel niet genoegh en seide / of sijne eigene boosaardigheid niet magtig ware om my helsch genoegh te schelden: so ontheiligt hy op d'andere zijde van het tijtelblad het hemelsch Woord / de H. Schrift misbruikende om my uit te scheiden: gelijk hy mede by 't genaamd provisioneel Antwoord doet: toonende dat hy my als een ketter en Diotrefes wil uitgeworpen hebben. Het schrift self stroomt van lasteringen / leugenen / verdraajingen van sin en woorden; so seer dat het andere lasterschriften / daar by vergeleken / deugdelik maakt.

§. 22. Sijn gantsche toeleg is / niet om mijn gevoelen te weerleggen; maar om het te lasteren / en besonder myn persoon. Want hy / dat gantsche lasterschrift voor / poogt te bewijsen / dat in my heerscht de geest der hovaardije: om dat ik in Friesland een Boek over den Catechismus gemaakt hebbe / daar de Gedeputeerden selve van bekennen dat het hen veel moeite gekost heeft / de Classen over een te brengen; niet myn Boek te verbeteren: dat ik over de Comeeten geschreven hebbe / het gemeen gevoelen wederleggende / sonder ooit daar in weerseid te zijn; dat ik tegen Lieve Willems Graaf hebbe derren schrijven; eben eens oft ik een predikant zijnde / niet so veel van den loop des Hemels soude konnen weeten als een schoenlapper: ende nu eindelik / dat ik al de weereld derf betoverd noemen / daar ik self betoverd ben. Dit is sijn bewijs van Hovaardije tegen my. Daar tegen toont hy sijne Nedrigheid / wanneer hy sich tot mijnen meester maakt / (die de sijne mogtelik te weest ben / of van sijns gelijken ten het minst) niet alleenlik in de godgeleerdheid / maar ook in de wiskonst en de stuurmanschap: hebbende van iemant sich derghsten laten / waarin de vindinge van Oost en West bestond; en om dat die dat juist so niet uitdrukte / of met een ander gebruik verklaarde / so meent hy dat hy my kan meesteren / als een die het niet verstaa / om dat ik 't so niet hebbe geseid als het hem beduid is. En het is geen wonder: want hy weet het Oost en West / so als ik dat segge / uit de Aard- en Hemelkloten en de kaarten op te maken: daar ik luiden voor hebbe / die de kaarten ende globen selve maken en verbeteren sonden / uit het vinden van de ware Lengte tusschen Oost en West. Doch die bose Schrijver moest my voor sijne uitsporigheid niet van 't spoor afleiden: de wijl

hy

hy sich onweerdig maakt om den ganschen draad van sijn ongodlyk ydel roepen (gelijk d'Apostel 't woord van sulke schreewers noemt 2. Tim. 2: 16.) na te speuren: Hy siet uit dese staaltjes / Leser / dat het niet de pijne weerd is / sijn Geschrifte self verder te ondersoeken.

IX. Den SWADDER, die E. W. op *Cartesianen* en *Coccejanen* geworpen heeft, in sijne twee deelen van de *Aardige Duivelarije*, zuiver afgevaagd.

Met een het geschil, dat *Dr. Bekker* ongegrond opwerpt, als of *Daimoon* &c. niet wel Duivel overgesett wierd, kortelik voldongen, en in staat van wijsen gebracht: door *Jiratiel Leetsoſoneus*. By Gerardus Borstius gedrukt.

§. 23. Synen gemaakten naam verduitscht de schrijver op het einde seggende dat het beduid iemant dien God sijne vrese is, en die den spotter haat; beide namen genomen uit het Hebreewsch / en de laatste gebogen na het Griekisch. Sijn oogmerk schijnt niet seer tegen my / maar eigentlik tegen E. W. te zijn: welken hy verdacht houd / dat sich heimelik verstaat met K. D. H. daar ik niet af weete. Indien nu dese schrijver E. W. heinselven niet bestand en vond om sich te verantwoorden; hy hadde wel so veel aan my verdiend dat ik hem behoorde by te staan: hoewel ik daarom niet en soude willen / nochte gehouden zijn / te verantwoorden alles wat hy schrijft / in 't gene my betreft; veel weiniger de maniere van sijn schrijven / ende insonderheid so hy eerlijken luiden ergens te na komt. Maar ik sie hem daar voor aan / dat hy myne voorspraak niet en sal behoeven / noch begeeren. Self ook so veel als de saken betreft / neemt het Jiratiel niet tegen my / so als ik; maar tegen hem / so als hy deselve uitlegt / verdedigt en verklaart. Ja by wijlen maakt hy duidelijk onderscheid / ende verschoont my / als wanneer hy merkt of oordeelt / dat E. W. myne meininge niet wel uitgedrukt of begrepen heeft / of haetelker voorstelt dan die is / of door quade voorspraak hatelijker maakt. Om alle welke redenen ik desen onbekenden / doch geensins ongeleerden noch onbeleesden schrijver / voor myn party niet houden magh.

§. 24. Ook is het hem (so als de titel self / en 't ganssche werk te kennen geeft) niet eigentlik om myn gevoelen of myn Boek te doen: maar om dien swadder, welken E. W. den Coccejanen en Cartesianen aanwijst / af te wijven. Dat geeft hy in de Voorrede als een kort begrip sijns werx / genoegsaam te verstaan. Sijne mening is / dat E. W. de Coccejanen en Cartesianen in sijne Aardige Duivelarij willende voorstaan / sulx ongelukkelik doet / myns dien dat hy se met een swaarlik beschuldigt: en my aangaande / dat ik geen Cartesiaan ben; 't welk hy uit Descartes self en uit Heidanus wil betoonen. Daar na geeft hy uit Coccejus te verstaan / dat ik ook geen Coccejaan kan wesen. So lang als hy verder niet en gaat / *conceditur totum*, geef ik hem alles toe; die nooit my selven voor Cartesiaan of Coccejaan heb uitgegeven; het eerste om dat ik myns bereeps wege geen Filosoof; het ander / om dat ik door verkiesinge geen sectaris ben.

't Is waar / dat ik de leidinge van Descartes in d'onderscheidinge van Geest en Lichaam volge: maar verder niet dan de grond / daar hy op gaat / by ieder een woord toegestaan / die de Geesten geheel onlichamelijk bemerken.

§. 25. Doch hier moet ik echter seggen / dat die waarde man Jeratiel myne meininge al mede (gelijk d'anderen) niet wel begrijpt: om dat hy meint / dat ik iet anders leere of gevoele / of anders in 't verhandelen van 't hoofdverschil te werke ga / dan Descartes met die woorden schrijft / welke hy pag. 13. en 14. en besonderlik p. 14. met grote letteren voor ogen stelt. Dat wil sich haast anders openbaren / wanneer ik met Gronewegen te doen sal krijgen. Doch 't gene hy wijdlopig uit den heer Heidanus voortbrengt: daar af wil ik hier oprechtelik belijden / dat ik / die de schriften van dien groten man / neffens sijne gedachtenis in grootster eere houde / ende nochtans geen der selve (alsmen lichtelik denken magh) ooit doorlesen hebbe; niet weinig hier verwonderd sta. En ware 't my geoorloft / mijn gevoelen so te schikken alsmen de kleederen kan doen / na 't fatsoen van grote lieden; de voortreflikheid des mans / en de vaderlike gunst die ik van hem genoten hebbe / souden my aanstonds doen veranderen. Echter stelt het my gerust / dat ik hem gekend hebbe van so grote bescheidenheid / om self sijnen minder in een ander gevoelen te verdragen; als sijn verstand groot was / om boven anderen veel te weten en wel te leeren.

IX. HOOFDSTUK.

Onderfoek der Tegenschriften, die met uitgedrukte namen der Auteuren uitgekomen zijn.

§. 1. VAn die vermomde schrijvers kom ik tot de genen die hunne namen bekend staan / en met ongedekten aangesighte tegen my verschijnen / doch die moet ik wederom in tween onderscheiden / na dat se verdienen. Want sommige betonen kennisse noch Liefde in hun schrijven; andere ten minsten een van beiden. De laatsten zijn alleen enig antwoord weerdig; welken ik derhalven ieder van hen in 't besonder geven sal; so God wil en wy leven sullen: maar d'anderen t'samen in dit eene hoofdstuk hier betrekken / om hen niet geheel voor by te gaan; nocht aan hen oft anderen te doen vermoeden / dat se boven de kragt van antwoord waren / ende 't spel gewonnen hadden. Dese zijn Simon de Vries, Hendrik Brink, Melchior en Jacobus Leydekker, Petrus Hamer en Jacobus Koolman. Siet hier dan den eersten.

I. de SATAN in sijn *wesen*, *aart*, *bedrijf*, en *guichelspel*, vertoont in een historische verhandeling van Duivelen, Gesighten, Spooken &c. nevens *Afweering* van 't geen daar tegens ingebracht word, met menigvuldige verwringingen der H. Schrift, en tegenspraak der gedurige ondervinding.

Door

Door *S. de Vries*, t'Utrecht by A. Schouten.

§. 2. Dese man / bekend door de veelheid sijner uitschriften / en uitgegevene fabelen / komt hier nu met den Duivel voor den dagh: en willende betonen / dat hy hem seer wel kent; beschrijft hem hier op sijne wijse in sijn eigen wesen, aart en bedrijf. Sijne vorige schriften hebben ons genoegsaam blijk gegeven / om te doen geloven / dat hy wijs genoegh is om die fabeltjes / die hy ons in dese twee boeken (want daar isser noch een op gevolgd) met gansche balen ter merkt brengt / self op te soeken / naawkeurig uit te kiesen / en schikkelik by een te stellen. Maar tusschen beiden disputeert hy tegen my in sijne Afweeringen; en brengt somtijds iets ter bane / dat my wel in die gedachten heeft gebraght / oft hy moghelik reeders hadde; en sulx by den eersten druk gemeld. Doch nadien hy hoog en duur versekert / dat het altemaal sijn eigen werk is / so wil ik hem daar in geloven / om dat het dan so veel te minder quaad is / so een mensche sottelijk sondigt / dan ofter sulke vele waren. Want ik ook niet soude weten uit te vinden enen tweden sulken gelikeliken / vuilen en godslasterliken Schrijver / als ik hier met een besonder staaltje tonen sal. Hoort wat de man seit.

§. 3. Alsmen naaw let op de voorstelling der historie Bileams, Num 22: 1. so schynt niet duisterlik te blyken, dat hy (die een *Tovenaar* was, Num 24: 1. en door de bose geest voorsegginge deed) de Satan vraagde, die hem dan door sijn Eselin antwoord deed toekomen. Want indien hy de spraak door sijn Beest niet gewoon ware geweest, buiten twijfel sou hy door so een schielijk en ongemeen wonder seer verschrikt zijn geworden: In tegendeel stelt de Text hem niet verbaast, maar toornig voor. Als d'Eselin tot Bileam had gesegd, Vs. 28. *Wat heb ik u gedaan, dat gy my nu driemaal geslagen hebt?* so seide Bileam Vs 29. tot d'Eselin, niet ontsteld, maar gemeensaam, als die sulken spraak wel gewoon was: *om dat gy my bespott hebt. Och of ik een swaard in myne hand had! want ik soud u nu dooden.* Hier tegens strijd niet het geen 'er staat, Vs 28. *De Heere opende den mond der Eselinne:* want God deed nu sulx, om Bileam wat anders te doen horen, als hy gewoon was van sijn Beest te verneemen. Ik hebbe sijne woorden dus volkomen hier verhaald / om hem des te naakter te ontkleeden. Maar wat dunkt u / Leser? Is 't nu langer wel de pijne weerd / hier tot Gods eere sulk een groot mirakel af te maken / dat hy eens den mond der Eselinne heeft geopend, om die te doen spreken: by aldien de Duivel / al 2300 jaar te voren hebbende gesproken door de Slange / (so seggen de menschen / maar God seit het niet) en also het spreken door de beesten al so lang gewend; hier daghelijx gesproken heeft met Bileam door d'Eselinne?

§. 4. Ik seg dat dit een grouwelijk gevoelen is. Enen esel te doen spreken is een godlik wonderwerk / waar door de Wett van Moses ook bevestigd is: 't gene self den Engel / die in volle kraght en salligheid by God gebleven / en nu besonderlik in die besendinge daar by den Esel tegenwoordig was / niet eens word toegeschreven: maar so dat beest nu spreken soude /

 het

het was dat self de HEERE het den mond moest openen. En heeft de Duivel (laat hem ook al geen gevangen zijn) die naast 2300 jaren al van God was af geweken / en tegen God gekant / sulken goddelike kragt: dat hy sulken botten beest so dagelyx doet spreken; en dat tegen God aan / om sijne wegen met sijn volk te verhinderen? En dan scheld Bekker noch de gereformeerde Kerk / als hy sulke schendbrokken van de Kerke tegenspreekt: dan ontkent men noch / dat so grove dolingen ook onder ons geleerd en geduld / en gevoed worden; die een oud man t'Utrecht openbaarlik en met opsett uitgeeft. t'Utrecht / seg ik / daar de lieden wonen / die my in de Kerk niet dulden moghen; en my godslastering verwijten / om dat ik sulken Duivels praat in onse Kerk niet dulden wil.

§. 5. Maar Bileam wierd niet verschrikt / so was hy 't dan gewoon. Kraghtig bewijs! Elisas jongen wierd ook niet verschrikt / wanneer hy 't yser op het water drijven sagh; maar wel wanneer het sonk: 2 Kon. 6:5, 6, 7. So was de jonge dan gewoon / dat het yser swom / maar niet dat het te gronde ging. Is 't niet een schoon besluit? De Schrift en spreekt niet meer van desen dan van genen / dat sy van 't wonder zijn ontsteld geweest / maar zijnse 't daarom niet geweest? Of was 't ons nodiger te weten / hoe sy doch te moede waren / hard of week van herten; dan voor ons selve toe te sien / dat wy onse herten niet verharden. Siet of dit nu niet is de Schrift verwringen, en na sijne valsche stellingen te buigen: om daar uit te halen dat daar gansch niet in en is; ja tegen Schrift en Reden strydt. Meer en haal ik uit die boeken niet voor 't licht / om den tijd en 't papier niet te misbruiken / noch den Leser te verveelen.

II. De GODSLASTERINGEN van den Amsterdamsche Predikant *Bekker*, ter waarschouwinge van alle vrome liefhebbers des lands, wederleid in de Voorreden van de *Toetsteen der Waarheid en der Meyningen*, door Henricus Brink Dienaar der Gemeente J. C. tot Utrecht.

§. 6. Daar set hy onder uit Actor. 20: 29, 30. Sware wolven sullen tot u inkomen &c. Sulken wolf van een Godslasteraar ben ik by hem: en so stelt hy de grote Gemeente van Amsterdam / in myn persoon / op het schavot. Dese schone Voorrede had hy voor dien Toetsteen gestelt / waar in de Professor Koel / en ik noch meer / onkristelijker wijse gheheeld worden. Doch also hy / door lastersucht / meer haast hadde met die Voorreden dan met het Boek / daar de Professor noch ik niet in te passe komen; en het Boek niet veel aftrek hadde; so heeft hy de Voorreden / met desen besonderen Titel / mede afsonderlijk doen uitgeven: in hope dat die door den kleinen prijs te gereeder onder 't volk soude raken; 't welk te betoeren sijn eenigst opsett is / in al sijn woelen / en sijn schrijven tegen my. Hier in toont hy nu met een / hoe getrouwen Dienaar dat hy van den sachtmoedigen Jesus is. 't Geschil / van dien Professor in 't Latijn onder de geleerden behandeld / brengt hy in Duitsch / en onder 't volk. En dat by Kerk en Staat is afgedaan / graaft hy wederom op: so schuw is hy voor twist / dat hem leed is so die eens magh ophouden; so gereed om de ergernissen te bedek-

bedekken / en weeg te nemen / dat hy die self wederom in 't openbaar brengt. My aangaande / so bekent hy in dit lasterschrift / dat hy self myn leerling is geweest: en beliegt met eenen aassem sijnen eertijds trouwen meester (blijk sijner eigene schriftelike getuigenissen onder my berustende / en regelreght hier tegen aan) dat ik in dien tijd / als hy by my leerde / valsche leere geaaid hebbe / die ik namaals herroepen moeste.

§. 7. Maar isser wel een sier van geloofweerdigheid in sulken schrijver? isser mate in sijn lasteren? nadien hy self daar toe stoffe neemt / uit dien dat ik in de Synodus tot Bolswaard 1671. met ongemeene expressien (so verhaalt hy self de woorden uit de Acten der Synode / een bewijs dat hy niet quaads heeft konnen vinden) myne submissie betuigd hebbe, tot groot genoegen van die vergaderinge? Sal nu de Duivel self uit dese woorden (voordachtelik, van de Synode self tot mynen lof aldaar gesteld) stoffe konnen vinden om te lasteren? Bzink vindse: want dese ongemene expressien (seit hy) van submissie en hebben niet anders kunnen zijn, als schuldbekentenis en belofte van beterschap. Seg / lasteraar / was dan in die Acte schuldbekentenis van my geeischt? Nooit was ik in 't minste beschuldigd by de Synodus / veel min veroordeeld / of van misbedrijf of onregtsinnigheid: maar alleenlik van aanstotelike uitdrukkingen in 't voorseide Boek / na 't oordeel van sommigen / dat ook seer verscheiden was. Die te willen veranderen tot gemeen genoegen / schoon in 't minste daar van niet overtuigd zijnde / ja selfs niet eens gehoord: dat ging 't vermoeden van de Synodus te boven / ende was derhalven ene ongemeene submissie, die dat groot genoegen aan de Synodus gegeven heeft. Myn Nodig Beright gesteld in mijne Toespijse, (so ik die naschriften over mynen Catechismus noeme) sal den bescheidenen Leser / die de moeite nemen wil dan na te sien / van de reghte waarheid wel berichten. Siet daar dan sulken klare proeve sijner Lasterhunde. Op deselfde wijse gaat hy al geduric voort / tegen alle waarheid / tegen sijn beter weten: regelreght het tegendeel verhalende van 't gene aan my en door my is geschied. Ik voeg hier by / om dat het ook van hem is.

III. ONGENOEGSAME SATISFACTIE, gedaan door den Auteur van het Boek de *Betoverde Weereld* genaamd, in sekere *Artijkelen*, uitgegeven na den 22. Jan. laastleden.

En word aangewesen, hoe het de reeds gegevene schandaal onafwisschelik soude vermeerderen, indien deselve Auteur daar op tot de Bedieninge des Predikamts in de Gereform. Kerke wederom werdet toegelaten: door den selsden H. Bzink.

§. 8. Dit tweede Lasterschrift is wel in opset tegen my / en de tijtel toont genoegsaam / waar hy henen wil: maar in sijn beslagh is het tegen de Classis van Amsterdam / die hier in gemeesterd word van Bzink. Kan sy 't lijden / ik ook; so de HEERE doch geseid heeft / vloek Bekker, so laat hem vloeken; dus maakte sich David aleer van Simei af / den Soon van Jemini. 2 Sam. 16: 10. en ik my ook van Bzink Jan Grankes Soon.

Doch

Doch zijn de Classis en ik 't noch alleene niet dien dit betreft: maar deſe man beſtaat ſelf de aanſienlike Heeren de Burgermeeſteren onſer Stad te ſcholieren: hen met naam en toenaam aanſprekende in ſijne Opdraght; op dat elk wiſte / hoe de Heeren heten / die van Bijnk tot Utrecht onderright moeten worden / hoe ſy hare Stad regeeren ſullen. Want hy geeft voor reden / waarom hy hunne Ed. Gr. Achtb. dit werk opdraagt / om dat de Classis by den uitſlagh mijner ſake in hare Acte geſteld heeft / dat ſich de Ed. Gr. A. Heeren Burgermeeſteren die Reſolutie hebben laten welgevallen. Maar dat en hadde niet moeten weſen: Bijnk ſal nu ſeggen / waarom dat ſich de Heeren van Amſterdam ſullen Reſolutie niet behoorden te laten welgevallen. Hy verſchoont hunne Ed. Gr. A. A. wel / op 't einde van den Opdraghtbrief / als van de Classis niet wel geinformeerd zijnde: Maar nu ſal hy / die t'Utrecht beter weet wat tot Amſterdam omgaat / en op ons toeſiet / de Burgermeeſteren onſer Stad wel trouweliker informeeren, dan de Classis heeft gedaan. Wat dunkt u / Leſer / is 't de pijne weerd / dat ik het Boek ſelf leſe? Ik en ſal. Self de Voorrede is vol van onbeſchaamde leugentaal. De tijd worde nutter aan wat anders beſteed: en ſo hy moet beantwoord weſen / dat ſal wel een ander doen dan ik.

IV. De Godlikheid en Waarheid der H. Schriften, te gelijk van den *Chriſtelijken Godsdienſt*, verdedigd tegen de Betoverde Weereld van B. Bekker, door *Melchior Leydekker*, SS. Th. Doctor en Profeſſor tot Utrecht.

§. 9. Dit is nu een Profeſſor, welke naam iemant ſoude konnen nodigen om ſijn boek te leſen; ſo hy hemſelven niet aanſtonds met d'eerſte woorden van den tijtel verried. Want ſullende tegen mijn Boek ſchrijven; en om dat reght te doen / mijne gevoelen van de kleine magt des Duivels / wederleggen: ſo komt hy ons van de Godlikheid en Waarheid der H. Schriften, en die van den Kriſtelijken Godsdienſt ſpreken: 't welk of boosheid / of bottigheid / of allebeide is. Voors / ſo hy mijn godvruchtig oogmerk al willens en wetens dus verkeerdelik draait; bot ſo hy niet beter weet / of my niet verſtaat. Maar indien hy my niet wil verſtaan / ſo is het beide waar. Doch dewijle 't Boek eerſt in 't latijn van den Auteur is uitgegeven / en dat my ſedert noch twee latijnſche ſchriften in druk t'huis gekomen zijn; het eene van den Profeſſor Maſtricht mede tot Utrecht / en 't ander van Poiret hier t'Amſterdam: ſo ſal ik hem by die latijnſche Schrijvers laten / om hen t'ſamen eens kortelik in de ſelfde taale te antwoorden daar ſy in geſchreven hebben; of mogelik 't geſchil verder volgens onder de geleerden blijven moghte / na datter de gemeinten maar te veel door ontruſt zijn. Evenwel voor ſo veel als hy 't in duitſch heeft doen overbrengen / ſal ik voor den duitſchen leſer noch iet moeten ſeggen.

— Arme Leidekker!

§. 10. Hy ſeght in den tijtel / dat deſe vertalinge in 8vo van den Auteur ſelf overſien is, en voor goed gekeurd. Daarmede wil hy d'eerſte vertalinge / die buiten ſijn weten of laſt gedaan is / en in 4to gedrukt / te niete doen:

doen: gelijk hy ons ook al verscheide malen in de Couranten gewaarschouwd heeft. Maar diese beiden tsamen / ende met het latijn vergelijkt / moet in twijfel raken / of de eerste vertalinge niet wel so goed is als de laatste: doch dat laat ik aan den Leser. Van sijne opdraght aan de Heeren van Amsterdam / gelijk die van Bzink; en waar hy al met dat Boek is na toe geweest / en wat al winds daar mede is gebroken: daar af sal ik by dese gelegentheid niet spreken; maar alleenlik reden geven / waarom ik my niet en stelle om dat Boek te wederleggen. 't Is om twee of drie besondere en algemeene gebreken die het heeft: ontrouwigheid in 't voorstellen / so van mijne saak als van mijne gevoelens; mishaveling ontrent het hoofdverschil; en dat het voor de rest ook niet dan wildsang is. Dit staat my hier met weinig woorden aan te wijsen.

§. 11. Sijne ontrouwigheid in geenen deele te verschonen. Te weten, dit is, seit hy al ten eersten pag. 1. des Schrivers gevoelen, *datter maar een Engel gesondigt heeft.* Daar heeft hy in het duitsch nu by gelapt / zijnde tsedert van de valscheid overtuigd: want of hy schoon op een plaats of twee van den Duivel en sijne Engelen gewagh maakt, dat heen schijnt nochtans sijn geheele Boek te lopen, dat hy met Daillon maar een bose Geest of Duivel gelooft. Dit heeft hem M. D. E. P. al na behoren voorgehouden / hier voor pag. 18. van my gemeld / tot welk beerken ik den Leser wijse. Hy geeft my ook na / dat ik segge / dat de Joden in Christus tijd sommige siekten onder de menschen, den Duivel als de oorsaak toegeschreven: pag. 4. daar ik uitdrukkelik in 't 26. hoofdstuk des IJ. boex beweere / dat de Dæmones, welken sy die toeschreven / van den Duivel en sijne Engelen onderscheiden zijn.

§. 12. Deselfde valscheid pleegt hy met de Acte der Synode / die hy pag. 6. also verhaalt / als of het d'eigene woorden waren. Want hy seit: Dus liggen de Acten. En ondertusschen brengt hy die daar ook so by / gelijkse in dat straatbriefje staan / 't welk ik in mijne Nodige Bedenkingen pag. 33. nevens de reghte Acte der Synode gestelt hebbe; om den Leser self te doen sien / 't wesentlijk onderscheid dat tusschen d'een en ander is. 't Welk ook de Professor naderhand / so 't schijnt / bemerkende / hier in 't duitsch niet blotelik meer seit / gelijk in 't Latijn / dus luiden de Acten; maar daar by doet / so alsse ons zyn overgeschreven. Maar is dat nu bewijs van sijne opreghtigheid? waarom heeft hy van dien overschrijver de reghte Acte niet geeischt? 't welk hy trouwens niet behoefde te doen: also hyse konde hebben uit de Acte der Synode van Utrecht / in voorleden September al gehouden / waarin die van Noordholland van woord tot woord verhaald staat; en die hy self hier ook stelt pag. 20. Waar toe dan noch die andere voddige Acte hier te laten staan / dan om sijne eigene ontrouwigheid en onvoorsigtigheid met de daad self te bewijsen?

§. 13. Dat nu 't ganschе Boek in 't wild loopt / blijkt daar uit / dat het geen doel treft / noch op de sake self aankomt: maar alleenlik spreekt van de gronden en de boeken daar ik my.. gevoelen uit gehaald magh hebben;

en wie de genen zijn die my behoren te weerleggen / te weten de Carteſianen; maar dat ſy dat niet konnen doen: dan wel hy / met de genen die van d'oude Filoſofie zijn; doch die en willen niet / maar laten 't op de anderen ſtaan. Voorts is dat niet genoeg voor my / een Carteſiaan te zijn; daar ik niet veel tegen hebbe / ſo ik daar ſlechs wijs genoegh toe ben. Maar ik hebbe mijne dolingen uit Hobbes, (meent hy wel te weten) en Spinoſa. Al den ouden ſang. Sal ik hier noch eens moeten ſeggen / dat ik aan Hobbes niet gedacht hebbe / in al den tijd dat ik met dit werk te ſchrijven beſig was / noch geweten dat hy van die dingen ſchreef? Want in ſijn boek de Cive lang voor deſen een ſtuk weegs van my geleſen / was my van die ſtoffe niets ontmoet; en in ſijnen Leviathan had ik noch niet eens geſien: maar daarna / wanneer ik hoorde / dat men Hobbes mede onder mijne Meeſters telde. Maar Spinoſa! hoe komt de man aan 't woord? of hy moet my / of hy moet Spinoſa niet verſtaan. Indien ja: ſo is't moedwilligheid; om my met quade namen te beſwaren / en ſo onder de gemeente meer verhaat te maken. Hy maaktet noch al erger / en verſierd ſijn boek op ſijne wijſe met verſcheidene loopſes / en ſpreukjes / uit latijnſche en griekſche Dichters / uit d'Oudvaders / en uit allerhande ſchrijvers: welke ik niet ſien kan waar toe datſe dienen; dan om te betonen / dat hy die ſo wel geleſen heeft als Hobbes en Spinoſa. Maar ik ſcheide van den Profeſſor / en ga over tot den Predikant.

V. *Dr. Bekker* PHILOSOPHISE DUIVEL, en op niew *Betoverde weereld* wederleid en onttoverd.

Met een *Voorafſpraak*, van het gebruik en misbruik der Philoſophie, en een *nareden* van de Rampen der Gereformeerde Kerk, door *Jakobus Leidekker*, Dienaar J. C. tot Willemſtad.

§. 14. De Voorafſpraak en behoeft geen ſpraak; alſo die ſpreekt van 't gene my niet aangaat: waarin ik my gedraage tot het gene ik in 't IV. en V. hoofdſtuk van dit Kort Bericht in 't breede verklaard hebbe. Doch hier mede toont hy / dat ſijn ganſche werk mis is / dewijle hy op dien ingebeelden grond toetreed / als oft ik de Filoſofie meeſteresſe maakte van de Schrift. 't Selfde geeft hy ook al met den Tijtel te verſtaan / van Philoſophiſchen Duivel: ſchoon ik duidelik leere / dat ik den Duivel in de ganſche Philoſophie niet en vinde; maar alleenlik in Gods Woord. Hy heeftet ook niet in / of de anderen hebben 't al gehad; het is al 't ſelfde werk. In de Nareden haalt hy de Coccejanen en den Profeſſor Röel dapper over: en toont ſo / waar het hem neffens ſijnen broeder en alle d'anderen / om te doen is. Anders dunkt my / dat ik in ſijn ſchrijven ſie / ſo hy by man ware / en niet aan dat geſelſchap vaſt: met hem ſoude beter zijn te handelen dan met ſijnen broeder; alſo hy met meer beſcheidenheid en met beter ordre / ende meer ter ſake ſchrijft.

§. 15 Een ding ſal ik / tot een proefſtuk van den grond der algemeene beſchuldiging / daarmen my mede beſwaart / uit deſen Schrijver aantrekken;

ken; om dat hy sich alderbest daar in verklaart. Het is in 't gene sy seggen/ dat ik de H. Schriftuur mishandele, verdraije, bespotte; of so 't noch erger heten magh. Merkt doch/ dus schrijft hy. Nu de H. Schrift so oneerbiedig behandeld word van een Leeraar, een onderrighter der onwetenden, dat steekt het hert van onsen hervormden Godsdienst. Ik haal hier geen staaltje by, om niet te vroeg te seggen dat wat later te pas komt: (maar 't komt hier/ als gy sien sult/ Leser/ op geen staaltjes aan) 't is meest (seit hy verder) in die *lasterlike gevolgen* die hy uit *onse* Engelen *leere* trekt, en *tegen de Schriftuur* maakt; als met welke die reght *over een steme*. Siet daar in bestaat het dan/ dat ik uit hunne leere, (onse, seit hy) sleghs lasterlike gevolgen trekke; en dat hunne leere met de schrift over een stemt: volgens dien trek ik die lasterlike gevolgen uit de H. Schriftuur; en dat is even veel of ik de Schriftuur self lasterde. Maar is dat niet ene redenloose redeneering? Dat is en blijft de vrage/ of hunne Engelen leere met de H. Schrift over een komt: daar af ik segge Neen. Kond ik seggen Ja: ik souder die gevolgen niet uit trekken: maar om dat de Schrift by my heilig is; so poog ik te betonen/ dat het de sin daar van niet wesen kan. Dienvolgende is hunne redenkavelinge eens/ als oft een Papist seide/ dat wy de H. Schriftuur lasteren: om dat wy een lasterlijk gevolg trekken uit hunne verklaringe over Gen. 3: 15. daar sy lesen *ipsa* voor *ipsum*, sy voor het selve; stellende Maria plaats van Jesus haren Soon. Gy siet dan/ Leser/ hier het bewijs/ van 't gene ik meer geseid hebbe/ dat sy hunne uitleggingen over de Schrifture stellen in de plaatse der Schrifture; over welker sin in dese sake ik met hem niet eens kan worden.

VI. VOORLOPER tot de volstrekte wederlegginge van het gene de heeren, *Orchard*, *Daillon* en *Bekker* hebben aan het licht gebracht, aangaande de *werken* en *magt* der *Geesten*, en met name der *Duivelen*; door Petrus Hamer Dienaar J. C. tot Niewmansdorp, uitgegeven na Kerkenordre.

Met belofte *refutatoir* van sekeren *Brief*, aan een *Regent* van Amstelдam, dato 18 Maij 1692.

§. 16. Dit boerken krijg ik noch op 't laatst in handen/ in verwachtinge van een boek/ dat de Voorloper belooft. Derhalven heb ik reden/ om dat af te wachten: dewijl ik/ als dat komt/ dan met een wel seggen kan/ wat ik hier nu seggen sou e. Want ook so dat boek ene volstrekte wederlegginge wesen sal/ so en heb ik my voor af met geen vergeefschen arbeid te vermoeyen: als ik dan weerleid worde/ so heb ik naderhands niet meer te seggen/ dan te belijden dat ik gedoold hebbe. Volgens d'afschetsinge die hy maakt op het einde/ so heeft hy 't al niet qualik voor. Want hy wil myn ganssche werk van voren tot achteren ondersoeken/ en my volgen op myn eigen spoor. Indien D. Hamer met die volstrekte wederlegginge hadde kommen gereed zyn/ voor den uitslagh myner saken by de Classis: misschien hadde die myn werk so gevonden om my te overtuigen; of self/ door syne redenen boven die van hunne gecommitteerden meer versterkt/ my

tot nader satisfactie verplight. So doende hadmen al dat rasende gewoel dan die circulaire Brieven, Gravamina, Requesten, en diergelijke konnen voor komen.

§. 17. Maar ik ben genoodsaakt te belijden / dat ik uit desen Voorloper geenen goeden Navolger kan te gemoete sien: so byster als de man mijnen sin en woorden verdraait / het pad misloopt / ende in de lucht schermt; so dat ik naawlix wete wie daar in sijn meester is. Selfs in sijnen Korten Inhoud van dit voorwerk kan hy dat niet laten. Want daar legt hy my te laste / dat ik my selven uitgeve voor den genen die den menschen nu noch eerst Gods vrese leeren wil; en dat boven Moses, en noch meer boven Christus. Is dat waar / so ben ik een godslasteraar: indien niet / so is hy een lasteraar van sijnen broeder. Doch die van den Broeder qualik spreekt, die spreekt qualik van de wett. Jak. 4: 11. Te vergeefs geest sulk een dan voor / dat hy om Gods waarheid voor te staan / sijnen broeder tegenstaat. Had hy ene volstrekte wederlegginge mijner Uitlegginge op den profeet Daniel gemaakt: daar toe heeft hy vier jaren tijds gehad; daar was hy in sijn element. Daar mede had hy sijne profetische uitleggingen over de Psalmen konnen bevestigen: welker seer weinige met de gronden en den stijl dien ik houde over een te brengen zijn: dat had ook sijn eigene sake geweest. Maar dan had hy ook alleen gestaan; also sich buiten hem ook niemant heeft geopenbaart / die op dat werk sonderlinge wat te seggen maakte. Maar dit moet hem daar in lichter vallen / dat hy veel geselschap heeft / ende op den hoop mede toeloopen magh. Ik sal ondertusschen / so God my leven en gesondheid laat / sijn groot boerk verwachten; en dan als dan.

VIII. Het VERGIFT van de *Cartesiaansche Philosophie* grondig ontdekt; en meest historischer wijse, uit de schriften van *Descartes* selfs, en van andere schrijvers, so voor als tegen hem, getrouwelijk aangewesen.

Opgestelt tot een grond van de wederlegginge van *Bekkers Betoverde Weereld.*

Door *Jacobus Koelman* Dienaar des H. Euangeliums, *Lib. Art. Mag. & Philosophiæ Doctor.*

Gal. 5: 12. Och of sy ook afgesneden wierden, die u onrustig maken!

§. 17. Dit is een boek van twee boek papier / en also groot genoegh / om maar een grond van de wederlegginge mijns Boer te wesen. Het ware wonder / so Koelman sijnen vinger ergens uit enig niew seer soude konnen houden: het schort hem niet aan nagelen / om alle oude wonden op te krabben. Hy als een Philosooph kant sich tegen de Philosophie van Descartes. Dat magh hy myntent halve wel doen: ik en wil daar voor tegen hem geen haruas aantrekken. Daar zijn wel nader en bequamer toe dan ik. Maar nochtans meint hy dat my dat aangaat / also hy dit groot boek tot enen grond van wederlegginge tegen my wil doen dienen. Een teken

dat

dat de man al mede niet verstaat / welke de grond zy van myn gebouw / dat hy wil te gronde werpen. Ik hebbe met desen grond niet te doen: maar sal eens afwachten / wat wederlegginge hy daar op bouwen sal. Ondertusschen heeft hy vry seggen / in al wat hy seit door dit geheele Boek: daar ik niet in mein te lesen; ten zy / om de historien die hy daar in verhaalt. Want dien arbeid acht ik niet onnut / ende in dien aansien dit Boek beter dan al 't gene dat hy tot noch toe van syn eigen heeft aan 't licht gegeven.

IX. WEDERLEGGINGE van B. Bekkers *Betoverde Weereld*, het I. deel ingesteld door *Jacobus Koelman*.

Met een Aanhangsel van den Duivel van Tedworth, en een Brief van den Hooghgeleerden H. Morus aangaande Tovery en Waarseggery, uit het Engels vertaald.

§. 18. Wyse luiden souden my grotelyx beschuldigen / so ik werk dede / om een boek als dit is te weerleggen. Den Tedwordschen Duivel met een Brief van Morus daar af / en de circulaire Brieven met het oproerig Request, en andere wydlopige uit schriften van syns gelyke schryvers in desen / daar uit genomen: sal de halve dikte van het Boek en de meeste kragt van syn bewys vergaan. Voorts word het door al 't gene dat hy wydlopig van het myne daar in uitschryft / sonder te weerleggen / genoegsaam wederleid. Derhalven kan ik sulken *Zerah*, dat is Opgangh, aan dit boek niet sien / als het soude moeten zyn; indien het ander *Perez* dat is Doorbreker heten moet / om dat het voor dit I. Deel door meerder haast is doorgebroken. Want dese schone gelykenis gebruikt hy in die vergiftige Voorrede van dat Vergift uit het gene Genes. 38. van Thamars bloedschande met Juda verhaald word. Niet ongepaselyk also hy daar door te kennen geest / dat syne beide papierekinderen onecht / en tot ontdekkinge van syne schande aan 't licht gekomen zyn.

§. 19. Aan syn Nederlands Ondergang, al raaktet my in het besonder niet / dat op verre na so dik van bladen niet en is; wil ik wel wat tyds besteden: om daar staaltjes van afgryselyke lasteringen uit te halen / daar een Land om moet te gronde gaan; die Koelman self daar in heeft uitgebraakt / tegen de Broeders en tegen de Overheden. Waar uit blyken sal / dat syne Boeken geen leesens (ik swyge wederleggens) waardig zyn; als hunne schryver meldende / dat hy is van de genen voor welken ons d'Apostelen Petrus en Judas so ernstelik gewaarschowd hebben / datse de Heerschappyen verwerpen, en de Heerlikheden lasteren. 2 Pet. 2: 10. Jud. vs 8 Ik sal hier maar een proefstuk / dat my betreft / daar uit ten voorschyn brengen.

§. 20. Sich verstout hebbende / om als Christi gesonden dienaar (denk niet Leser / dat hy een gemeen predikant is) alle standen van menschen / onder voorgeven van 't bestraffen hunder sonden / op ene lasterlike wyse uit te schelden: so stelt hy dat voor eerst aan d'Overigheid te werk pag. 38–44. Van de Polityken gaat hy over tot de Kerkelyken; en daar tast hy eerst de Leeraars aan / pag. 44, 45, 46. Daar na de Ouderlingen en de Diakenen /

beide pag. 46, 47. Hy gaat over tot de kerkelike Vergaderingen; en seit eerst/ wat hem op de Kerkenraden schort pag. 47, 48. Daar na de Classen/ pag. 48-51. En ten laatsten de Synoden pag. 52. In dat van de Classen is de krop meest vol van 't gene my betreft. Hoor toch Leser/ so verbaastheid uw gehoor niet hindert/ hoe vuil dat dese sijne man in 't lasteren/ en hoe heet dat Koelman in sijn schelden is.

Een Predikant van Amsterdam heeft een growlijk Boek geschreven, de *Betoverde weereld* genaamd, opgepropt van schadelike en zielverderflike valsche stellingen, tot vermindering en verbrekinge van de geloofwaardigheid der Schrift: loochenende 't geen God van de Engelen, goeden en quaden, en van haar verschijningen en werkingen geopenbaart heeft, bespottende en ten spot stellende de *heilige Historien*, en onse *Oversetting* van den Bijbel, en godtlasterlijk *den H. Geest en Christus* selfs onwaarheden in 't spreken en schrijven toeschrijvende, (d'Oversettinge stelt hy tusschen de H. Historien des Bijbels en de woorden van Christus en den H. Geest) verdraayende en verwringende de Schrift op duisend plaatsen, aanlopende klaarlik en veelvuldelik tegen de Formulieren van eenigheid (dit seit hy/ die om sijn onbesuisd en hardnekkig dwaas schrijven tegen de Formulieren/ is uit sijnen dienst geset/ en noch dagelijx daar tegen raast en schrijft) tegen de Leer van de Gereformeerde Kerk, en tegen de Catechismus en Confessie: opende den mond der Vrygeesten, verblijdende de herten der Atheisten en Papisten, en bedroevende alle vromen, en schuddende het geloof der swakken: Met een woord, handelende daar in weinig anders dan een Atheist en profaan mensch. Siet daar een levendige schildery van Koelmans Geest: God behoede my/ dat ik hem na sijne dwaasheid antwoorden soude!

§. 21. Maar wat raakt dat nu de Classis? Niet alleen de Classis/ Leser; maar ook de Kerkenraad/ daar 't Request van sijne leerlingen/ en de Circulaire Brief van sijnen maker Bakel so gemakkelik gehandeld zijn. De Kerkenraad heeft hier noch d'eerste beurt. Die heeft (seit hy) den selven Predikant, op het geven van die onuitspreeklik grote ergernis, niet van het Avondmaal, ja ook niet van de Preekstoel gehouden: maar heeft hem niet alleen als voren vryheid daar toe gegeven, maar ook hem laten het H. Avondmaal meermaal uitdeelen (ja/ Koelman; en dat is geschied/ met meerder toeloop/ aandachtigheid en sedigheid/ als anders; 't en waren gansch geen Atheisten die daar quamen) tot dat negen maanden of meer, na d'uitgeeving van dat heilloos Boek, die *Classis* van Amsterdam (nu komt het tot de Classis eerst) op de enige weinige versachtingen van sijn woorden, en van de sin van sijn Boek, doch sonder daadlike herroeping van het selve, en op belofte van in het toekomende sijn gevoelen publijk te verswijgen, voor tien weken heeft gesuspendeerd van sijn dienst, en daar op beloofd en vast gesteld hem weder toe te laten tot sijn dienst. Helaas! waar sijn wy toe vervallen! 't Verdriet my/ dien vuilen dreck verder op te schuffelen: want dat slingert noch so voort, veel langer dan ik daar verhaald hebbe. Daar seit hy/ dat ik swaarder straffe dan een openbaar Overspeelder weerdig ben;

dat

dat God noch sijne vreſe by de Classis niet in 't oog is; dat sy God tergen; dat Kerkenraad noch Classis in desen geen goede conscientie gehouden hebben: want voor Hobbes noch Spinosa so veel ergernis en schade niet gegeven is. Eindelik / so slaat hy beide Classis en Kerkenraad met sijnen Apostolschen Bixem; en hy dreigt noch meer: wanneer hy seit pag. 51. My aangaande, ik doe hier, tot dat ik nader gelegentheid hebbe, (dan sal hy 't noch grover maken) voor de Gemeinte van Nederland ALS CHRISTI GESONDEN DIENAAR, (die boven Classis en Kerkenraad is / ja boven Synoden / boven Staten en Magistraten; so als hy door gaans / en besonderlik in dit geschrifte toont) mijn *publijke Protestatie* (onder dien naam heeft hy voor desen een ding uitgegeven / van gelijken inhoud en uitspoorigheid als dit) en betuiging, tegen 't geen die Kerkenraad en Classis van Amsterdam in desen, TOT ONEER VAN DEN HEERE, en ontstichting van sijn volk gedaan, of versuimd, en nagelaten hebben. — volkomen waer!

X. OVERWEEGING van het Hoofdpoint in Do. Bekkers Bock, genaamd de Betoverde Weereld, te weten, *of de Duivel op een menschen kan werken?* is ondertekend. N. M. V. Holy, by Pieter Rotterdam gedrukt.

§. 22. Dit had ik by den eersten druk door haast vergeten / hoewel voorgenomen hebbende daar af te spreken / als blijkt uit het geene ik in 't III. hoofdstuk op 't XV. Boek aangetekend hebbe. Den Advocaat van Holy oordeelt pag. 1. dat mijne redeneeringen swak en gebrekkijk zijn / en mijne stellinge *heterodox*, dat is onregtsinnig is; dienvolgende degenen qualik onderright, die deselve met enen blinden yver aanhangen. Daar valt niets lichter te seggen als dat: de swarigheid sal in 't bewijs gelegen zijn. Welke nochtans wederom seer klein sal zijn / so maar wat getoond kan worden gelijk de schrijver daar / en verdolgens pag. 2. hemselve voorstelt dat het fondament by my gelepd / 't eenemaal los en wankel is.

§. 23. Maar dat poogt hy op het midden van de 2. ende voor aan op de 7. pagina te tonen / door ene vrage / hoe ik weet dat de Duivel geen Lichaam heeft / so ik uit de natuur niet eens kan weten datter een Duivel is? 't welk even veel is of hy my vergde heen te seggen / hoe de menschen in de maan gekleed gaan / indien ik uit de natuur niet eens kan weten of 'er menschen in de Mane zijn. Hy tekent op de kant enige plaatsen van mijn II. boek / maar niet de gene daar hy ooit uit sal doen blijken dat ik uit het schriftuurlijk woord רוח of δινεῦμα d'onlichaamlikheid des Duivels poge te bewijsen. Maar hy self is gehouden te bewijsen / dat de Duivel een lichaam hebbende, op den menschen werken kan. Doch hy schermt geheel in wild wanneer hy my bewijsen wil / dat alle lichamen uit geen vleesch en been bestaan. Want waar toon ik my so fott dat ik sulx beweere soude? In het I. hoofdstuk geef ik 't onderscheid van Geest en Lichaam te verstaan.

§. 24. uit des Duivels verleidinge aan d'eerste menschen gepleegd / heeft hy geen regt om tegen my te pleiten / voor dat hy op het onderzoek / dat ik daar af in het 20 hoofdstuk doe / eerst sal geantwoord hebben. Dienvol-

volgens is 't vergeefs al wat hy heen en weder op het verdere deel der 3. en voorts op de 4. ende 5. pagina: alſo alle die redeneninge zijn buiten my / die ronduit bekenne dat ik 't verhaal van Moſes niet verſta / maar allenelik gelove / dat de ſonde (ik en weet niet hoe) haren oorſprong uit den duivel heeft: en dat ſulx wel geweeſt kan zijn ſonder dat de Duivel 't alderminſte op den menſche heeft gewerkt; daar af ik Bileam tot een exempel ſtelle. Want wat ſin ik eindelik na mijn verſtand aan die hiſtorie toepaſſen ſoude / daar komt het hier nu niet op aan / en onbreekt de tijd en plaats.

§. 25. Maar de binding des Satans en ſijn branden in het helſche vuur / is waar dat ik geenſins lichamelik verſta: doch evenwel in ſulken ſin als na vereiſch van ſaken paſt; onlichamelike geeſten / onlichamelike banden / onlichaamlijk vuur: gebonden / dat is die bepaald / bedwongen en belett van menſchen quaad te doen; en branden in een duiſter holl / dat is / ten uierſten elendig / en van Gods heetſte grimmigheid gevoelig zijn. Dat bewijſt de Schriftuur by gelijkenis ſprekende; wanneermen ſiechs / op 't oogmerk / maar niet op d'omſtandigheden ſiet / gelijk ik ſpreek ter ſelfde plaatſe uit mijn Boek daar by gebracht.

§. 26. Wat aangaat de Engelen pag. 6. ſijn E. moeſt mijn 10. en 11. hoofdſtuk wel geleſen hebben: en daar uit geſien / dat van d'ongewone en boven natuurlike tot de gewone en natuurlike werkingen der boſe Engelen geen gevolg te maken is. Want ſo weinig als ik ontkenne 't gene niet ontkend kan worden dat de boſe geeſten werkſaam zijn; ſo ſwaar ſal 't den Heer van Holy te bewijſen zijn dat ſy buiten ſich / en met namen op de menſchen werken. Maar ik hadde meer beſcheidenheids van hem verwacht / van my toe te ſchrijven / pag. 8. dat ik het vermoghen van den Almaghtigen God en ſo vele mirakelen der H. Schrift hebbe derren beknibbelen en wraken. Van mijn Boek ſpreeke al te klaar het tegendeel; ſo dat ik geen verantwoordinge in deſen ſal behoeven. Gelijk mede niet / dat de Duivel / ſo hy op de menſchen werk 't invoegen alſmen van hem ſeit / ik hem dan ook wel ſekerlik meer dan iemant anders moeſt verneemen.

X. HOOFDSTUK.

Berightinge in 't gemeen, betreffende noch enige beſondere Schrijvers, die in deſen niet beantwoord zijn.

— Ook de Satan verandert zich in een Engel des lichts

§. 1. Dus verre heb ik my willen ſtellen tegen het ongodlijk ydel roepen van oproerige ſchrijvers; want ſy mogten in meerder godloosheid toenemen. 2 Tim. 2: 16. Nochtans acht ik dit ook al genoegh geſeid; denkende aan d'andere zijde / dat ſy in 't uitwerken van hun bloedig opſet niet meer toenemen ſullen, om dat hunne uitſinnigheid aan allen openbaar begint te worden. cap. 3: 9. Ik onderſcheide billik van die ſchreewers ſulke ſchrijvers / die uit liefde tot de waarheid / en met zorge voor den

vrede

vrede van de Kerke schrijven; of ten minsten iets dat overleggens weerdig is / en antwoord verdient / ter bane brengen. Onder desen stel ik den Remonstrantschen Predikant Joannes Verrijn; die sedigst en bescheidelijkst van allen schrijft. Of ik 't selfde van dien tot Rotterdam / Joannes Molinæus magh geloven / sal ik dan eerst seggen / wanneer ik verder in sijn boek gelesen hebbe: alsoo de voorreden spreekt tot vrede. Echter so als hy 't aanleit / en so ver als ik ook in 't boek van J. Verrijn tot noch toe maar gelesen hebbe / so en treffen sy geen doel / maar slaan te merkelik mis / ook daar sy meinen aldermeest te treffen. Niettemin prijs ik in D. Verrijn / dat hy / (so veel als ik sien kan) willens niet en mist: maar mijne meininge soekt wel te verstaan; en daar hy twijfelt / in de beste vorm te schikken. So wenschte ik ook dat d'andere / die my in den dienst nader zijn / gedaan hadden; want sulk oogmerk en beleid is kristelik; doch daar in te missen menschelijk.

§. 2. Ik hadde wel gemeind mijne Aanmerkingen op die beiden by mijn antwoord op de Pneumatica van Henr. Groenewegen te voegen: maar nu komt my onder 't schrijven nieuwe reden voor / om daar mede te wachten / tot dat de Heer Johannes vander Wayen sijn Boek dat hy tegen 't mijne schrijft / in 't licht sal brengen: also ik wete dat het niet lang aanstaan sal; dewijle 't na by is om onder de persse gebracht te worden; en d'Auteur selve my een deel daar af heeft voorgelesen. Dit nu sal alleen tot nader onderzoek der waarheid / en behoudens de vriendschap tusschen ons beiden geschieden: waar van ons 't beste te verhopen staat. Na dat ik nu dien Heer van lange jaren kenne / so en sal sijn Wakkere en voorzingende geest niet lichtelik iets ongeroerd laten / dat eenigsins aanmerkens waardig is; gelijk ik dat ook al gemerkt hebbe / uit dat deel dat d'Auteur my heeft geweerdigd voor te lesen. Overzulx sal met op sijn Boek te antwoorden / alles beantwoord zijn. Niettemin sal ik niet nalaten / so waar een van de drie anderen iets van den selfden inhoud heeft / dat op sijne plaatse aan te merken. Doch alles onder die kristelijke voorwaarde / welke ons d'Apostel altijd leert bedingen / so God wil en wy leven sullen Jak. 4. 15.

§. 3. Wanneer ik desen tweeden druk begon / heeft my een goed vriend dit navolgende verhaal gesteld / om daarmede so te doen als my goed dunken soude. 't Welk van my in sijn tegenwoordigheid / ende noch van eenen derden overlesen zijnde / so seide ik / dat ik 't dese plaatse in dit werk geven soude; waarin hy te vreden was. Hy is geen gestudeerd Persoon / so alsmen die noeme; heeft het uit eigene beweeginge en buiten mijn weten gesteld: hadden nu drukker werk in sijn dagelijx beroep op handen; soude anders / seide hy / meer daar in gedaan hebben. Ik heb 't gelaten so als 't was / sonder woord of letter af of toe te doen. Derhalven magh dit meer voor een proefstuk dienen om te oordeelen of degeen die my toestemmen / of menschen zijn van een verdorven verstand / of van kleen begrijp / of die in de H. Bladeren min bevreven / of over het gesagh van de H. Schrifture min bekommert zijn; so als in de Voorreden der Synodale Handelingh nu te lesen staat.

Korte Aanmerkingen op de Aaanmerkingen enz. door J. VERRYN.

DE Hr. Verrijn 't opſchrift van ſijn Boek tegen Dr. Bekker ſullende voldoen, ſegt voor af aan ſijn Leſer. *Wy hebben wel in den beginne 't een of 't ander geſien tot waarſchouwinge tegen ſijn (Dr Bekkers) gevaarlijke ſtellingen, maar niet dan latelijk iets, 't welk de gedaante mogt hebben van een ordentelijke wederleggingen enz.* Men heeft by vele hard geroepen, dat Dr. Bekker door veele, en al lange, kraghtig, en ordentelijk wederleid was. Deſen geleerden Heer noemt het waarſchouwinge, en 't geen latelik gekomen is, gedaante van een ordentelijke wederlegging, enz. dan geen ordentelijke wederlegging zelfs nog. Wy zeggen dan met de Hr. Verrijn, dat 'er (hoe hoog ook opgegeeven) tot die tyd toe dat ſijn Eerw. Bock is uitgekomen, geen ordentelyke wederlegging van de Betooverde Weereld is in 't ligt gekomen. Of hy 't nu gedaan heeft ſal den Leſer haaſt ſien.

Hy ſegt dan pag. 3. onder aan. Datter ook Engelen zijn geſchapen, welke geen lichaam hebben, zie ik dat by de meeſte Chriſtenen ontwijfelbaar werd gehouden. Evenwel zyn 'er geweeſt, welke hun een zeker Vehiculum hebben toegeſchreven: dat is ietwes, waar mede hun geeſtelijk weeſen vereenigd is, enz. En een weinig verder: alhoewel ik in der daad van andere gedagten ben. Ik ſta dan den Doctor toe dat de Engelen geſchapen zyn zonder ietwets, 't welk wy gewoon zyn lighamen te noemen.

Daar hy nochtans pag. 34. boven aan ſegt: *Dat hy geen weeſen ſonder ſtof begrijpen kan.*

Merkt nu Leſer; alſchoon 't nu al waar was, of is dat 'er niets in de Natuur is dat ons leeren kan wat het eigendlijke, en ware weeſen van een Geeſt is, nochtans is dat elk ſeker, dat een Geeſt een ſeker weeſen is, (eeven-veel (ſo 't ons hier te pas komt) waar in, of waar uit dat weeſen eigendlijk beſtaat. Een Geeſt is dan een ſeker weſen, en dat kan de Hr. Verrijn niet begrijpen ſonder ſtof. Een van twee dan, of ſtof moet geen Lichaam zijn, of hy ſtaat van 't toegeſtane aan den Doctor af, en wederſpreckt ſich ſelven; doch dat gebeurd wel meer. Ik ſal om dit op een blad papier te doen, 't noch maar eens tonen, uit veele, en 'k meen dat 't ook genoeg ſal zijn om al ſijn geſeg van 't vermogen, en de maght des Duivels te doen nederſtorten.

Des Cartes had geſteld gelijk hy aantrekt *pag.* 30. §. 16. *dat de ziel gehuisveſt is in een ſeker gering* kliertje *leggende ergens in 't midden onſer herſenen enz.*

Daar op bouwd hy pag. 31. §. 17. En ſegt: *By voorbeeld alle beweegingen*

Pag. 34. §. 24. ſegt hy, *Die Geſonde Reden* gebruiken wil, en ſo ſonder vooroordeel, dat hy om *School* nogt *Academie* denke, ſal my mogten toeſtaan, dat een geſchapen *Geeſt*, ſelfſtandig zijnde, waarlik een ſeker *uitgeſtrekt weeſen* heeft; dat is een we-

van

van ons lichaam geſchieden door middel der levendige Geeſten. Die Geeſten moeten eerſt gaande gemaakt worden: laat dat geſchieden door dienſt van het gemelde kliertje. *Maar wat beweegt het kliertje ſelf? de Ziel. En hoe kan dat zijn, ten zy de ziele dat* kliertje *met haar kraght geheel omvatte, oft weſendlijk door en door met haar vereenigt zy? heeft het* kliertje *dan een plaats, ſo heeft de ziel ook een plaats. enz.*

En pag. 29. §. 14. had hy geſegd, *Niemant ſegt, dat een Geeſt op ſulk een wijs ſijn plaats beſlaat, oft verandert, gelijk een lichaam doet, te weten met een ander lichaam uit ſijn plaats te houden, oft te doen vervaeren. enz.*

ſen, het welk niet onbepaald zijnde, noodſakelik op d'een oft andere manier, dog in der daad, bepaald is, en ergens is; *Nota* ſo verr' dat daar de eene Geeſt is, d'ander niet weſen kan, niet meer als twee lichamen eigentlijk eene lichamelijke plaats vervullen kunnen.

Zo 't nu waar is, dat daar d'eene Geeſt is d'andere niet weſen kan, zoo houd, of drijft, dan d'eene Geeſt d'ander uit een plaats, en dan valt met een 't geſtelde pag. 29. §. 14. wijl 't klaar te ſien is dat dit tegen elkander ſtaat, als Vuur en Water.

Ik zal nu 't geſtelde van de Hr. Verrijn pag. 30. §. 16. en pag. 31. §. 17. eens aanneemen, te weten, dat de ziel plaats heeft in dat gering *kliertje*, en dat alle beweegingen van ons lichaam geſchieden door de beweeging van de Ziel in dat Kliertje. Ook neem ik aan uit pag. 34. §. 24. dat daar d'eene Geeſt is d'ander niet weſen kan En daar uit ſeg ik dan, dat het (ſelfs na 't eigen ſeggen van de Hr. Verrijn) onmogelijk is dat de Duivel eenige beweeging, (zoo lang de ziel in ons lichaam is) op ons lichaam doen kan.

Merkt dan, d'eene Geeſt kan niet weſen daar d'ander is, ſo kan dan de Duivel niet komen in dat geringe *kliertje*, ſo lang des menſchen ziel daar is. En daar niet kunnende komen, kan hy ook daar niet werken, daar al de beweeginge van ons lichaam van daan moet beginnen: en daar is geen andere weg om beweeginge in ons lichaam te maken; ſo is 't dan klaar (na 't ſeggen van de Hr Verrijn) ſo lang onſe ziele in dat geringe kliertje gehuisveſt is, da de Duivel dan ook geenige beweeginge in ons lichaam maken en dan ook alſo op ons niet werken kan.

Maar iemand mogt nu denken 't *kliertje* is door de ziel juiſt niet geheel vervult, en een Geeſt behoeft maar een kleine plaats, na 't gevoelen van ſommige die wel durven vaſt ſtellen datter veel duiſend duivelen op een punt van een ſcherpe naald konnen zijn. Doch de Hr. Verrijn neemt ſelf deſe ſwarigheid weg, als hy pag 31. §. 17. hier boven aangetrokken zegt, *Dat de ziele dat kliertje met haar kraght Nota* geheel omvatte, *oft weſendlijk* door en door *met haar vereenigt zy.*

So de Duivel dan (na dit ſtelſel) op ons ſal konnen werken, ſo moet onſe ziele eerſt uit dat kliertje vertrekken, en plaats maken voor den Duivel, eer hy eenige beweeging in ons lichaam maken kan. En dan zoud hy konnen werken op een menſchelik lichaam daar de ziele uit verhuiſt is, ja daar geen leeven meer in is (ik wil hier niet twiſten met de Philoſophen, of een menſchelijk lichaam buiten de ziele door de dierlijke geeſten (gelijk de Beeſten leven) ſoude konnen leven, 't is my genoeg dat den Schepper 't ſo van de menſchen niet geſchieden laat.) Dat is hy ſoude een doode bewegen, werkelik, en levendig maken. 'k Geloove heel ligt, dat dit de meening van de Hr. Verrijn niet is, maar nochtans is 't iets (ſo de Duivel op ons werken kan,) dat uit ſijne ſtellinge volgen moet. Ey ſiet eens waar dit heen gaat, en of den Doctor door ſulke ſtellingen als de Hr. Verrijn tot ſijn grondſlag genomen heeft, te wederleggen is.

Ik hebbe veel redenen om te geloven dat de Hr. Verrijn in ſijne Citatien met opſet niet ontrouwelik handeld; hoewel ik pag. 50. §. 25. 'er eene vinde die niet qualik na ontrouw en gelijkt. Doch ik wil liever denken dat hy in 't leſen van des Doctors woorden wat ongelukkig van begrijp geweeſt is, of niet aandagtig genoeg om wel te zien. Den Doctor in ſijn 23. hoofdſtuk §. 16. en 17. van de waarſeggende dienſtmaagd ſpreekende, ſegt §. 17. *Sprak deſe Geeſt dan waarheid, gelijk hy dede: waarom was hy dan geen goede Geeſt* enz. Daar op maakt hy §. ſich ſelfs een tegenwerping, ſeggende: *Nochtans indien dezelve Geeſt een Engel had geweeſt, dan had hem Paulus, zult gy ſeggen, geenſins uitgedreven.* enz. Op deſe tegenwerping antwoord den Doctor nu, en ſegt: *Sulx heeft (beken ik) groten ſchijn*, enz. En na dat hy ſig over dat ſchijn-argument verklaard had, ſegt hy §. 19. *Doch dit en zeg ik niet: om dat het mijn gevoelen is* enz.

Hoe klaar dit ook is, ſo ſiet de Hr. Verrijn 't echter mis, en ſegt dat den Doctor dus ſpreekt, *Dat die Geeſt een Engel is geweeſt, heeft groten ſchijn.* enz. dat my waarlik al heel vreemd voor quam, en noch meer als hy daar uit zeide, dat *de Doctor ook begint te twijfelen, oft een boſe Geeſt niet iets diergelijks ſoude kunnen doen* enz. en pag. 60. Is hy noch in dat verſtand, meenende daar *een opentlijke belijdeniſſe van den Doctor in te hebben.* Ik beken dat deſe redeneering van den Hr. Verrijn vry wat groten ſchijn heeft om den Doctor te weerleggen, maar meer ook niet, om dat den Doctor ſoo niet ſpreekt, als de Hr. Verrijn 't aantekend.

Diergelijke vind ik ook pag. 35. §. 27. en 36. §. 28. dog van ſo veel belang niet als voorgaande; daar meend de Hr. Verrijn dat den Doctor de Urim en Thummim, de Crethi en Plethi geſteld heeft onder de dingen die ons van naturen onbekend zijn. Daar nochtans den Doctor pag. 39. §. 3. geſegd had. *So komen Urim en Tummim menigmaal te pas; zonder dat ergens* (te weten in de H. Schrift) *word gezeid wat daar door te verſtaan zy; de Crethi en Plethi onder Davids hofgeſin genoemd, zonder ergens te verklaren, wat het voor luiden waaren diemen ſoo te noemen plach.* Hier maakt de Hr. Verrijn een beſluit over als of des Doctors meening was, *dat David het niet wiſt en voor 't hof gantſch*

onbekend was, wat het voor lieden waren, aan welke de Schrifture dese name gegeven heeft.

Gelijkse alle die tegen den Doctor iets geschreven hebben, sig gestoten hebben aan den steen die den Doctor gelegt had, hoofdstuk 19. §. 24. daar hy segt: *Ik heb in 't VII. Hoofdstuk wel beweesen, dat den eersten oorspronk van de zonde. na uitwijsen van de Scrifte, uit den Duivel is; of dat door raad of quaad exempel zy geschied, of op wat andere wijse, dat en seitse* (te weten de Schrift) *niet.* So stoot 'er sig de Hr. Verrijn ook aan, of nu alle de Schrijvers sulx doen uit onvoorsigtigheid, of quaadaardigheid, dat laat ik haar eigen gemoed oordeelen. Immer ik zie wel dat den Doctor niet en spreekt gelijk sy 't aantekenen, en gelijk de Hr. Verrijn segt pag. 102. §. 4. *Evenwel seyt de Doctor kan hy het gedaan hebben door raad, oft door quaad exempel ofte op een andere wijse.* Had den Doctor dit gesegt daar was reden van tegenspraak, maar nu maakt men een groot geschreeuw tegen 't geene niemand veel min den Doctor ooit gesegt heeft, en so vegt men wat tegen een geschilderd manneken, om de Lesers wat te abuseeren so men 't self niet is.

§. 4. Voor my selfs heb ik nu noch iets aangaande Vander Hooght te seggen: die na 't uithomen van dit werkje met sijne Zedig Onderzoek tegen my in 't licht gekomen is. Ik kan de moeite van hem te antwoorden lichtelik besparen: als de Leseer / dien het lusten sal sijn Boek slechs te doorlopen / in 't begin terstond sal konnen sien dat het niet zedig is; en op 't einde dat door sulken Onderzoek geen schat van wijsheid is te vinden. Dunkt iemant dat; dien gunne ik gaerne / dat hy sich daar in vermake / en sijn boek dan lese voor het mijne. Hy verwacht ook mijne wederlegginge niet: alsoo hy reeds hem self vermaakt met desen roem / dat een Predikant van sijn gevoelen gaande onlangs op 't Niew Eiland met geselschap over straat / en Niewendam aldaar in 't oge krijgende geseid heeft; Wie hadde gedacht, dat van dat Nazareth noch so veel goeds komen soude? Nu / hoor ik / is hy besig met het wederleggen mijner Viervoudige Antwoorden, daar mede laat ik hem begaan. Laat sien of van dat Nazareth ook noch meer goeds kan komen. Doch ik verwachte betere boeken dan van hem. Dat van D. Hamer staat al in de Courant / en dat van den heere Vander Waaijen (sullende ontrent 3 A. B. C. groot worden /) was voorleden week gekomen tot de letter K van 't eerste. Nu wensch ik mijnen Leser eewig heil. Dit schreef ik op den 4. van November 1692.

NAREDE

van den eerſten Druk:

Zijnde een hertelike aanſpraak aan de Gereformeerde Gemeinte en vordere Borgerye der Stad Amſterdam.

HOoggeleerde Heeren *veelwaarde Amtgenoten*; *welgeliefde Medeleden*, *en geachte Medeborgers.* Dat in 's menſchen beoginge het eerſte is, dat is in de uitvoeringe het laatſte. U had ik van 't begin af al in 't oog: gy zijt het, wien dit ſchrift te huis moet komen. Ik ſende dat voor af, terwijl ik my bereide om eerlang te volgen. Eerlang, ſeg ik: want de tijd loopt my te verre; en 't verdriet my dies te meer, om dat ik ſelf veroorſaakt hebbe, dat het dus veel langer heen loopt, dan ik verplight was my ſelven van uwer aller aangeſighten, en den aangenamen dienſt in uwe Kerken te onthouden. Want waarom ben ik niet wederom in mijn gewone werk getreden, wanneer de tijd mijner onthoudinge verſ[illegible]eken was? Waarlik was het liefde tot den vrede en gemeene ruſte, die my bewoog, aan 't onweer ſo veel toe te geven, dat doe op een niew was opgeſtaan. God wille 't hen nooit toerekenen die het verwekt hebben. Ik kenſe meer dan al te wel: maar wil geerne mijne ogen voortaan toedoen, om hen nooit meer daar voor aan te ſien. Wy bouwen aan een ſelfde Huis, wy arbeiden op eenen Akker, en die des HEEREN is. Men moet weten hoe men in Gods Huis verkeeren, en een ieder toeſien hoe hy bouwen ſal op een ſelfde fondament, het welk is Chriſtus. Sy hebben hem ſo lief als ik; en ik ſo lief als ſy: ſo wy malkanderen verſtaan. Mein ik *goud*, *ſilver*, *koſtelike ſteenen* aan te brengen; ſien ſy dat *voor hout*, *hooy* ofte *ſtoppelen* aan: *de dagh ſal't openbaren*: en word het ſo bevonden, ſo ſal *mijn werk verbrand worden*; maar *ik ſal behouden worden*, *doch als door vuur.*

1 *Kor.*

1 *Kor.* 3: 11--15. Dat vuur is my vry na gelegd, ende heeft tot noch toe hoog gebrand. Vele hebben deſen brand, in enen hoek begonnen, over 't gantſche huis gepoogd te brengen; maar wijſer Brandmeeſters ſullen, hoop ik, in tijds order ſtellen, dat de brand niet voort en kruipe, noch uitſla door de daken. Voor my, ik ben de uwe, ô grote Stad! ik ben in uwen dienſt, en daar toe volveerdig. De Gereformeerde Kerk, die leit my na aan 't herte; die tragt ik meer en meer te ſuiveren, beneffens mijne Amtgenoten, van allen overgeblevenen ſuurdeſſem des Pausdoms en des Heidendoms. Ben ik den reghten wegh niet ingeſlagen: dat wil ik gaarne ſien, en wederkeeren, op het wijſen van het minſte kind; ſo haaſt ik reden ſie. Maar die my van verren met vloeken en met ſchelden wijſt; die meint mijn beſte niet; noch ook het uwe. Dat weten duiſenden van u, die my gehoord, ende mijnen omgang onder u geſien hebben: hoe getrouwelik en hoe opreghtelik ik my daar af gequeten hebbe; behoudens beſondere ſwakheden, daar geen menſche vry af is. Ook is my dat geen kleine trooſt, dat ik aan duiſenden uwer Conſcientien openbaar geworden ben, door alle deelen mijner bediening, en beſonderlik ook door dit Boek. Deſſelfs meeſte Leeſers onder u hebben 't met genegentheid begonnen, en met genoegen geëindigd. Sy hebben geſien dat ik ſo ſchrijve als ik predike, gelijk ik traghte ſo te leven als ik leere: ſy en ondervinden niet dat ik iet anders in dat Boek beoge, dan ik altijd beneffens mijne Medebroeders onder u gepredikt hebbe: te weten, Waarheid ende Liefde ter Godſaligheid. Die ſich liever dan hen ſelf te beproeven, van anderen wat laten wijs maken, om het niet eens te leſen, of met vooroordeel dat te doen, of om iet mishagelijx te verwerpen, waar toe genoegſaam oorſaak in alle menſchelike ſchriften is: die moeten ſo veel kraghts op mijn gemoed niet hebben, om my te doen ſchromen; als gy, waarde en geliefde, waarlik hebt, om my te doen verlangen na des HEEREN voorhoven, ten einde om de wacht des HEEREN by u waar te nemen, met niewen yver, en geen minder kraghten, dan te voren. Want *ik vermagh alle dingen, door Chriſtus die my kraght geeft. Filip.* 4: 13. Ik ben door ſijne genade tot noch toe door ſo vele wederweerdigheden niet beſweken; noch in liefde t'uwaarts, noch ſelf tot de gene die my nu ſonder oorſake vyand zijn; noch in mijnen luſt tot des HEEREN werk: en hy ſal grote kraght behoeven,

die

die mijnen voet langer van den Predikſtoel, of mijn herte van ſo vele duſſend herten af ſal keeren; die elk een paar godvrughtige ogen en oren hebben, om my daar te ſien en te horen. Ondertuſſchen weet ik, datſe den HEERE voor my bidden, op dat ik hen haaſt wedergegeven werde; zijnde niet minder genegen, om my wederom in den dienſt te ontvangen, als om hunne andere Leeraars mijne Medebroeders daar in te behouden. So geve ons God dat wy geen dienaars van menſchen mogen zijn; en die het zijn van Chriſtus, dat wy alle getrouw bevonden werden in ſijnen dagh, wanneer hy enen iegelijken ſal vergelden na ſijn werk: welken zy de heerlikheid tot in eewigheid. *Amen.*

Franeker den $\frac{21}{11}$ Jul. 1692.

EYNDE.

Vermeerdering des tweden Druks van het Kort Berigt.

Wanneer ik deſen tweeden druk begon / heeft my een goed vriend dit navolgende terhand geſteld / om daarmede ſo te doen als my goed dunken ſoude. 't Welk van my in ſijn tegenwoordigheid / ende noch van enen de reden overleſen zijnde / ſo ſeide ik / dat ik 't deſe plaatſe in dit werk geven ſoude; waarin hy te vreden was. Hy is geen geſtudeerd Perſoon / ſo alſmen die noeme; heeft het uit eigene beweeginge en buiten mijn weten geſteld; hadden nu druklker werk in ſijn daghelyx beroep op handen; ſoude anders / ſeide hy / meer daar in gedaan hebben. Ik heb 't gelaten ſo als 't was / ſonder woord of letter af of toe te doen. Derhalven magh dit meer voor een proefſtuk dienen om te oordeelen of degeen die my toeſtemmen / of menſchen zijn van een verdorven verſtand / of van klein begrip / of die in de H. Bladeren min bedreven / of over het geſagh van de H. Schrifture min bekommert zijn; ſo als in de Voorreden der Synodale Handelingh nu te leſen ſtaat.

Korte Aanmerkingen op de Aanmerkingen enz. door J. VERRYN.

DE Hr. Verrijn 't opſchrift van ſijn Boek tegen Dr. Bekker ſullende voldoen, ſegtvoor af aan ſijn Leſer. *Wy hebben wel in den beginne't een of 't ander geſien tot waarſchouwinge tegen ſijn (Dr. Bekker.) gevaarlyke ſtellingen, maar niet dan latelyk iets, 't welk de gedaante moght hebben van een ordentelyke wederleggingen enz.* Men heeft by vele hard geroepen, dat Dr. Bekker door veele, en al lange, kraghtig, en ordentelijk wederleid was. Deſen geleerden Heer noemt het waarſchouwinge, en 't geen latelik gekomen is, gedaante van een ordentlijke wederlegging, enz. dan geen ordentelijke wederlegging zelfs nog. Wy zeggen dan met de Hr. Verrijn, dat'er (hoe hoog op opgegeeven) tot die tyd toe dat ſijn Eerw, Boek is uitgekomen, geen ordentelyke wederlegging van de Betooverde Weereld is in 't ligt gekomen. Of hy 't nu gedaan heeft ſal den Leſer haaſt ſien.

Hy ſegt dan pag. 3. onder aan. Datter ook Engelen zijn geſchapen, welke geen lichaam hebben, zie ik dat by de meeſte Chriſtenen ontwijfelbaar werd gehouden. Evenwel zyn'er geweeſt, welke hun een zeker Vehiculum hebben toegeſchreven: dat is ietwes, waar mede hun geeſtelijk weeſen vereenigd is, enz. En een weinig verder: alhoewel ik in der daad van andere gedagten ben. Ik ſta dan den Doctor toe dat de Engelen geſchapen zyn zonder ietwets, 't welk wy gewoon zyn lichamen te noemen.

Daar hy nochtans pag. 34. boven aan ſegt: *Dat hy geen weeſen ſonder ſtof begrypen kan.*

Merkt nu Leſer, alſchoon 't nu al waar was, of is dat'er niets in de Natuur is dat ons leeren kan wat het eigendlijke, en ware weeſen van een Geeſt is, nochtans is dat elk ſeker, dat een Geeſt een ſeker weeſen is, (eevenveel ſo 't ons hier te pas komt) waar in, of waar uit dat weeſen eigendlijk beſtaat. Een Geeſt is dan een ſeker weſen, en dat kan de Hr. Verrijn niet begrypen ſonder ſtof. Een van twee dan, of ſtof moet geen Lichaam zijn, of hy ſtaat van 't toegeſtane aan den Doctor af, en wederſpreekt ſich ſelven, doch dat

die mijnen voet langer van den Predikſtoel, of mijn herte van ſo vele duſſend herten af ſal keeren; die elk een paar godvrughtige ogen en oren hebben, om my daar te ſien en te horen. Ondertuſſchen weet ik, datſe den HEERE voor my bidden, op dat ik hen haaſt wedergegeven werde; zijnde niet minder genegen, om my wederom in den dienſt te ontvangen, als om hunne andere Leeraars mijne Medebroeders daar in te behouden. So geve ons God dat wy geen dienaars van menſchen mogen zijn; en die het zijn van Chriſtus, dat wy alle getrouw bevonden werden in ſijnen dagh, wanneer hy enen iegeliken ſal vergelden na ſijn werk: welken zy de heerlikheid tot in eewigheid. *Amen.*

Franeker den $\frac{21}{11}$ Jul. 1692.

EYNDE.

Vermeerdering des tweden Druks van het Kort Berigt.

Wanneer ik deſen tweeden druk begon / heeft my een goed vriend dit navolgende terhand geſteld / om daarmede ſo te doen als my goed dunken ſoude. 't Welk van my in ſijn tegenwoordigheid / ende noch van enen de rden overleſen zijnde / ſo ſeide ik / dat ik 't deſe plaatſe in dit werk geven ſoude; waarin hy te vreden was. Hy is geen geſtudeerd Perſoon / ſo alſmen die noeme; heeft het uit eigene beweeginge en buiten mijn weten geſteld; hadden nu druklker werk in ſijn dagheliyx beroep op handen; ſoude anders / ſeide hy / meer daar in gedaan hebben. Ik heb 't gelaten ſo als 't was / ſonder woord of letter af of toe te doen. Derhalven magh dit meer voor een proefſtuk dienen om te oordeelen of degeen die my toeſtemmen / of menſchen zijn van een verdorven verſtand / of van klein begrip / of die in de H. Bladeren min bedreven / of over het geſagh van de H. Schrifture min bekommert zijn; ſo als in de Voorreden der Synodale Handelingh nu te leſen ſtaat.

Korte Aanmerkingen op de Aanmerkingen enz. door J. VERRYN.

DE Hr. Verrijn 't opſchrift van ſijn Boek tegen Dr. Bekker ſullende voldoen, ſegtvoor af aan ſijn Leſer. *Wy hebben wel in den beginne't een of 't ander geſien tot waarſchouwinge tegen ſijn (Dr. Bekker.) gevaarlijke ſtellingen, maar niet dan latelijk iets, 't welk de gedaante moght hebben van een ordentelijke wederleggingen enz.* Men heeft by vele hard geroepen, dat Dr. Bekker door veele, en al lange, kraghtig, en ordentelijk wederleid was. Deſen geleerden Heer noemt het waarſchouwinge, en 't geen latelik gekomen is, gedaante van een ordentlijke wederlegging, enz. dan geen ordentelijke wederlegging zelfs nog. Wy zeggen dan met de Hr. Verrijn, dat'er (hoe hoog op opgegeeven) tot die tyd toe dat ſijn Eerw, Boek is uitgekomen, geen ordentelyke wederlegging van de Betooverde Weereld is in 't ligt gekomen. Of hy 't nu gedaan heeft ſal den Leſer haaſt ſien.

Hy ſegt dan pag. 3. onder aan. Datter ook Engelen zijn geſchapen, welke geen lichaam hebben, zie ik dat by de meeſte Chriſtenen ontwijfelbaar werd gehouden. Evenwel zyn'er geweeſt, welke hun een zeker Vehiculum hebben toegeſchreven: dat is ietwes, waar mede hun geeſtelijk weeſen vereenigd is, enz. En een weinig verder: alhoewel ik in der daad van andere gedagten ben. Ik ſta dan den Doctor toe dat de Engelen geſchapen zyn zonder ietwes, 't welk wy gewoon zyn lichamen te noemen.

Daar hy nochtans pag. 34. boven aan ſegt: *Dat hy geen weeſen ſonder ſtof begrypen kan.*

Merkt nu Leſer, alſchoon 't nu al waar was, of is dat'er niets in de Natuur is dat ons leeren kan wat het eigendlijke, en ware weeſen van een Geeſt is, nochtans is dat elk ſeker, dat een Geeſt een ſeker weeſen is, (eevenveel ſo 't ons hier te pas komt) waar in, of waar uit dat weeſen eigendlijk beſtaat. Een Geeſt is dan een ſeker weſen, en dat kan de Hr. Verrijn niet begrypen ſonder ſtof. Een van twee dan, of ſtof moet geen Lichaam zijn, of hy ſtaat van 't toegeſtane aan den Doctor af, en wederſpreekt ſich ſelven, doch dat

gebeurd wel meer. Ik ſal om dit op een blad papier te doen, 't noch maar eens tonen, uit veele, en 'k meen dat 't ook genoeg ſal zijn om al ſijn geſeg van 't vermogen, en de maght des Duivels te doen nederſtorten.

Des Cartes had geſteld gelijk hy aantrekt. *pag.* 30. §. 16. *dat de ziel gehuisveſt is in een ſeker gering* kliertje *leggende ergens in 't midden onſer herſenen enz.*

Daar op bouwd hy pag. 31. §. 17 En ſegt: *By voorbeeld alle beweegingen van ons lichaam geſchieden door middel der levendige Geeſten. Die Geeſten moeten eerſt gaande gemaakt worden: laat dat geſchieden door dienſt van het gemelde* kliertje. *Maar wat beweegt het kliertje ſelf? de Ziel. En hoe kan dat zijn, ten zy de ziele dat* kliertje *met haar kraght geheel omvatte, oft weſentlijk door en door met haar vereenigt zy? heeft het* kliertje *dan een plaats, ſo heeft de ziel ook een plaats. enz.*

En pag. 29. §. 14. had hy geſegd, *Niemant ſegt, dat een* Geeſt *op ſulk een wijs ſijn plaats beſlaat, oft verandert, gelijk een lichaam doet, te weten met een ander lichaam uit ſijn plaats te houden, oft te doen vervaeren. enz*

Pag. 34. §. 24. ſegt hy, *Die Geſonde Reden* gebruiken wil, en ſo ſonder vooroordeel, dat hy om *School* nogt *Academie* denke, ſal my moeten toeſtaan, dat een geſchapen *Geeſt*, ſelfſtandig zijnde, waarlik een ſeker *uitgeſtrekt weeſen* heeft; dat is een weſen, het welk niet onbepaald zijnde, noodſakelik op d'een oft andere manier, dog in der daad, bepaald is, en ergens is; *Nota* ſo verr' dat daar de eene Geeſt is, d'ander niet weſen kan, niet meer als twee lichamen eigentlijk eene lichamelijke plaats vervullen kunnen.

Zo 't nu waar is; dat daar d'eene Geeſt is d'andere niet weſen kan; zoo houd, of dryft, dan d'eene Geeſt d'ander uit een plaats, en dan valt met een 't geſtelde pag. 29. §. 14. wjil 't klaar te ſien is dat dit tegen elkander ſtaat, als Vuur en Water.

Ik zal nu 't geſtelde van de Hr. Verrijn pag. 30. §. 16. en pag 31. § 17. eens aanneemen, te weten, dat de ziel plaats heeft in dat gering *kliertje*, en dat alle beweegingen van ons lichaam geſchieden door de beweeging van de Ziel in dat kliertje. Ook neem ik aan uit pag: 34. §. 24. dat daar d'eene Geeſt is d'ander niet weſen kan. En daar uit ſeg ik dan, dat het (ſelfs na 't eigen ſeggen van de Hr. Verrijn) onmogelijk is dat de Duivel eenige beweeging, (zoo lang de ziel in ons lichaam is) op ons lichaam doen kan.

Merkt dan, d'eene Geeſt kan niet weſen daar d'ander is, ſo kan dan de Duivel niet komen in dat geringe *kliertje*, ſo lang des menſchen ziel daar is. En daar niet kunnende komen, kan hy ook daar niet werken, daar al de beweeginge van ons lichaam van daan moet beginnen: en daar is geen andere weg om beweeginge in ons lichaam te maken; ſo is 't dan klaar (na 't ſeggen van de Hr, Verrijn) ſo lang onſe ziele in dat geringe kliertje gehuisveſt is, dat de Duivel dan ook geenige beweegingen in ons lichaam maken en dan ook alſo op ons niet werken kan.

Maar

Maar iemand mogt nu denken 't *kliertje* is door de ziel juiſt niet geheel vervult, en een Geeſt behoeft maar een kleine plaats, na 't gevoelen van ſommige die wel durven vaſt ſtellen datter veel duiſend duivelen op een punt van een ſcherpe naald konnen zijn. Doch de Hr. Verrijn neemt ſelf deſe ſwarigheid weg, als hy pag. 31. §. 17. hier boven aangetrokken zegt, *Dat de ziele dat kliertje met haar kragt Nota* geheel omvatte, *oft weſendlijk* door en door *met haar vereenigt zy.*

So de Duivel dan (na dit ſtelſel) op ons ſal konnen werken, ſo moet onſe ziele eerſt uit dat kliertje vertrekken, en plaats maken voor den Duivel, eer hy eenige beweeging in ons lichaam maken kan. En dat zoud hy konnen werken op een menſchelik lichaam daar de ziele uit verhuiſt is, ja daar geen leeven meer in is (ik wil hier niet twiſten met de Philoſophen, of een menſchelijk lichaam buiten de ziele door de dierelijke geeſten (gelijk de Beeſten leven) ſoude konnen leven, 't is my genoeg dat den Schepper 't ſo van de menſchen niet geſchieden laat.) Dat is hy ſoude een doode bewegen, werkelik, en levendig maken. 'k Geloove heel ligt, dat dit de meening van de Hr. Verrijn niet is, maar nochtans is 't iets (ſo de Duivel op ons werken kan,) dat uit ſijne ſtellingen volgen moet. Ey ſiet eens waar dit heen gaat, en of den Doctor door ſulke ſtellingen als de Hr. Verrijn tot ſijn grondſlag genomen heeft, te wederleggen is.

Ik hebbe veel redenen om te geloven dat de Hr. Verrijn in ſijne Citatien met opſet niet ontrouwelik handeld; hoewel ik pag. 50. §. 25. 'er eene vinde die niet qualik na ontrouw en gelijkt. Doch ik wil liever denken dat hy in 't leſen van des Doctors woorden wat ongelukkig van begrip geweeſt is, of niet aandagtig genoeg om wel te zien. Den Doctor in ſijn 24. hoofdſtuk §. 16. en 17. van de waarſeggende dienſtmaagd ſpreekende, ſegt §. 17. *Sprak deſe Geeſt dan waarheid, gelijk hy dede: waarom was hy dan geen goede Geeſt* enz. Daar op maakt hy §. 18 ſich ſelfs een tegenwerping, ſeggende: *Nochtans indien dezelve Geeſt een Engel had geweeſt, dan had hem Paulus, zult gy ſeggen, geenſins uitgedreven.* enz. Op deſe tegenwerping antwoord den Doctor nu, en ſegt: *ſulx beeft (beken ik) groten ſchijn*, enz. En na dat hy ſig over dat ſchijnargument verklaard had, ſegt hy §. 19. *Doch dit en zeg ik niet: om dat het myn gevoelen is.* enz.

Hoe klaar dit ook is, ſo ſiet de Hr. Verrijn 't echter mis, en ſegt dat den Doctor dus ſpreekt, *Dat die Geeſt een Engel is geweeſt, beeft groten ſchijn.* enz. dat my waarlik al heel vreemd voor quam, en noch meer als hy daar uit zeide, dat *de Doctor ook begint te twijfelen, oft een boſe Geeſt niet iets diergelijks ſoude kunnen doen* enz. en pag. 60. Is hy noch in dat verſtand, meenende daar *een opentlijke belydeniſſe van den Doctor in te hebben.* Ik beken dat deſe redeneering van den Hr. Verrijn vry wat groten ſchijn heeft om den Doctor te wederleggen, maar meer ook niet, om dat den Doctor ſoo niet ſpreekt, als de Hr. Verrijn 't aantekend.

Diergelijke vind ik ook pag. 35. §. 27. en 36. §. 28. dog van ſo veel belang niet als voorgaande; daar meend de Hr. Verrijn dat den Doctor de Urim en Thummim, de Crethi en Plethi geſteld heeft onder de dingen die ons van na-

turen onbekend zijn. Daar nochtans den Doctor pag. 39. §. 3. geſegd had, *So komen Urim en Tummim menigmaal te pas? zonder dat ergens* (te weten in de H. Schrift) *word gezeid wat daar door te verſtaan zy; de Chrethi en Plethi onder Davids hofgeſin genoemd, zonder ergens te verklaren, wat het voor luiden waren diemen ſoo te noemen plach.* Hier maakt de Hr. Verrijn een beſluit over als of des Doctors meening was, *dat David het niet wiſt en voor't hof gantſch onbekend was, wat het voor lieden waren, aan welke de Schrifture deſe name gegeven heeft.*

Gelijkſe alle die tegen den Doctor iets geſchreven hebben, ſig geſtoten hebben aan den ſteen die den Doctor gelegt had, hoofdſtuk 19. §. 24 daar hy ſegt: *Ik heb in't* VII. *Hoofdſtuk wel beweſen, dat den eerſten oorſpronk van de zonde, na uitwijſen van de Schrift, uit den Duivel is; of dat door raad of quaad exempel zy geſchied, of op wat andere wijſe, dat en ſeitſe* (te weten de Schrift) *niet.* So ſtoot'er ſig de Hr. Verrijn ook aan, of nu alle de Schryvers ſulx doen uit onvoorſigtigheid, of quaadaardigheid, dat laat ik haar eigen gemoed oordeelen, Immer ik zie wel dat den Doctor niet en ſpreekt gelijk ſy't aantekenen, en gelijk de Hr. Verrijn ſegt pag. 102. §. 4. *Evenwel ſeyt de Doctor kan by het gedaan hebben door raad, oft door quaad exempel ofte op een andere wijſe.* Had den Doctor dit geſegt daar was reden van tegenſpraak, maar nu maaktmen een groot geſchreeuw tegen't geene niemand veel min den Doctor ooit geſegt heeft, en ſo vegt men wat tegen een geſchilderd manneken, om de Leſer wat te abuſeeren ſo men't ſelf niet is.

Voor my ſelf heb ik nu noch iets aangaande Vander Hooght te ſeggen: die na't uitkomen van dit werkje met ſijne Zedig Onderſoek tegen my in't licht gekomen is. Ik kan de moeite van hem te antwoorden lichtelik beſparen: als de Leſeer / dien het luſten ſal ſijn Boek ſlechs te doorlopen / in't begin terſtond ſal konnen ſien dat het niet zedig is; en op't einde dat door ſulken Onderſoek geen ſchat van wijsheid is te vinden. Dunkt iemant dat; dien gunne ik gaerne / dat hy ſich daar in vermake / en ſijn boek dan leſe voor het mijne. Hy verwacht ook mijne wederlegginge niet: alſo hy reeds hem ſelf vermaakt met deſen roem / dat een Predikant van ſijn gevoelen gaande onlangs op't Niew Eiland met geſelſchap over ſtraat / en Niewendam aldaar in't oge krijgende geſeid heeft; Wie hadde gedacht, dat van dat Nazareth noch ſo veel goeds komen ſoude? Nu / hoor ik / isi hy beſig met het wederleggen mijner Viervoudige Antwoorden, daar mede laat ik hem begaan. Laat ſien of van dat Nazareth ook noch meer goeds kan komen. Doch ik verwachte betere boeken dan van hem. Dat van D. Hamer ſtaat al in de Courant / en dat van den heere Vander Waayen (ſtillende ontrent 3. A. B. C. groot worden / was voorleden week gekomen tot de letter K van't eerſte Nu wenſch ik mijnen Leſer eewig heil. Dit ſchreef ik op den 4 van November 1692.

Pag. 43. in't Seſte Hoofdſtuk.

§. 24. Met den Brief die achter't boekje ſtaat / meint hy my wel ſeer in't naauw gebraght te hebben: maar behalven't antwoord van Chaſides Emunæus, wijſe ik den Leſer tot het 3. hoofdſtuk van het II Boek; 't welk deſelve Chaſidius / hoewel voor geen Theologant bekend / beter toont verſtaan

te

te hebben dan Bloemardus die so veel geleerder is. En hier soud ik 't by gelaten hebben; (als meinende dat een ander wel verstaat als ik my selven achte duidelik genoegh verklaard te hebben) 't en ware dat my onder 't drukken van dit werk enige vrienden/ my tot Leewarden ontmoetende/ op deselfde swarigheid / van anderen / hen voorgewerpen / myn eigen antwoord begeerd hadden. Segge dan kortelijk / dat men my daar in niet wel verstaat. Want ik stelle dat uit mijn gevoelen niet / in 't 3. hoof dstuk van mijn tweede boek §. 8. dat des menschen ziel op vele plaatsen teffens wesen kan: dewijl ik daar ten eersten segge: een Geest en heeft geen plaats; dan so ver hy op een lichaam werkt. En daar na/ op 't einde; dat vele Geesten in eene plaatse t'samen komen zijn / niet uit hun eigen wesen; maar in so verre als veeler menschen gedachten op eene selfde plaats of sake die aldaar geplaatst is, t'samen stemmen. Het bloot denken aan een lichaam op alsulken plaats / sonder iets daar aan of door middel van deselve te bewerken / oft enige werkinge daar van in sich self gewaar te worden / en brengt geene veranderinge aan den Geest; sodanig als de ziel en 's menschen eigen lichaam aan elkander doen. Volgens dien so hecht het argument / van den Duivel / dat die dan ook met denken in den Hemel komen kan / wanneer hy wil / in 't minste niet; also hy in de Hel niet is / als in sekere plaats; maar als in sekeren staat van verdoemenisse; die hem / hoe hy meer aan den Hemel denkt / en op sulken wyse in den Hemel is (indien men so magh spreken/ 't welk ik ter gemelde plaats alleen by toegevinge doe) hoe hy meer is in de Hel; also hem geen ding meer verschrikken kan / dan de ernstige gedachte aan den troon van den God des Hemels / (aan welken de Daimones niet dan tsidderende gedenken konnen, Jak. 2: 19, 20) en de saligheid van Gods verkoren volk / die sy dan besitten / en waar van hy self versteken is.

Pag. 46. agter 't einde van de §. 7.

V. Tweede Missive aan B. B. &c. over sijn *Betoverde Weereld*, *Daniel* en den 2 den druk van de *Cometen* &c. &c. gedrukt by Barend Beek en Meindert Uitwerf in den Hage.

§. 8. Dit heeft hy met ene Voorrede geheiligd aan de Wel Ed. Achtb. Heeren Burgermeesteren van Amsterdam / den 6. July 1692 / sonder naam van wien dit Heiligdom gekomen zy / so de Heeren niet de moeite willen neemen / om het by de Drukkers te gaan vragen: die dit werk van 12 bladen met hun beiden hebben uitgegeven. De tytel spreekt van wel een douzain saken en persoonen die hy in dit werk verdedigen of wederleggen sal. Koelman, Brink, en voorts ook de Synoden spreekt hy voor; Gichard / Philopater / Daillon / en voornamelik Walten gaat hy tegen: en weerhaalt voor af den inhoud sijner eerste Missive. Indien hy d'eerste so wel voorspreekt als hy my helpt / daar hy meint getoont te hebben / dat het woord *Daimones* met alle vereische wettelikheid vertaald word *Duivelen*: sy sullen sich van sijnent wege seer bedanken moeten. Wat het overige betrest: ik sal sien of d'anderen hem antwoord weerdig achten / ende indien ja / osse voor my iets overlaten sullen.

Pag. 59. Regel. 26.

Nooit was ik in 't minste beschuldigd by de Synodus / veel min veroordeeld / of van misbedrijf of onreghtsinnigheid: maar alleenlik van aanstotelike uitdrukkingen in 't voorseide Boek / na 't oordeel van sommigen / dat ook seer verscheiden was. Die te willen veranderen tot gemeen genoegen / schoon in 't minste daar van niet overtuigt zijnde / ja selfs niet eens gehoord dat ging 't vermoeden van de Synodus te boven / ende was derhalven ene ongemeene submissie, die dat groot genoegen aan de Synodus gegeven heeft.

Pag. 65. Agter §. 17.

IX. Wederlegginge van B. Bekkers *Betoverde Weereld*, het I. deel ingesteld door *Jacobus Koelman*.

Met een Aanhangsel van den Duivel van Tedworth, en een Brief van den Hooghgeleerden H. Morus aangaande Tovery en Waarseggery, uit het Engels vertaald.

§. 18. Wijse luiden souden my grotelijx beschuldigen / so ik werk dede / om een boek als dit is te weerleggen. Den Tedwordschen Duivel met een / Brief van Morus daar af / en de circulaire Brieven met het oproerig Request, en andere wijdlopige uitschrifften van sijns gelijke schrijvers in desen / daar uit genomen: sal de halve dikte van het boek en de meeste kraght van sijn bewijs vergaan. Voorts word het door al 't gene dat hy wijdlopig van het mijne daar in uitschrijft / sonder te weerleggen / genoegsaam weerleid. Derhalven kan ik sulken *Zerah*, dat is Opgangh, aan dit boek niet sien / als het soude moeten zijn; indien het ander *Perez* dat is Doorbreker heten moet / om dat het door dit I. Deel door meerder haast is doorgebroken. Want dese schone gelijkenis gebruikt hy in die vergiftige Voorrede van dat Vergift uit het gene Genes. 38. van Thamars bloedschande met Juda verhaald word. Niet onpasselijk also hy daar door te kennen geeft / dat sijne beide papiere kinderen onecht / en tot ontdekkinge van sijne schande aan 't licht gekomen zijn.

Pag. 67. agter §. 20.

X. Overweeging van het Hoofdpoint in D°. Bekkers Boek, genaamd de Betoverde Weereld, te weten, *of de Duivel op een menschkan werken?* is onderteekend. N. M. V. Holy, by Pieter Rotterdam gedrukt.

§. 22. Dit had ik by den eersten druk door haast vergeten / hoewel voorgenomen hebbende daar af te spreken / als blijkt uit het gene ik in 't III. hoofdstuk op 't XV. Boek aangeteekend hebbe. Den Advocaat van Holy oordeeld pag. 1. dat mijne redeneeringen swak en gebrekkelijk zijn / en mijne stellinge *heterodox*, dat is onreghtsinnig is; dien volgende degenen qualik onderright, die deselve met enen blinden yver aanhangen. Daar valt niets lichter te seggen als dat: de swarigheid sal in 't bewijs gelegen zyn. Welke nochtans wederom seer klein sal zijn / so maar wat getoond kan worden gelijk de schrijver daar / en verbolgens pag. 2. hemselve voorstelt dat het fondament by my gelegd / 't eenemaal los en wankel is.

§. 23. Maar dat poogt hy op het midden van de 2. ende voor aan op de 7. pagina te tonen / door ene vrage / hoe ik weet dat de Duivel geen Lichaam heeft

heeft / so ik uit de natuur niet eens kan weten datter een Duivel is? 't welk even veel is of hij my vergde hem te seggen / hoe de menschen in de maan gekleed gaan / indien ik uit de natuur niet eens kan weten of 'er menschen in de Mane zijn. Hy tekent op de kant enige plaatsen van mijn II. boek / maar niet de gene daar hy ooit uit sal doen blijken dat ik uit het schriftuurlijk woord רוח of δινεῦμα d'onlichamelikheid des Duivels poge te bewysen. Maar hy self is gehouden te bewysen / dat de Duivel een lichaam hebbende, op den mensche werken kan. Doch hy schermt geheel in wild wanneer hy my bewijsen wil / dat alle lichamen uit geen vleesch en been bestaan. Want waar toon ik my so sott dat ik sulx beweere soude? In het I. hoof dstuk geef ik 't onderscheid van Geesten en licham te verstaan.

§. 24. Uit des Duivels verleidinge aan d'eerste menschen gepleegd / heeft hy geen reght om tegen my te pleiten / voor dat hy op het ondersoek / dat ik daar af in het 20 hoof dstuk doe / eerst sal geantwoord hebben. Dien volgens is 't vergeefs al wat hy heen en weder op het verdere deel der 3. en voorts op de 4. ende 5. p. segt: also alle die redeneringe zijn buiten my / die ronduit bekenne dat ik 't verhaal van Moses niet versta / maar allenelik gelove / dat de sonde (ik en weet niet hoe) haren oorspronk uit den duivel heeft: en dat sulx wel geweest kan zijn sonder dat de Duivel 't alderminste op den mensche heeft gewerkt, daar af ik Bileam tot een exempel stelle. Want wat sin ik eindelik na mijn verstand aan die historie toepassen soude / daar komt het hier niet op aan / en onbreekt de tijd en plaats.

§. 25. Maar de binding des Satans en sijn branden in het helsche vuur / is waar dat ik geensins lichamelik versta: doch evenwel in sulken sin als na vereisch van saken past; onlichamelike geesten / onlichamelike banden / onlichamelijk vuur: gebonden / dat is die bepaald / bedwongen en belett van menschen quaad te doen; en branden in een duister holl / dat is / ten uitersten elendig / en van Gods heetste grimmigheit gevoelig zijn. Dat bewijst de Schriftuur by gelijkenis sprekende; wanneermen slechs / op 't oogmerk / maar niet op d'omstandigheden siet / gelijk ik spreek ter self de plaatse uit mijn Boek daar by gebraght.

§. 26. Wat aangaat de Engelen pag. 6. sijn E. moest mijn 10. en 11. hoof dstuk wel gelesen heben: en daar uit gesien / dat van d'ongewone en boven natuurlike tot de gewone en natuurlike werkingen der bose Engelen geen gevolg te maken is. Wan so weinig als ik ontkenne 't gene niet ontkend kan worden dat de bose geesten werksaam zijn; so swaar sal 't den Heer van Holy te bewijsen zijn dat sy buiten sich / en met namen op de menschen werken. Maar ik hadde meer bescheidenheids van hem verwacht / van my toe te schrijven / pag. 8. dat ik het vermoghen van den Almaghtigen God en so vele mirakelen der H. Schrift hebbe derren beknibbelen en wraken. Dan mijn Boek spreekt al te klaar het tegendeel; so dat ik geen verantwoordinge in desen sal behoeven. Gelijk mede niet / dat de Duivel / so hy op de menschen werkt invoegen alsmen van hem seit / ik hem dan ook wel sekerlik meer dan iemant anders moest verneemen.

Pag. 70. agter §. 5.

§. 6. Volgende deself de Psalmen van Dathenus / so singt men ook wel regel-

gelreght tegen de Belijdenis der Nederlandsche Kerken en den Catechiſmus aan. Want onder anderen ſo belijden wy in d'eerſte by den 21. Artijkel/ende leert ons de Catechiſmus in den 24. Sondagh / dat wy uit niet gereghtveerdigd zijnde/van God niet uit verdienſte, maar uit genade beloond worden. En dit is wel een hooft ſtuk des Geloofs, nochtans volgende den rijmtrant van Dathenus / ſingen wy de drie laatſte verſſen van den 62. Pſalm aldus.

Gy zyt, Heer vol genaden ſoet,
Die den menſche wat regt is doet,
Na ſyn verdienſt, door uw' hand kraghtig.

Men ſie onder anderen den druk van Bieſen tot Arnhem 1639. van Haveſtem tot Amſterdam 1658. en van Keur tot Dordregt 1683. dus lange na 't Synode Nationaal. 't Is waar/dat is ſommige drukken in de plaatſe van de woorden na ſyn verdienſt geſtelt is na ſynen doen: doch dit is by toeval/ dat iemant by enigen druk zijnde dit gemerkt/ en daarin verbeterd heeft. Maar geen gemeene ſorge / noch openbare laſt van kerklike Vergaderingen ſagh ooit ſo ſcherp toe/op die algemeene openbare Formulieren van de kerk/als ſy nu geſamentlik op mijne ſchriften in 't beſonder doen. Derhalven moeſten ſulke ſchrijvers en ſchreewers/wel ſo van Formulieren tegen my onder't volk roepen/de ſaken eerſt wat wiſſer nemen. Wanneer dat geſchied/ſo ben ik nergens in geruſter/dan dat wy daarin ſamen eens te werke raken. 't Gene ondertuſſchen meer aangaande d'Overſetters en de Formulieren magh te ſeggen zijn / daar af ſal de Leſer breeder onderrightinge hebben in mijne Onderhandelingen met de Claſſis/in de 24. 26 Antw. op de VI. Voorſtellingen; als mede op d'Artijkelen/my ter Synode van Alkmaar voorgeſtelt p. 62. 63. 64. 82-85. So dat niet genoeg is / ik hebbe noch veel meer daar af te seggen.

§. 7. Sy nemen 't eindelik noch op den ſtijl van ſchrijven / achtende dat niet ernſtig is gelijk 't betaamt. Die allereerſt alſo daar van geſproken hebben/ſochten dat te tonen met drie ofte vier plaatſen uit mijn Boek getrokken ſonder t'ſamenhang der reden aan te merken: 't welk den ſchijn gaf even of 't geheele ſchrift ſodanig ware. En hebbende daar door mijn werk op ſulk een woord gebraght; of alſulke ſtaaltjes ſelf daar in vernomen; meinden vele datſe meer en meer van ſulx beſpeurden; ſommige alleenlik d'aangeweſene ſpreuke daar in ſiende / meinden datſe 't al genoeg geleſen hadden om daar af te konnen oordeelen / dat is / veroordeelen. Ja ſo verr is dat gegaan / dat ſelf ook vrienden / en die anders 't loflikſte gevoelen hadden van het Boek / ſulx begonden te geloven/ en my ſelf daar over te beriſpen. Nochtans zyn 't geweeſt niet alleenlik vrienden; maar elk een die mijn klein voorwerkje/ van dit werk/dat is mijne Aantekeningen op d'ondekte Tovery in't Weſt van Engeland / over twee jaren uitgegeven/ dien het daar in meeſt behaagde / dat ik met die beuſelingen ſchetſe / en dat driemaal meer in ſo kleinen ſchrift dan in dit dat meer dan tienmaal groter is. Volgens dien magh ik hier opreghtelik verklaren / dat ik meeſt daar door bewogen ben om op diergelijke voorwendſelen in dit werk te pas komende/ dergelijke tale te gebruiken: denkende *quod*

Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci.
Hy geeft den Leſer 't beſt genoegen,
Die 't nut en 't ſoet by een kan voegen.

EYNDE.

gereght tegen de Belijdenis der Nederlandsche Kerken en den Catechismus aan. Want onder anderen so belijden wy in d'eerste by den 21. Artijkel/ende leert ons de Catechismus in den 24. Sondagh / dat wy uit niet gereghtveerdigd zijnde/van God niet uit verdienste, maar uit genade beloond worden. En dit is wel een hoofdstuk des Geloofs, nochtans volgende den rijmtrant van Dathenus / singen wy de drie laatste verssen van den 62. Psalm aldus.

Gy zyt, Heer vol genaden soet,
Die den mensche wat regt is doet,
Na syn verdienst, door uw' hand kraghtig.

Men sie onder anderen den druk van Biesen tot Arnhem 1639. van Ravestein tot Amsterdam 1658. en van Keur tot Dordregt 1683. dus lange na 't Synode Nationaal. 't Is waar/dat is sommige drukken in de plaatse van de woorden na syn verdienst gestelt is na synen doen: doch dit is by toeval/ dat iemant by enigen druk zijnde dit gemerkt/ en daarin verbeterd heeft. Maar geen gemeene sorge / noch openbare last van kerklike Vergaderingen sagh ooit so scherp toe/op die algemeene openbare Formulieren van de kerk/als sy nu gesamentlik op mijne schriften in 't besonder doen. Derhalven moesten sulke schrijvers en schreewers/wel so van Formulieren tegen my onder't volk roepen/de saken eerst wat wisser nemen. Wanneer dat geschied/so ben ik nergens in geruster/dan dat wy daarin samen eens te werke raken. 't Gene ondertusschen meer aangaande d'Oversetters en de Formulieren magh te seggen zijn / daar af sal de Leser breeder onderrightinge hebben in mijne Onderhandelingen met de Classis/in de 24. 26 Antw. op de VI. Voorstellingen; als mede op d'Artijkelen/my ter Synode van Alkmaar voorgestelt p. 62. 63. 64. 82-85. So dat niet genoeg is / ik hebbe noch veel meer daar af te seggen.

§. 7. Sy nemen 't eindelik noch op den stijl van schrijven / achtende dat niet ernstig is gelijk 't betaamt. Die allereerst also daar van gesproken hebben/sochten dat te tonen met drie ofte vier plaatsen uit mijn Boek getrokken sonder t'samenhang der reden aan te merken: 't welk den schijn gaf even of 't geheele schrift sodanig ware. En hebbende daar door mijn werk op sulk een woord gebracht; of alsulke staaltjes self daar in vernomen; meinden vele datse meer en meer van sulx bespeurden; sommige alleenlik d'aangewesene spreuke daar in siende / meinden datse 't al genoeg gelesen hadden om daar af te konnen oordeelen / dat is / veroordeelen. Ja so verr is dat gegaan / dat self ook vrienden / en die anders 't loflikste gevoelen hadden van het Boek / sulx begonden te geloven/ en my self daar over te berispen. Nochtans zyn 't geweest niet alleenlik vrienden; maar elk een die mijn klein voorwerkije/ van dit werk/dat is mijne Aantekeningen op d'ondekte Tovery in't West van Engeland / over twee jaren uitgegeven/ dien het daar in meest behaagde / dat ik met die beuselingen schetse / en dat driemaal meer in so kleinen schrift dan in dit dat meer dan tienmaal groter is. Volgens dien magh ik hier opreghtelik verklaren / dat ik meest daar door bewogen ben om op diergelijke voorwendselen in dit werk te pas komende/ d*e* rgelijke tale te gebruiken: denkende *quod*

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.
Hy geeft den Lese r 't best genoegen,
Die 't nut en 't soet by een kan voegen.

EYNDE.